

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

'56 ötven éve

Pál József: Felszólalás a Parlamentben,
1990. december 3.;

Sulyok László Salgótarján legsötétebb napjáról

80 éves lenne Czinke Ferenc

Baranyi Ferenc, Barati Attila, Bozó Gyula,
Csongrády Béla, Debreceni Boglárka,
Fehér József, Földy Ferenc, Gáspár István Gábor,
B. Gedeon Hajnalka, Kelemen István,
G. Lóránt Lujza, Lóránt János Demeter
írásai

Új írások

Keszthelyi Rezső, Simek Valéria,
Németh István Péter versei;
Lászlóffy Csaba prózái

Zenthe Ferencre emlékezünk

Czinke Ferenc: A szív szonettjei
(részlet)

CZINKE FERENC EMLÉKKIÁLLÍTÁS

(részlet)

(Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján, 2006. május 18.)

Czinke Ferenc Munkácsy- és Derkovits-díjas érdemes-művész 1957-től élt Salgótarjánban. A több mint négy évtizedes művészi tevékenységével nagymértékben növelte városunk hírnevét határon innen és túl. Művészetpedagógiai munkássága eredményeként sok salgótarjáni képzőművészt indított el hivatásos művészi pályáján. A helyi művészeti élet szervezésében jelentős részt vállalt. Személyének köszönhetően az ifjúságnak szóló képzőművészeti ismeretterjesztésben, esztétikai nevelésben Salgótarján az ország élvonalához zárkozott fel.

Egész életpályája, munkássága szolgálatban, a közösség, a város közössége, a helyi művészeti élet megszervezése, a művészetpedagógiai szolgálata jegyében telt el.

Talán éppen származása okán, mindig ott munkált benne a másokért, a közösségért való cselekvés, a szegények, az elesettek, a nehézsorsúak iránti együttérzés.

Művészi ars poeticája egyik jellemző vonását – eredeti módon – a Salgótarján déli kapujában található, őáltala készített „Városköszöntő térplasztika” talapzatába betonozta, mintegy üzenetül az utókornak. Ebben az üzenetben így ír:

„Grafikus vagyok, de reneszánszát érzem a teremtésnek, amelyben elmosódnak a műfaji határok; hitem, hogy a ma élő művésznek – kerítést, kaput, házat, árucsomagolást, oklevelet, bútort, stb. – mindent kell terveznie, ez kell, hogy jellemezze, a képcsínálás nem elég. Mindenben a művészi tökélyt adni, és ez által igényessé tenni az emberiséget a szépen tartalmas életre.”

Igen, ahogyan a művész a világot a tartalmas és szép élethez a művein keresztül igyekezett hozzásegíteni, ugyanúgy ez volt a mindennapokban is magatartása legjellemzőbb vonása.

(Pusztai Béla polgármester)

Tartalom

<i>Keszthelyi Rezső</i>	Egy talált vers – kétféleképpen elmesélve	555
'56 ötven éve		
<i>Pál József</i>	Napirend előtt – a Parlamentben	557
<i>Sulyok László</i>	Valóság és tévedések / Salgótarján legtragikusabb, egyben legsötétebb napjáról	561
<i>Kasza Marton Lajos</i>	Aki kétszer menekült Európában	567
<i>Nógrády Andor</i>	Béla és Bandi, avagy megmozdult a Föld	578
<i>Barcs János</i>	Asszonyomnak	579
80 éves lenne Czinke Ferenc		
<i>Tóth Gabriella</i>	Születésnap beszélgetés Czinke Ferencsel	580
<i>Csongrády Béla</i>	Tető a házon?	585
<i>Földy Ferenc</i>	Emlékezés Czinke Ferencre	590
<i>Barati Attila</i>	Czinke Ferenc és faluja	592
<i>Fehér József</i>	A pácini emléktábla	594
<i>Debreceni Boglárka</i>	„Vadócba rózsát oltani” / Salgótarján és Czinke Ferenc	596
<i>Gáspár István Gábor</i>	Kísért a múlt?	609
<i>K. Peák Ildikó</i>	Az Illusztrátor	614
<i>B. Gedeon Hajnalka</i>	Kijelölt út	616
<i>G. Lóránt Lujza</i>	A forrás vize	618
<i>Kelemen István</i>	Négy fénykép	620
<i>Lóránt János Demeter</i>	Távolból előderengő képek	623
<i>Bozó Gyula</i>	Emlékek Czinke Ferencről	625
<i>Baranyi Ferenc</i>	Búcsú Czinke Ferencről	631
<i>Lászlóffy Csaba</i>	A szieszta; Hol kezdődik a semmi közepe	634
<i>Simek Valéria</i>	Lángra kap a csend (vers)	636
<i>Németh István Péter</i>	Himfy-szerenád; Malomtó-mementó (önarcképpel); Horatius: Thaliarchushoz (versek)	637
Jeles palócok		
<i>Solymár József</i>	A jóember szerepében: Zenthe Ferenc	640
	<i>Zenthe Ferenc (1920–2006)</i>	645
Könyvszemle		
<i>Elekes Éva</i>	Vahot Imre: Magyar táj- és életképek	647
<i>N. Tóth Anikó</i>	Madách, az ember	650

E számunk Czinke-illusztrációinak reprodukcióit Bencze Péter készítette. A képeket a Nógrádi Történeti Múzeum gyűjteményéből közöljük.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; fõmunkatársak: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztők: Handó Péter, Keller Tamás; szerkesztőségi titkár: Bagyinszky Istvánné (telefon: 32/310-140) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Studioban (Salgótarján)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrássy út 45.) • 2006-ban megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrzzünk, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

Támogatónk:

A Palócföld elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

Egy talált vers – kétféleképpen elmesélve

...

ki akarom fájni magamat, hogy ne fájjak,
mert nem bírom elviselni, ha tudom, mi az,
ami fáj, mintha egész lényem érzése hatná át
ismeretlenül lényemet.
Mit is szeretek hát, ha, mondjuk, szeretek?
Olyan nehezen múlik ennek az ideje,
és képtelen vagyok elviselni,
ha nem fáj azért valami.

Miközben ezt beszélte, szinte légiesen,
sajtdarabokba szurkált fogpiszkálóval,
aztán ide-oda tologatta teacsészéjét,
majd hagyta, és olyan csöndbe tévedtünk,
ahol a csend önnön csönd.
Az asztalon gyertya égett, és tartója mellett,
a fenyőkoszorúról hangtalanul peregetek
a tűlevelek.
És nem volt jó éreznem őt,
holott csakis ő.

Bámultam az erkély nagy, kétszárnyú üvegajtáját,
és mögötte az alkonyat érintette platánokat,
ahogy testük méltósága szórni kezdi
a holdvilághoz hasonlatos időt.

Hát így vagyunk,
és valóban így vagyunk,
és minduntalan előtűnik ekkor is: érezni,
majd ennek a szónak az élete: nem tudom.

...

és ő halkán szövögette tovább szavait:
és mily érintetlenségükben
maradnak a dolgok, miután érintettük őket,
miközben nekünk annyi, de annyi létesül
valónkban a tapintásukból.

És én afeleé voltam,
amiket kiejt a száján,
ahogyan érzése után érez magáról az érzés,
és ebből csinálni meg, bensőségesen,
kizárólag velem láthatóan az alakját,
és hamarjában illetni,
és ebben a hirtelenségben maradni,
és nem elkövetni belőle semmit.

Körülvett akkor minket
a szemhatár személye, amennyire a mi
személyünk lehetett, külön-külön,
de mégis együtt, miként érdes sziklán
hevertünk meztelenül, kék napsütésben,
és csipegettük a kosárból a szőlőszemeket,
és szedegettük az éppen ért fügét,
és hallottuk testünkben a tenger tömegét.

Ám bármikor tisztán látni,
hogy mi olyanok vagyunk,
mint mindazok, amik történnek,
azt hiszem, itt, a fejemben sose bírnám elviselni,
és velük a szívemet túlélni.
Azt:
miként lehet az elbűvölő lennit
nemlenni.

PÁL JÓZSEF

Napirend előtt – a Parlamentben

Baráti kérésnek kevésnek bizonyult, adnám közre azt a parlamenti felszólalásomat (1990. dec. 3.), amelyben az 1956. december 8-i salgótarjáni gyilkos sortűzre emlékeztetem a törvényhozókat, a rendszerváltás és az igazságtétel jegyében. Valamiért ízlésem ellen valónak véltem (ízlésekről és pofonokról, ugye...) közreadni – irodalmi jellegét is őrző – folyóiratban képviselői elaborátumot. Két regény és az 50. évforduló évének őszi „eseményei” győztek meg álláspontom téveteg voltáról. A regények szerzői: Esterházy Péter – az egyiké, Karátson Gábor – a másiké. Az „események” szerzősége bizonytalan, bár nem anonim; ugyanakkor palimpszesztnek (...) sem tekinthető. Irodalom és valóság összeszikkasztásából pattant ki hát a megvilágító villámfény: szem lennék a láncban, amikor már nem „kötelező”, ha nem hallanám meg a nekem szóló felszólítást, és hagynám alámerülni szövegemet a parlamenti jegyzőkönyvek parttalan árjába. Amit elkövetnék: „Valami olyan rossz, amiről nem vettük észre, hogy az is mi vagyunk; azt hittük, hogy csupán a rendszer. Nagy, paradigmatisztikus tévedése a posztoszocialista országoknak!” (E. P.)

A végső lökés az elhatározás felé mégis Karátson Gábor fájdalmas regényének olvasása közben ért, egy éjszaka. Író-narrátor hőségének vívódásláncolatában váratlanul tisztán hallani véltem Józsi bácsinak (mindenki Józsi bácsijának – én is ennél maradok), a Pofosz akkori megyei elnökének szavait. Valamelyik ülésük („vendég” voltam, mint rendesen, s ezúttal is megtiszteltetésnek vettem, mint rendesen) heves vitájában így csitította a kedélyeket: „Bajtársak! Tudom én, hogy testi szenvedéseiteken túl, lelki megkínzatosodotok hagyta a legmélyebb, legmaradandóbb sebeket...” (Stb.)

A halottak lüktető emléke és a túlélők elhúzóódó áldozathozatala forrt bennem össze a jelen idő hegesztő készítésével.

Az eredeti kéziratra nem leltem rá. (Jelen közlés a parlamenti jegyzőkönyvre támaszkodik.)

A visszhangra annál inkább emlékszem. A gratulációkra és a fenyegetésekre (telefonok, levelek, villás tekintetek). Ide a támogató szavakból idézek. Mindenekelőtt Krassó Györgyét. Nekem ő érzékelhető elmagányosodásában is egy győzhetetlen gerillacsapatot jelentett – abban az értelemben, ahogy Déry Tibor kategóriává nemesítette a kifejezést, igaz, bizonyos hiteles írói magatartásra. Levelezőlapot küldött: tegeződve köszönte meg eszmefuttatásomat. Meghatott. A másik... A parlamenti ülések közvetítésének rádiós állásából lejött a folyosóra az akkori vezető szerkesztő, és előadta, hogy „A hét felszólalása” címmel új rovatot szerettek volna indítani, velem kezdve, a retorikailag is, és előadásmódjában is kitűnő szöveggel. (Pirulás utólag is.) Sajnos, kútba esett az egész: „Nem kell neked magyaráznom a belső erőviszonyokat, nálunk” – tette hozzá, bizalmas összekacsintással.

Ez a folyosói epizód tovább gyarapította a rendszerváltás (vagy mi) hibáiból (?) összeálló példatáramat. (Vö.: hivatkozott fenti két írónk...) Megérteni véltem, a politikai ösbűn nem egyetlen drasztikus tettetből (mondjuk, testvérgyilkosság) eredeztethető immár, hanem minuciózus részletek máig tartó sorából. Annál inkább jaj nekiünk: beleragadtunk a múltba. Ami valójában már nincs is.

Kérdés: mi (?) vagyunk-e még, avagy mindez csupán a holografikus leképezésünk tűnékeny maradéka?

Pál József (MDF): Mélyen Tisztelt Elnök Úr! Képviselőtársaim! Súlyos, nem mindennapi, valóban történelminek minősíthető kérdésben kértem nagyra becsült házelnökünktől a napirend előtti felszólalás lehetőségét. Tisztában vagyok vele, hogy ezzel néhány perc erejéig útjába álltam a jövőnk meghatározó törvénykezési munka új szakaszának. Hiszen a rég esedékes, gazdaságunkat más pályára terelő váltók vezérlőpultjánál látom jómagam is a legfőbb teendőket.

Mindezek ellenére késleltető lépésem miatt nem áll módomban a tisztelt Ház elnézését kérnem. Előttem ugyanis egy borzalmas tömegmészárlás képe merül föl: az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűz emléke. Erről kívánok most megemlékezni, miként tette azt képviselőtársam a mosonmagyaróvári népiirtás évfordulóján.

Tisztelt Ház! Választóközterem központja, Salgótarján, a hétvégi gyásznapi készül. Immáron az új önkormányzat szervezésében. Összegyűlünk majd a tavaly elhelyezett csiszolt gránittábla alatt, hogy lerójuk a köteles kegyelet adóját, meghallgatván egyúttal köztársasági elnökünk üzenetét is.

De mire is fogunk emlékezni? Kényszerűen rövidre fogva: arról a történelmi gáztetről, ami 1956. december 8-án úgy 1/2 12 tájt lejátézkodott városunkban. Feltételezem, hogy e falak között mindenki ismerni véli, mi is történt valójában. Mégsem gondolom, hogy emiatt figyelmük érdektelenségtől felhőzötten siklik el szavaink fölött. Hozzászólásom alapvető okát ugyanis nem a közelgő évfordulás dátum adja, ami alkalmat szolgáltat az események felidézésére. Ennél sokkal súlyosabb körülményekről van szó. Arról a szomorú tényről – tisztelt Ház –, ami beárnyékolja a parlamentáris demokráciánkat.

Halottainkról már megemlékezhetünk, de gyilkosaik még mindig rejtve vannak. Nemcsak azokra, és nem is elsősorban rájuk gondoltam, akiknek mutatójuk pufajkásként vagy keleties szemvágású kiskatonaként a PPS-géppisztoly elsütőbillentyűjére görcsösödött. Nem, nem! Az akciót kitervelőkről és a parancskiadókról beszélek, és persze az önként kéjjel ölőkről is.

Tavaly ilyenkor biztos voltam benne, a város és a környék népével együtt, hogy mára minden kiderül, és megvalósul a történelmi igazságtétel. Szomorúan kell leszögezmem: nem így történt, pedig lett volna rá időnk.

Nem kutatom most, kié a felelősség. Ebben a pillanatban elegendő, ha végletesen személyes vagyok, és egyszerűen bejelentem: szomorúságom lassúdan vitorlázik egy zsúfolt kikötő felé, aminek a neve: dezillúzió.

Hogy mégse feledkezzék meg végleg a t. Ház ez irányú erkölcsi kötelezettségéről, íme néhány részlet és egy-két figyelembe vehető összefüggés. Mert – kedves barátaim – nem választási ígéret maradt itt beteljesítetlenül, hanem a rendszerváltásból következő erkölcsi, politikai parancs.

De lássuk magukat a véres tényeket. December 8-a messze esik november 4-ének torkolattüzes hajnalától. A forradalom szívós utóvédharcát vívta. Letörettünk, magunk maradtunk, de még nem vezett el minden a harcok elülte és a beálló teljes körű megszállás ellenére sem. A forradalom helyi szervezetei talán éppen ebben az időszakban voltak a legerősebbek. Feladatuk tudatában is, és a tömegtámogatásukat nézve is.

Így volt ez Salgótarjánban is. Az intézmények, üzemek, gyárak a munkásság kezén voltak. A kétkeziek önszerveződése, hiteles vezetőik gyors megtalálása különösen mai szemmel nézve igazán lenyűgöző.

Az önszerveződésre képes munkásság nem csupán saját megélhetési lehetőségét, az üzemeket, gépeket, készleteket védte, hanem óvta a forradalom tisztaságát is. Úgy tartják, az egész városban még egy pofon sem csattant el. Számottevő atrocitásról pedig senki nem tud. A naivitásig tiszta volt a helyi forradalom. Jellemző példa: a jól felfegyverzett és egyre arrogánsabb karhatalmi erőket ellensúlyozandó egyenesen a szovjetekhez fordultak a rendfenntartás érdekében a forradalmárok. A munkás-szolidaritás általános és töretlen volt. A helyi forradalom szervezetei és ezek vezetői látva maguk mögött az erőt, a tántoríthatatlanságot, úgy viselkedtek, olyan kitartóan, mint a nagy-budapesti munkástanács. Tudták, hogy a politikai tárgyalás eszközeivel legyőzhetetlenek.

De tudták ezt mások is. És az új hatalmi érában legfelsőbb szinteken megszületett a döntés. A következő klasszikus mondatot, ugye, képviselőtársaim, senki sem fogja keresni a „ki mondta, miért mondta” című kézikönyvben, hiszen ismert a személy is s az is, hol, mikor, miért mondta. Ez a mondat így hangzik: Innentől kezdve nem tárgyalunk, hanem lövünk.

Az elhatározás tehát kész. Már csak a terv és a kivitelezés hiányzik.

Az ördögi terv végrehajtásának salgótarjáni változata röviden így rekonstruálható: az akció célja megfélemlítés, kussoló nép. Módszere a legteljesebb cinizmus, eszköze fegyverek.

Végeredmény: elrettentő halottak. Ma már pontosan bizonyíthatóan a munkás-szolidaritás eszméjével éltek vissza a tervezők. Letartóztatott társuk szabadon bocsátása érdekében hatalmas munkástüntetést hívtak össze rejtve maradt szervezők a megyei rendőrkapitányság elé. A fegyvertelen tömegre nem kellett célzott lövéseket leadni, az embersűrűben kedvére kaszállhatott a géppisztoly, hamar ürült a tár, közismerten nagy a tűzgyorsasága a PPS-nek. Aztán még a golyószórók is. Jutott idő a tárcserére és újabb sorozatra is, hiszen az áldozatok nem menekülhettek, csapdában voltak, a futás lehetőségei mind-mind beleestek a tüzelési sávba. Különben is a fegyverzajhoz nem szokottak azt sem értették, mi történik, a férfinép még csak-csak, de a szerencsétlen nők! Sokan addig sikoltoztak rémületükben, míg le nem terítették őket. Egyáltalán, van valakinek módszere arra, miként viselkedjek, milyen testhelyzetet vegyen fel például egy szülésre igyekvő kismama, ha golyózaporba keveredik? Most nincs megoldás, csak a kettős halál vagy a véletlen szerencse. Egy diáknak a latin könyvében fáradt el a lövedék, terror és kultúra ritka frigyeként. De a pesti felbolydulásból szülei óvószárnya alá menekült elsős egyetemista, aki éppen a szemet lapátolta, átlőtt fejével bukott a fekete gyémántra. Fekete és piros együtt, városom színei. Alig néhány perc, és halottak, sebesültek heverték mindenfelé és vér, iszonyatos mennyiségű emberi vér. Egy sebészorvos visszaemlékezései szerint a genfi konvenció által már régesrég betiltott robbanótöltetek, ismertebb nevén dumdum-golyók miatt, ami nem csupán átütötte a testszövetet, hanem tép, roncsol, szakít. Úgy tartják, 131-en veszítették életüket a testvérgyilkosság során, mert az volt – munkást lövettek munkással.

Tisztelt Képviselőtársaim! A fegyverropogás és a jajveszékelés máig hatolóan eleven valóság. Tavaly ilyenkor többek között Rácz Sándor mondott beszédet. Magam is ott voltam a sortűz terén, hallgattam az összegyűltek lélegzetének páráján át a hideg decemberi délutánban a kétségbeesett szónoklatot. A nappalos műszak vége volt, a déli városrész üzemeiből áramlott fel a munkásság. Azt hittük csatlakoznak

majd, esetleg néhány perc erejéig megállnak. Ez csak kivételesen fordult elő. A tovasietők fülébe szó szerint ezt kiabálta Rácz Sándor: „Munkás Testvéreim! Be kellene, hogy szakadjon a tér, annyian kellene, hogy itt álljatok. Miért nem vagytok itt, miért féltetek még mindig?” Tudta ő – hogyne tudta volna a választ, a terror és a megfélemlítés megtermette a maga gyümölcsét. Ráépült erre egy szemérmetlen történelemhamisítás is.

A népi emlékezet mélyén azonban ott élt a történések valóságos rendje és értelme. Nálunk mindmáig járja egy népi gondolat: cinikusnak vélnénk, pedig inkább Örkény István szintű telitalálat. Íme az események hiteles összefoglalása: „Fasiszta bányász csöcselék – hónuk alatt friss kenyérrel – rátámadott a téren békésen lövöldöző pufajkásokra.” Ma már persze ennél többet is tudunk, a salgótarjáni sortűz különbözik a Kossuth téritől és a mosonmagyaróváritól. Mindkét helyen a megbukott rezsim kétségbeesett önvédelméről volt szó, a salgótarjáni esetében azonban a berendezkedő új hatalom sújtott le. Több történész egybehangzóan állítja, hogy nem elszigetelt jelenségről, helyi véletlen, önkényes atrocitásról volt szó. Gosztonyi Péter például kimutatja, hogy láncszerűen kapcsolódik egymáshoz a tarjáni, az egri, a hódmezővásárhelyi, ózdi, kecskeméti, gyulai és másutt ekkortájt lezajlott eseménysor. Ugyanerre a következtetésre jutott az ifjú Schiffer Pál által vezetett filmes alkotói stáb is, akik két dokumentumfilmet is szenteltek a tarjáni ügynek.

Tisztelt Képviselőtársaim! Ennyivel talán sikerült megértetnem, hogy miért kértém szót. Választókörizetemben sokan úgy tartják, a mi halottaink ama bizonyos jelképes koporsóban a nemzeti gyásznapon, június 16-án nem kerültek az örök nyugalomba. Néhány bátor filmes, lapszerkesztő és lelkiismeretes helytörténész után az igazságszolgáltatás szavát is méltán várják az emberek. A kiontott vérért nem vért követelnek. Az elmúlt évek során – még ellenzéki pozícióból – többször alkalmam nyílt meghallgatni az 1956-os szerepvállalásukért meghurcoltakat, börtönviselteket, tanúja és részese voltam, miként gyógyul fel egy város a történelmi amnéziából, nyeri vissza emlékezetét, vagyis a saját tudatát, és mindeközben lenyűgözött, milyen gyorsan szigetelődtek el a „szemet szemért” elv képviselői, és miként magasodnak fel éppen azok, akiknek személyes okuk, zsigerükből fakadó követelésük lehetne a bosszúállás. Az igazság kimondásának szükségessége mellett, amelynek során neveknek kell elhangozniuk, éppen ők hívtak fel a nemzeti megbékélésre, éppen ők, a jóvátehetetlenül tönkretett életűek. A halottakon, megrokkantakon kívül az ő erkölcsi nagyságuknak tartozunk a legtöbbel.

Tisztes munkát végezhetne hát a Történelmi Felelősséget Vizsgáló Bizottság, fakadna feladata a Justitia-tervből.

Mindezeket megfontolva intéz majd kérdést képviselőtársam, Speidl Zoltán a Kormány illetékeséhez és a legfőbb ügyészhez. Jó lenne majd érdemi válaszokat hallani. És végezetül: Barátaim! A pillanat megfellebbezhetetlen pragmatizmusában ott csírázik jövőnk bukásunk is, ha nem tartjuk számon cselekedeteinket vezérlő elvei között közösségünk, minden emberi közösség erkölcsi parancsait. Mert ne feledjék: nem csupán gazdaságot, nemzetet is építünk. Köszönöm, hogy meghallgattak.

*(Elhangzott az Országgyűlés őszi ülészakájának 21. ülésnapján,
1990. december 3-án, hétfőn.)*

Valóság és tévedések

Salgótarján legtragikusabb, egyben legsötétebb napjáról

„Így volt ez már régen, / Így van ez ma is, / Elnyomták a népet, / Elnyomják ma is. / Szipolyozták vérét / Évszázadon át, / Fellázítva énjét / E kizsákmányolás. / Gyűlt a keserűség / A megbántott lelkekben, / S ha felkelt a pórnép, / Ölték törvény nevében...”
(Jecsmenik Andor „gumi BOTcsinálta munkás költő” 1956. december 8! című verséből, melyet december 15-én írt a salgótarjáni rendőrségi fogdában.)

A médiában dolgozók jól tudják, aki először tájékoztat egy eseményről, az helyzeti előnyben van a többiekkel szemben. Az emberek szemében az első hír minde nek fölött igaz, ez az etalon, a mérce, melynek tartalmától – akár hamis, akár nem – igazán nem könnyű eltántorítani a médiafogyasztókat. Az „első tálalás” klasszikusnak mondható tételét Hitler egyik hírhedt bizalmasának, Josef Goebbels népfelvilágosítási és propagandaügyi miniszternek tulajdonítják. A kommunikációs alapelv, nemtelen származása ellenére, fényes karriert futott be az eltelt évtizedekben, politikai rendszerektől függetlenül. Szinte vérre menő versenyfutás kezdődik egy-egy szenzációsnak gondolt esemény első közlésének a megszerzéséért a tömegtájékoztatási eszközök között. Diktatúrákban éppúgy, mint demokráciákban. Annyi lényegi különbségre azért ezennel rámutatnánk, hogy aki diktatórikus viszonyok között szerezte meg az elsőséget, az páholyban érezhette magát. A rendszer intézményei és személyiségei ugyanis éberren vigyáznak arra, hogy a kimondott szavak tartalma megmaradjon, más vélemények ne borzolják a közösség, az istenadta nép idegeit.

Minden bizonnyal az első szavak kimondásának misztériuma sarkallta az 1956. december 8-i salgótarjáni események hatalmi résztvevőit is a sietségre, és már aznap délután – hihetetlen, mi több nagyon is elgondolkodtató gyorsasággal – röplapokon tájékoztatták a megye lakosságát a tragikus történetekről. Első közlésükkel azon nyomban elkezdődött a hamisítások, a tudatos vagy tudattalan félremagyarázások, ferdítések sorozata.

„Salgótarján dolgozói! Az ellenforradalmi erők a mai napon a karhatalmi szervek törvényes intézkedése ellen tüntetést szerveztek. A szovjet katonai városparancsnokság és a rendőrség el akarta kerülni a vérontást, és többször felszólította a tüntetőket, hogy békésen vonuljanak el. Az ellenforradalmárok uszítására a tömeg ezt nem hajtotta végre. Az ellenforradalmárok a karhatalmi szervekre géppisztolyból, golyószóróból tüzet nyitottak és kézigránátot dobtak. Ennek következtében a szovjet és magyar karhatalmi szervek kénytelenek voltak tüzzel válaszolni... Salgótarján, 1956. december 8-án megyei rendőrkapitányság vezetője, szovjet katonai városparancsnok.”

E részletben mindössze annyi igaz, hogy a tömeget felszólították az elvonulásra, de az nem tett eleget a felszólításnak. Azt akarták, hogy a rendészeti szervek előbb

engedjék szabadon a két letartóztatott bányászt. A megyei rendőrkapitányság vezetője Szabó István őrnagy volt (1957-ben elbocsátották a rendőrség kötelékéből, és vizsgálatot indítottak ellene). A szovjet városparancsnokot Salupinnak hívták. Az alezredes nevét több történeti munkában – például Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor 2003-ban megjelent *„Mától lövünk” – Tíz év után a sortűzekekről* című összefoglalásában – „a” helyett „e” betűvel írják.

Tovább mennek a sortűzek magyarázatában az MSZMP megyei, járási és városi ideiglenes intézőbizottságai. A témával foglalkozó levéltáros történészek szerint ez a forrás is minden valószínűség szerint 1956. december 8-án keletkezett:

„Salgótarján dolgozói!... Az úgynevezett megyei munkástanács szervezésével a gyülekezési tilalom ellenére tüntetést szerveztek. Becsületes embereket: férfiakat, nőket vonultattak fel aljas céljaik elérésére. A megyei rendőrkapitányságnál lévő belügyminiszteri kiküldött (Ladvánszky Károly rendőr őrnagy – S. L.), a honvédparancsnokságtól Salgótarjánban tartózkodó vezérőrnagy (Házi Sándor – S. L.), valamint a szovjet katonai városparancsnok (Salupin alezredes – S. L.) kérte a tömeg elvonulását, de a tömegben lévő fasiszta ellenforradalmi elemek durva kiabálásaikkal, fenyegetőzésekkel megakadályozták ezt. Később a város északi irányából újabb csoport közeledett. A közeledő csoportból aljas provokátorok a magyar karhatalmi egységekre, a szovjet katonai alakulatokra kézigránátot dobtak, és a Rákóczi úti iskolából, valamint a mellette lévő épületekből géppuskatűzet nyitottak. Az ellenforradalmi elemek aljas provokációja áldozatokat követelt...”

A fent olvasott, jól kiokoskodott hazugságok több mint három évtizeden keresztül meghatározták a magyar társadalom gondolkodását. Ezek a szándékoltan téves adatok jelentek meg a publikációkban, könyvekben, folyóiratokban, propaganda kiadványokban, ezek mondták meg, mi is történt Salgótarjánban az ominózus napon, mit is szabad gondolnia a történekekről a hétköznapi halandónak. E direktíváknak a szajkózásáért adott a pártállami hatalom szép honoráriumokat, magas kitüntetéseket...

Szerencsére – a rendszerváltoztatásnak hála – nem kell vonalasnak lennünk, illetve szabadon gondolkodhatunk Salgótarján legtragikusabb napjáról. Bandur Károly és Horváth István helyi történészek fogalmaztak így egyik, a *Nógrád* című megyei napilap hasábjain 1989 áprilisában megjelent összefoglalójukban. Írásuk jelentősége, hogy szabaddá tette az utat a realitások, a valóságos közelítések előtt. Magam szívesebben beszélek Salgótarján legsötétebb napjáról, mert szerintem ez pontosabb megfogalmazás, jobban rámutat arra a bosszúszomjas, aljas indulatra, ami azok kezét vezette, akik meghúzták a fegyverek ravaszát.

Ma már tehát szabadon beszélhetünk a történekekről, az eltelt jó másfél évtized hozzásegített bennünket ahhoz, hogy az eseményekben nem egyszerűen tisztában, de egyenesen tisztán lássunk. Lényegében hozzáférhetőek a források, elolvashatóak a rendszerváltás után megjelent tisztázó publikációk, szabadon alkothatunk véleményt. Mindennek dacára, amint arra Salupin alezredes esetében már rámutattunk, még mindig közkezen forog számos hamis adat, tévedés, s ezek sok esetben az ún. „első közlésre” mennek vissza. A hamisság továbbörökítésének csapdájába beleesnek a témában tekintélyre szert tett szerzők kiváló munkái is.

Ezúttal néhány típushibára kívánjuk irányítani a figyelmet. Mi alapján kíséreljük meg a korrekciót? Részben az ellenőrzött dokumentumok, részben a személyes beszélgetések alapján.

Szokatlan – a dogmatikusok szerint inkább tiszteletlen – nézőpontból vizsgálja az 1956-os forradalom és szabadságharc történetét Szatmári Jenő István. *1956: Lehet hogy másképpen volt?* című, 1996-ban megjelent könyvében arra mutat rá, hogy a kritikus időpontokban és helyzetekben, amikor a forradalmi lendület alábbhagyott vagy alábbhagyni látszott, rendszerint a szovjet állambiztonsági szervek által felbérelt, gyakran külföldi, idegen nemzetiségű provokátorok léptek fel, s közreműködésükkel elszabadult a pokol, megfelelő eszmei-politikai muníciót adva ezzel a népakarat ellenérdekeltjeinek, a szovjet és a magyar ortodox kommunistáknak. Figyelmet érdemlő könyvének egyik fejezete a nógrádi megyeszékhely legsötétebb napjáról szól. Javítsuk ki az *Egy „utórezgés”: Salgótarján* című rész egyes, fontosnak ítélt tévedéseit! (Már csak azért is, hogy a következő generációk ne essenek bele ezekbe a hibákba.)

Azt írja Szatmári: „December 7-én a karhatalom letartóztat két munkástanácsi aktivistát a nagybátonyi bányából, és Salgótarjánba viszi.”

A dátumhoz csak annyit teszünk hozzá, hogy a letartóztatás december 7-én késő este, illetve éjszaka következett be. Az egyik letartóztatott, Gál Lajos. (Nevét gyakran írják történelmi családnévként, a „g” után biggyesztve egy „a” betűt. Ő viszont simán írja a nevét, amint arra személyes találkozásunkkor felhívta a figyelmemet. – S. L.) Aknásként dolgozott a Kisterenyei Bányaüzemnél, munkatársai tisztelték és szerették, s beválasztották a munkástanácsba. Olyannyira megbecsült munkásember volt, hogy november 21-én munkahelye küldöttjeként bejutott a Nógrádi Szénbányászati Tröszt munkástanácsába, ott bekerült a szűkebb vezetésbe, az öttagú intézőbizottságba is. Még ugyanazon a napon tagja lett a frissen megalakult Nógrád Megyei Munkástanácsnak.

A másik letartóztatottat Viczián Tibornak hívták. A róla szóló iratok többsége Istvánnak titulálja, s általában ezt vették át a későbbi irományok. Tévesen olvashatjuk nevét Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor említett munkájában is. De visszatérve Szatmári könyvére: Viczián Tibor soha nem volt munkástanácsi aktivista, és nem dolgozott a nagybátonyi bányában sem. Más írások kisterenyei bányásként emlegetik, de ez az állítás sem felel meg a valóságnak. Viczián nem dolgozott a Nógrád megyei bányákban. Kisterenyei bányász volta legfeljebb annyiban állja meg a helyét, hogy szülőfaluja, Szúpatak az 1950-es tanácsrendszertől a négy kilométerre fekvő nagyközség társtelepülése lett. Ő azonban 1949-től, egyetemi tanulmányainak megkezdésétől nem élt a faluban, csak látogatóba járt haza. Viczián Tibor a Dunántúlon bányászkodott, az oroszlanói rabbányák egyikében, kényszerből. 1950 áprilisában ugyanis letartóztatták, mint az Eötvös Loránd Tudományegyetem első éves joghallgatóját. Az észak-nyugati Mátrában nagy port vert Adorján-Kakuk monstre kisgazdapárti perben 16-od rendű vádlottként 12 év fegyházbüntetésre ítélték. Minthogy a rabtartás sokba került, neki is lehetővé tették saját maga eltartását, vagyis a munkát. A csolnoki bányából szabadult ideiglenesen 1956. október végén. Szúpataki családi házukban húzódott meg. Itt tartóztatták le. Akik még élnek, s felfigyeltek a pufajkások érkezésére, azt mesélik, olyan reflektorfénnyel jött a teherautó, hogy bele lehetett vakulni: „világítottak, mint a rakéta”.

A karhatalmista pufajkások különben eredetileg nem Vicziánt akarták letartóztatni, hanem Gál Lajos egyik idősebb munkatársát, a Kovács Kelemen Károlyt. Kelemen a bányatröszt kisterenyei szolgáltatóvállalata munkástanácsának az

elnökhelyettese volt, eszméiért kiálló, harcos egyéniség. Egy szálon Vicziánhoz is kötődött: utolsó, 41-ik vádlottja volt az Adorján-Kakuk kiskisgazdapárti összeesküvési pernek. Kelemen észrevette, hogy jöttek érte a pufajkások, és a kert felé eső lakásablakon kiugrott, s elfutott, majd később jobbnak látta külföldre távozni. Bizonyára ez a körülmény is hozzájárul a Viczián Tibor körüli pontatlanságokhoz és ferdítésekhez.

Külön érdekessége a „két letartóztatott bányász” történetének, hogy Gál Lajos és Viczián Tibor nem ismerte egymást: soha nem találkoztak, a rendőrségen nem is szembesítették őket egymással. S amikor már találkozhattak volna, akkor sem kereste egyik a másikat. Pedig a kívülálló, aki csak azt olvasta vagy hallotta, hogy az ő kiszabadulásukért tüntettek a nógrádi iparmedence munkásai és bányászai, úgy gondolja, egymás jó ismerői, netán cimborák is voltak.

Mennyi áldozatot követelt a hatalom képviselőinek arrogáns fegyveres fellépése?

Nagy szórtságot mutatnak az adatok. Nem igazán meglepő, volt mit takargatniuk a tragédiát okozóknak: esztelen cselekedetük felfoghatatlan, megmagyarázhatatlan. Miféle élőlények azok, akik fegyvertelen emberekre lőnek? Válogatás nélkül. Asszonyra, gyerekekre is! Menekülőkre. Hátulról.

Több mint valószínű, sohasem fogunk tisztán látni ebben a kérdésben. Eltérő adatokat hoznak fel a jelenlévő belügyiek és a pártvezető is. A BM Országos Rendőrkapitányság központi ügyeletesének jelentésében, amely a december 8–9-i salgótarjáni eseményeket foglalja össze, háromféle szám is szerepel: Ladvánszky Károly kezdetben 10–12 halottról szól, amit a késő esti órákban 56-ra módosít, míg Varga Lajos rendőr alezredes kb. 25 fő haláláról beszél. „A pontos adatokat a főosztály a kora délelőtti órákban igyekszik megállapítani. A karhatalmi egységek tagjai között halott, súlyos sebesült nincs, egy bajtárs szenvedett kisebb sérülést (lövedéktől horzsolást).”

Kahler és M. Kiss idézett művében történészi kutatómunkára hivatkozva 49 halottról tesznek említést. A megyei levéltáros történészek azonban, az akkori igazgató, Á. Varga László vezetésével, 46 elhunyt személy adatait tudták az állami halotti anyakönyvekből kimutatni.

Szatmári Jenő István az utólagos értékelésekre hivatkozva írja: „...85 és 131 közé teszik a halottak számát...” Ezek az „utólagos értékelések” minden bizonnyal Jakab Sándor pártmunkás – aki a helyszínen tartózkodott, később a megyei pártbizottság első titkára lett – írásaira, mindenekelőtt a *Nógrád megyei monográfia* negyedik kötetére, továbbá Schiffer Pál *Sortűz* 1956 című dokumentumfilmjére – közreműködő szociológustársaival könyvalakban is megjelentette – vonatkoznak. Jakab ír több mint nyolcvan halottról, illetve a Schiffer-filmben hangzott el először a 131 halott említése, hivatkozva az állásából január közepén érthetetlen módon és gyorsan eltávolított salgótarjáni városi anyakönyvvezető-nő férjének tett vallomására.

Számtalan szemtanúval beszéltem 1989 óta, olyanokkal, akik nemcsak a téren voltak, hanem elmentek a kórházba is. Többségük kevésnek tartja a dokumentálható 46 halottat, lényegesen többre emlékszik. Persze nem számolta meg senki az áldozatokat, így aztán minden vélekedés csupán feltételezés.

Ki mennyi áldozatot tart számon, végül is hit kérdése, egyébként pedig sok okból is eldönthetetlen...

„A tömeget két sortűz érte. A rendőrség előtt az egyik, a megyei tanács előtt a másik” – olvashatjuk Szatmári elemzésében. Úgy árnyalható ez a valóságnak megfelelő állítás, hogy a megyei tanács épülete előtt a tüntetőket valóságosan is két sortűz érte. A pufajkások ugyanis tárat cseréltek, és a második tárat is kilőtték mind egy szálig.

Szatmári ügyesen feszegeti a ki lőtt először kérdéskörét. Valóban jelen lehettek a téren provokátorok, akiket a hatalom vezérképviselői helyezhettek oda, hogy aztán egyöntetűen állíthassák: a karhatalmi szervek csak viszonozták a tüzet. Ezt állították az Országos Rendőrfőkapitányság négy szakemberének is, akik december 13-án jártak Salgótarjában helyszíni szemlét tartani. Jegyzőkönyvükben, bátor módon, egyértelmű megállapításokat tettek:

„...a tanács épületét vizsgálta meg a bizottság... ahol az épületnek az utca felé kiszögellő része volt, ott megállapította, hogy a földszint magasságában lévő ablakon és egy, a második emeleten lévő ablakon hosszanti irányú, lövedék által okozott sérülés van... A lövés irányát a két sérülésből a fegyverszakértő bevonásával úgy állapította meg, hogy a sérülési hellyel szemben levő, kiszögellő, a tanács épületéhez tartozó garázs tetejéről jöhetett... A bizottság értesülést szerzett arról, hogy a... fegyveres... személyt a tanács védelme érdekében, hivatalosan helyezték el a garázs tetején.” (De lehetett provokációs feladata is – S. L.)

„...a bizottságnak olyan adatok kerültek birtokába, hogy a felvonult tömegből is lövések voltak a főkapitányság épületére, ezért... vizsgálat tárgyává tette... Ennek során kb. harminchat olyan sérülést jelölt meg a bizottság, amelyről úgy látszott, hogy a főkapitányságot ért lövedékek okozták... Ezen vizsgálat során már igénybe vette a fegyverszakértőt is, ...megállapítást nyert, hogy a falon talált sérülések nem mostani eredetűek... azonban mégis látható az, hogy a főkapitánysági épület második emeletének több ablaka ki van törve, sőt van olyan ablak is, amelyiken lövési nyom volt látható... A bizottság az ablakon talált sérüléseknek irányát figyelembe véve kutatást végzett... kétséget kizáróan megállapította, hogy az említett ablakokon keresztül a lövések nem az épületbe jöttek, hanem az épületből mentek az utcára.”

A főkapitányság épülete előtt földhányás volt, ezt Szatmári, a résztvevők vallo-másaira alapozva, lövészároknak nevezi. A tragikus események idején az árkot valóban löállásnak használták a szovjet kiskatonák, Ladvánszky, Házi és Sucin József, a tiszakécskei tömeggyilkosnak tartott, hírhedt Gyurkó Lajos egykori politikai helyettesének egységei. Mégsem volt lövészárok, hanem a tervezett kökerítés alapjának szánt mélyedés, összefüggő ároksor, földhányással.

Salgótarján legsötétebb napjának vérfürdőjéért a megyei munkástanács tagjait tette felelőssé a kádári hatalom. Jóllehet azok nem is tartózkodtak a helyszínen. Zömmel Budapesten jártak, hogy a kormány valamelyik, velük szóba álló tagjával tárgyaljanak a kibontakozás feltételeiről, illetve részt vegyenek a Nagybudapesti Munkástanács ülésén. Letartóztatták az acélgyári nemzetőrség két parancsnokát, Hadady Rudolfot és Hargitay Lajost is: a Kolozsvárról Salgótarjánba elszármazott műszaki fordítót és a Bajáról északra vetődött mérnök tanárt. Agyonkínzott, szitává lőtt tetemüket a hugyagi Soványréten fogták ki az Ipolyból. Kahler és M. Kiss könyve szerint december 10-én. Ezzel szemben a valóság: december 13-án, kora reggel haltak meg.

Szabó István őrnagy, a megyei rendőrkapitányság vezetője jelentette a BM részére december 14-én: „Folyó hó 13-án 7 óra 30 perckor Hugyag község határában az Ipoly-parton két ismeretlen hullát találtak, mindkettőn több lövést... semmiféle papírt és okmányt náluk találni nem lehetett, mert a tettes a helyszínen a hulláknál az összes okmányt elégette. A két hullát az Ipolyba vonszolta be, akik a bokorban felakadtak. A tettesek megállapítása folyamatban.”

Több évvel később is ismeretlenként kezelték a két salgótarjáni nemzetőr holttestét, s a hallgatás mellett talán ez is egyik oka, hogy máig nem sikerült a hozzátartozóknak fellelni szeretteik földi maradványait a balassagyarmati kórház temetőjében.

A hatóságok a tetteseket sem találták meg, pedig nagyon is jól tudták, kik azok. Tudni lehet ma is. Olvasható nevük a 2006. szeptember 23-án megnyitott hugyagi Hadady-Hargitay emlékmúzeum dokumentumaiban. Sokat kellett várnunk az 1956 történéseivel való igaz szembenézésre. De még mindig nem lehetünk elégedettek, még vannak megvilágítatlan, homályos pontjai az eseményeknek. Mindekelőtt meg kellene szólalnia a „másik” félnek. Hiszen az éremnek két oldala van, s a kettő együtt adja ki az egészt. Nem elégséges, mondhatni inkább cinikus válasz az, amit Jakab Sándor válaszolt mindjárt a rendszerváltás hajnalán: ő elmondta véleményét az 1957. májusi megyei pártértekezleten, ő megírta a megyei monográfiában, a *Nógrádban* megjelent Bandur-Horváth cikkben pedig semmi új adat nem merült fel, tehát neki az eseményekhez nincs hozzáfűzni valója. Pedig most lenne itt az igazmondás ideje! Mindenféle karriervágyak, kötöttségek nélkül. Persze: nem szól szám, nem fáj fejem. No, de ilyen kardinális nemzeti ügyben...?

Az 1956. december 8-án Salgótarjában történetekért a 90-es évek közepén kellett felelnie néhány karhatalmistának. Mindössze tizenkét ember állt a bíróság elé. Minden pozitívum ellenére nagyon felemásra sikeredett az eljárás. Alig lehetett bizonyítani valamit is. Könnyen szerezhettek alibit a pufajkások, akár hamisat is, hogy ők nem voltak jelen a téren. Abba is maradt a sortüzügyek tárgyalása. Pedig... Pedig ha két oldalról kibeszelnénk az igazat, megtisztulnánk. Nem feszül-nénk eszementen egymásnak, mint napjainkban – a jubileumi évfordulón is.

Harminchárom év proletárdiktatúra és tizenhét év polgári demokrácia, azaz ötven év után is keserű a szánk íze. Tönkre tettük a népünnepélyt – illetve még rosszabb: nem is engedték, hogy létrejöjjön... Miért?... Miért?... Miért?

Aki kétszer menekült Európában

Az ember akaratának engedelmeskedő propelleres motorok egyenletes sebességgel fúrták magukat előre az egyre ritkuló levegőben. Végre az emberek hangulata is kezd megenyhülni: már beszélnek hozzám, érdeklődnek, hogyan is történt a szöktetésem – pedig egy jó órát várakoztak bezárva a gép gyomrába a Schwechat-Bécs-i repülőtér szélén.

A föld alattunk, az egyetlen szilárd valóság, messze lent, 8 ezer méter mélységben álmodik; országok, nemzetek, emberek életét cipeli, viszi ezer és ezer évek óta. Hogy mit hagytunk magunk mögött, azt tudjuk, hogy a tengeren túl mi vár ránk, azt már kevésbé. Még csak nem is érzékeljük Kanada óriási, kontinensnyi nagyságát. Mint élő valóság, most is messze van tőlünk. A felém villogó tekintetek megenyhültek, s a mérgek is. Az idő már gyógyítja a várakozás sebeit.

Valahol mögöttünk a Dreher sörgyáros nagy kastélykertjében most már nyújtózkodhatnak az óriás termetű platánok, tölgyek, szilfák és álmodhatnak a tavaszról, – mint az emberek – tudva azt, hogy a természetben elindulnak az életet adó nedvek és szinte napok alatt beteljesül a természet-élet-isten törvénye: élni, élni, élni!

Visszafelé lépegetve az emlékezés útján, néha hihetetlennek tűnnek az akkori történések, az útnak indulás pillanatok alatti eldöntése.

Amikor 1956. november közepén Salgótarjában is jelképesen befejeztették velünk a forradalmat és a szabadságharcot, a Hirsch gyár fegyverraktár bunkerjében, mint nemzetőr, én is ideiglenesen letettem a fegyvert. Parancsnokunk kérésére, fegyverünket hátrahagyva, egyenként, 15 percenként hagytuk el az addigi helyünket.

Salgótarjából 1956. november 22-én vonattal indultam el, majd ökrösszekéren, öreg 35-ös Hoffer-traktor vontatóján folytattam az utam és végül gyalog érkeztem meg Varsány községbe, ahol mint kihelyezett községi agronómus dolgoztam.

A falu nagyon csendes volt. Úristen! Ijesztően csendes.

Pontosan egy hónappal azelőtt, október 24-én éjjel, nem ilyen nyomott hangulatban hagytam el ezt a kis palóc falut. Mint aki hirtelen életmentő levegőhöz jut, úgy lobbant fel az emberek lelkében a remény tüze(!)... „De most, ma...?” A torzító félelem riadtságát láttam az arcokon. Az emberek köszöntek vagy csak fejet biccentve jelezték jelenlétemet. Akadt, aki megkérdezte:

– Hát te még itt vagy? Minek jöttél vissza? Kerestek az újraéledt ávósok. Szécsényből jöttek utánad érdeklődni...

Hát, nem valami jó biztatás, nem serkent a maradásra, az biztos.

– Gyerünk a községházára, majd ott meglátjuk, milyen lesz a fogadjisten... – gondoltam.

Az irodám feldúlva. A kisasztal fiókja, papírjaim, jegyzetek... – nincsenek. Nyilvánvaló a kutatás nyoma. Bent a párttitkár és a járási csúcstítkár fogad:

– Na, Marton elvtárs, meglátjuk ki nevet utoljára – mondták vigyorogva.

Már a szája szegletében ülő mosolya is kárörvendően villogott felém. „Nem jó jel!”... Rendet tettem az irodámban. Később felvettem az elmaradt fizetésem s foghegyről köszönve meghagytam: ha keresnek, a faluban leszek. Éreztem, tudtam, abban a pillanatban, mikor kilépek innen, megy a telefon Szécsénybe, hogy itt vagyok. Nem tudták elfelejteni azt az október 23-24-ét, amikor Varsányban is tetőre hágott a pesti srácok, s a nép forradalmi tüze.

Akkor mondtam a községházán a vadász-levente puskával reszkető elnöknek:

– Mit féltek a néptől? A nép nem bántja azokat, akik emberül viselkedtek velük szemben... – és kinevettem őket, a valós, megérdemelt félelmüket...

A barátaimat otthon találtam. Már vártak. A hír nagyon gyorsan terjedt a faluban, pedig akkor még csak néhány helyen volt telefon. A velem egyidős Jancsi kérdezte: mit csinálók, megyek? Csendesen bólintottam: holnap hajnalban a tejbegyűjtő teherautóval. Ő is jönne, de kishúgát, idős, beteges szüleit nem tudja itt hagyni.

– Ezt az utolsó estét együtt töltjük. Itt alszom nálatok – mondtam neki.

Nem mentem oda, ahol albérletben laktam. Meglepetésre most még inkább számítottam, így egy jó üveg bor, Jani és a Bodri kutya társaságában berendezkedtem és „vackot” vettem az egyik szénakazalban. Még most is érzem a kakukkfűs széna illatát. Elhoztam magammal útravalónak, örök emléke. Másnap elbúcsúztam Janitól, a családtól, s az ismerős tejbegyűjtő öreg, viharverte Csepel teherautóján nekivágtam a világnak, hogy megtaláljam benne a magam helyét.

Pestre 1956. november 25-én értünk – megállásokkal, ellenőrzésekkel tarkítva.

„Na, most hová?” Soha életemben nem voltam még Pesten. A látvány kétségbeejtően szomorú volt: háború és harcok nyoma; a virágok elég sűrűn jelezték az élet befejeződését, a hősi halottak helyét... Az ember nem felejt, nem felejthet!... Barikádok még mindenütt: felszedett út, kockakövek gúlába dobálva, félre az útból; itt-ott csüngő villamosvezetékek; golyóütött, sebesült házak, házfalak; kiégett tankok egy-egy útkereszteződésben és szomorú, szomorú emberek. „Ez az ország ma egy nagyon nagy szomorúság! Ugyan kiheveri-e és meddig cipeli magával ezt az óriás sebet?” Ezzel fogadott Budapest, így találkoztam vele először és így maradt meg bennem.

A Keleti felé irányítottak. Kezemben egy aktatáska, benne ingbe, gatyába pólyázott 1 üveg pálinka és 1 üveg bor. Ezzel szaladtam a már kiindult vonat után. S egy jó futással el is értem – úgy rántottak fel az utolsó fapados lépcsőjére. De fent voltam – Győr felé, a határ felé! Csak Bicskéig jutottunk el; a kijárási tilalmat a vonat is betartotta. Másnap délelőtt 9 óra felé nagyot döccent a vonat; indultunk tovább.

Addigra már az összeismerkedettekkel majdnem mindent tudtunk egymásról, de azért nem mindent. Akik benne voltunk a forradalomban, a harcokban, nem sokat beszéltünk róla. Éreztük, hogy a megtörténten változtatni nem tudunk, beszélni meg minek... De azért akadtak nagyhangúak is közöttünk. A harc és a háború mindig véres és mindig fájdalmat okoz embernek, népnek, nemzetnek egyaránt...

Nagyon lassan ment a vonatunk. Késő délután volt, amikor Győrnél megállva, elől is – a mozdonynál –, hátul is a vonatra felszállt vagy 20-30 katona meg rendőr, és elkezdődött az igazoltatás. Könyörtelenül leszállítottak mindenkit, aki nem tudta igazolni az irányvonalát.

Erősen sötétedett. Szóltam két pesti srácnak, hogy kimegyek az ütköző fölé. Megmondtam nekik, miért. Jöttek ők is. Nyolc óra felé, az állomástól kijebb, nyugatra, a nyílt pályán veszteglő vonat hirtelen megrándult, ugyanakkor a két kupé közötti térben hallottuk, hogy igazoltatnak. Bent, a túloldalon, lélegzetelállító percek következtek. Szinte összeolvadtunk a harmonikafallal és a sötétséggel. Közben a vonat lassan megindult. Erre az igazoltatók kezdtek leugrálni a szerelvényről...

Mikor már mögöttünk integettek a vonat után, felsőhajtvá mondtuk egymásnak, de még mindig halkan:

– Na, ezt megúsztuk, szerencsésen!

Azt is csak később tudtuk meg, hogy ez az egész szerelvény emberestől, mindeztől átment Ausztriába, ott kötött ki. Természetesen a mozdonyvezetők is disszidáltak. Bolondok is lettek volna nem „lelépni”...

Hegyeshalomnál újrakezdődtek az igazoltatások: katonák, rendőrök fel, majd 15 perc múlva a vonat ismét nekilódulva elindult. Katonák, rendőrök le! Ugráltak, potyogtak, mint ősszel a potyóka szilva...

Féltoronymnál a vonatumk megállt. Kezdek nagyon sokan leszállni. Egyszer csak halljuk, hogy igazoltatás! Parancsoló hangon beszélt valaki az állomás kijárat kapujánál. Mi hárman – a tömeggel – lassan araszoltunk kifelé, de sehogyan sem tetszett ez a parancsos hang. A fejemmel intettem a srácoknak, hogy maradjunk le. Így is történt. Már nagyon gyéren szállingóztak kifelé. Visszafelé nem mehettünk, mert a vonat túlsó felén is katonák fogdosták össze az arra térőket. Így továbbra is csak előre, a kapu felé mentünk. A váróterembe is beláttunk már: telis-teli volt az a kicsi terem emberekkel. Egy csöppet sem tetszett ez a helyzet, hirtelen kioldottam az aktatáskámat, kivettem belőle a pálinkát és a bort, s odaadtam a srácoknak:

– Húzzátok meg! – mondtam.

Néztek rám egy pillanatig, aztán meghúzták. Utánuk én is. Akkor már majdnem a kijárat kapunál voltunk. Ránk szóltak:

– Igazoltatás. Hová mentek?

– Te, Pista, kotorászd mán elő az igazolványod! Az én kezem tele van...

– Hová, hová?

– ...hát hazafelé megyünk – mondtam a katonának.

A másik srác meg – láttam a lámpa világában – annyira szorította a pálinkát, hogy remegett a keze:

– Te, hallod-e!?... Meg ne idd mán azt a pálinkát. Haggyál nekem is – szóltam oda neki.

A kaput őrző katona hirtelen megkérdezte:

– Hun laktok?

Azt tudtam, hogy Féltorony közepén van a közkút. Mesélték, ha netán arra venénk a kocsink rúdját...

– A kút mellett lakunk. Nem messzire tüle, de a határtul még innejt.

Úgy látszik, vidékies (próbáltam nem palócosan beszélni, mert akkor nekünk annyi lett volna) tájszólásom mentett meg bennünket. De a beszédjükből ítélve ők sem idevalósiak lehettek, mert az egyik nagyon ő-vel, szögediesen beszélt. Na, meg látták, hogy jó hangulatban, üvegből isszuk a bort és a pálinkát. Szólt az egyik a másiknak:

– Engedd mán őket! Állnak mögöttük a többiek. Nem látod(?), idevalósiak.

– Na, menjetek! Biztosan vár mán az anyátok – s utat nyitott előttünk a katona...

Még jó, hogy sötét volt: a két pesti haver remegett, mint a rimóci nyúl. Igaz, engem is csak a kisüsti pálinka gyomrot égető erőssége figyelmeztetett: vigyázat, nem bukhatunk le!... De féltem is!

Sikerült! Beléptünk a sötétség köténye mögé, mert villany nuku, sehol; csak messzebb láttunk egyet sárgán pilácsolni. Ahogy beértünk Féltorony közepébe, az előbb látott lámpa alatt ott állt a kút. Na, most hova, mert itt a határ. Fele itt, fele ott a falunak. Még tíz lépést sem tettünk meg, amikor mögülünk ránk szólt valaki:

– Fiatalemberek, hova mennek?

Válaszolnunk kellett, késő este szellemek üveggel a kezükben nem csatangolnak. Valamelyikünk mondta, hogy a szomszédba!...

– Akkor jöjjenek be! Siessenek! – jött a halk hang megint, és az ismeretlenségben elindultunk az ismeretlen hang felé.

Középkorú asszony volt, fején fekete kendő, fekete bárányszőr lajbi rajta. Mikor beléptünk az alacsony, falusi ház ajtaján, bent legalább 30 ember szorongott a szobákban: felnőttek, gyerekek, kicsik, nagyok, fiatalok, idősek... Mind, mind életet mentők és reménykedők, mint mi.

Valaki megszólított:

– Fiúk, ti vagytok az utolsók. De mért a főúton jöttetek? Mindenki a kertek alatt jött... Fújj! Mit ittatok?... De bűdös... Pálinka?

– Az – mondtam, és örültem, hogy nem kellett elmesélni az ivászatunk történetét.

– János bá' vagyok – mutatkozott be a gazda.

Egymás szemébe néztünk – magasságunk egy lehetett. Igazi pödrött magyar bajusza volt. Kezet fogtunk. Vastag földbarna ujjai – mint a páncél – szorították kezemet, bizalmat adó, jó érzésű, kemény fogása volt. Ekkor már tudtuk, hogy jó helyen, segítő lelkek között vagyunk.

Később, már Kanadában értesültem arról, hogy János bát és vejét Kádár pribékjei embercsempészésért halálra ítélték és az ítéletet végrehajtották rajtuk. (Jó lelküket hordozom magammal azóta is, poraik nyugodjanak békében.)

Két csoportba osztottak bennünket. Én János bá' csoportjába kerültem az egyik pesti sráccal. Elmagyarázták, kb. miként és hogyan fogunk menni. Közben János bá' felesége, lánya és menyé főzték a mákot teának, amit jó mézesen a kisebb gyermekekkel itattak meg. Nem is volt ott sírás-rívás, nyöszörgés, aludtak az apukák, anyukák hátán, ölében, mint a tej.

Éjfél után indultunk el két irányba. János bá' az északi felén a falunak, veje meg délen a kacskaringós határnak. Jó óra múlva János bá' megmutatta az érintős rakéták nylon vezetékeit, amelyek oszlopoktól oszlopokig voltak ráerősítve 50-60 centi magasan. Ha valaki, valami nekiment, olyan világosság támadt, mint nappal. Lapulva, majdnem hason csúszva a sárban, a félig megfagyott földön mentünk át alatta. Egyszer csak tőlünk délre, ahol a másik csoportnak kellett lennie, 3-4 kilométerre, kigyúltak a rakéták és eszeveszett lövöldözés kezdődött, de még 3 percig sem tartott. A mi csoportunkban harmadik voltam, megálltunk, lekuporogva a senkiföldje előtt. János bá' fejét lehajtva, szomorúan mondta:

– Elkapták őket. Szegények, oda a reményük! – és olyan fájdalom volt a hangjában, amit azóta sem hallottam embertől.

– Eddig mi szerencsésen ide jutottunk – mondta és előre mutatott a derengés alá: – Ott a senkiföldje. Itt nincsenek aknák. Felszedték. Mehettek nyugodtan. De csak arra, ahol annak a lámpának a sárga pilácsát látjátok, arra menjete! Le ne térjete az egyenes irányból, mert itt kanyarog a határ és visszajuttok erre az oldalra. Amíg szénakazlat láttok, addig jó, az Ausztria. De beljebb úgyis rátok tanál valaki.

– No, Isten álgyon benneteket! Jó szerencsét az életben és ne feledkezzetek meg a hazátokrul. – Ezekkel a szavakkal indított bennünket útnak, át a reménység csapásán, hogy ki-ki megtalálja a maga sorsát, életét... Még néhány lépés és magunk mögött hagytuk a szülőföldet: szülőstől, testvérestől, ősokeet ringató temetőstől és ahogy Ausztriába átlépve visszaneztem a sötétség felé, hazám felé, megeredt a könnyem.

Tizenhét éves múltam. „17 évet hagyok itt, az indulást indulással fejezem be. Mintha egy másik dimenzióba lépnék át, viszem magammal örökre Palórországot, minden örömeivel, bánatával, viszem az iskolámat, az eres lábú, állandóan küszködő embereket, anyámat, apámat, szülőföldemet viszem lelkem batyujába takargatva, mindent, ami volt, ami van és innen indulok az előttem álló, váró ismeretlen életem felé.” Életemet mentettem és valahol a lámpafényen túl, a messzeségben várt a jövő.

Szénaboglyák kínálták fáradságot enyhítő ölüket, de mi hárman – a pesti srác és egy jó kötésű miskolci fiatalember – mentünk előre, a fény felé... Hirtelen idegen nyelvű parancsoló hang állított meg bennünket:

– Halte!

Magyarul feleltünk, magyarul jött vissza a válasz:

– Menekültek?

– Igen.

– Isten hozott benneteket Ausztriában! Fegyver van nálatok?

– Nincs – válaszoltuk.

Elemlámpáikkal végigportyáztak bennünket és útnak indítottak:

– Még két kilométert menjete. A majorban mindent megkaptok, ami kell. Ott már sokan vannak... Isten segítsen benneteket! – búcsúzott Ausztria határőre.

Éjfél előtt, 1956. november 27-én érkeztünk a majorhoz. Itt kaptam életem első narancsát, banánját. A pajtában valamikor fejős tehenek lehettek, mert enyhén még érezni lehetett az istálló szagát és a tej illatát – keveredve. Nekem ismerős volt és bizalomkeltő. Az állásokat kiszedték. Helyükön szalma és matracok voltak leterítve.

Éjjel egy óra felé valaki lassan, szép hangon el kezdte énekelni az *Elindultam szép hazámból* című dalt s – mint a futótűz – pillanatok alatt legalább 150 ember énekelte sírva, és ki-ki ezzel búcsúzott szeretteitől, otthonától. Azok, akik idegenbe indultak, a nem sejtett jövő felé.

Másnap, 1956. november 28-án legalább 2 ezer embert tereltek össze a különböző helyekről, akiket hosszú szerelvényen indítottak útnak az Ausztriában elterülő lágerek felé. Talán egyszer még lesz rá alkalom, hogy megköszönjük Ausztriának ezt az emberfeletti jóságot, amidőn 1956 őszén befogadott és útnak indított több mint 200 ezer embert. Azt is csak később tudtam meg, hogy ezen a napon, november 26-27-én lépték át legtöbbször az osztrák-magyar határt. (A magam nevében köszönöm, Ausztria akkor nyújtott emberi nemeslelkűségét!)

Majdnem egész napot utaztunk, s végül vagy ötvenen Ötztal-Haiming lágerben, Tirolban kötöttünk ki. Óriás hegyek, havasok, mindenütt hó és fenyvesek köszöntöttek. Visszaköszöntem nekik.

– Legalább nemcsak segítő emberek társaságában, de ringató hegyek ölében is élhetek – gondoltam.

Az Ötztal-Haiming-i lágernek az volt a történeti érdekessége, hogy a második világháborút követően – zömével Bánátból, Bácskából és a csehszlovákok által lakosság-kitelepítésre ítélt Felvidékről – ide menekültek a magyarok. Még vagy 30 család maradéka, öregje élt itt akkor is. Éltek és haltak az idő ítélkező keze suhintása alatt... Ide kerültem 17 évesen Hegyeshalom-Féltorony magyar-osztrák határzónájából.

Majdnem 3 hónap után, óriási nehézségek árán tudtam csak felvenni szüleimmel a kapcsolatot. Képeslapot küldtem, levelet, csomagot, üzentem a Szabad Európa Rádión keresztül. Volt, aki hazament, akivel üzentem haza, de azt mondta édesapámnak, hogy a határnál lelőttek az oroszok. Hej, de volt öröm, mikor megkapták az első Ausztriából küldött vöröskeresztes csomagomat mindenféle jókkal! Ez 1957. január végén történt.

Ekkor már sokkal több hazai hírhez jutottunk. Innsbruck sem volt messze – oda jártunk. Akadt olyan, aki már dolgozott. Jómagam is találtam munkát. Az egyik kollégium konyhakertészetét kellett berendezni, veteményezni.

1957. februárjában hír járta a környező lágerekben, hogy akinek megvan a középiskolája, az mehet továbbtanulni a különböző országok egyetemére. Az érettségi bizonyítványom velem volt. Jelentkeztem és egy hét múlva már vonaton robogtam a Dreher sörgyáros Bécs melletti kastélya felé, ahol a diákokat gyűjtötték össze.

Még meg sem melegítettem az egyszemélyes vaságyamat, amikor 1957. március 10-én hívtak az irodába. Meglepetésemre a Magyar Vöröskereszt tisztviselője fogadott. Tudatták velem, hogy édesapám kérésére, s az Ausztriával való egyezményre hivatkozva – mint kiskorút – vissza fognak vinni Magyarországra, és aztán a szüleimhez.

Honnan tudták meg hollétemet, a mai napig rejtély előttem. Vagy ennyi kémje, besúgója volt az otthoni kommunistáknak? Igaz, sokan kijöttünk otthonról és nem mindenki „csak” menekültként. Becstelen, koncleső emberek mindég, mindenkor akadnak. De magyarok lehettek ezek az emberek?! Nem hiszem!

– Ennek a fele sem tréfa – gondoltam. – Nem ezért szöktem ki.

A bosszú 56-ért – ez lebegett előttem. Nem is kicsit, nagyon elkenődtem e hír halatán. Az irodában is látták rajtam gondteli szomorúságom. Csöpögött rólam a bánat.

Március 16-án édesapám hívott telefonon. Nagyon mozgathatták otthon alatta a talajt, körülötte a levegőt a komcsik, hogy telefonált és ő is ugyanazt mondta, amit az érdes hangú férfi mondott a múltkor. Mintha összebeszéltek volna: nem csak éreztem, de láttam is azt a csapdát, amiben szüleimet tartották fogva, és magam előtt láttam, mi lesz, ha hazakerülök.

– Nem! Nem mehetek haza. Vissza...! Meg fogok szökni. El innen minél előbb! – morfondíroztam.

Pénzem volt. Ez nem lehetett akadály, de hova, merre? „Tirolba is visszamehetek. Ott van a hármass határ. A hegyen túli Olaszba is átszökhetek.” Várakozó álláspontra helyezkedtem. Talán lesz valaki, aki szintén hasonló oknál fogva ki akar törni innen.

Nem várva a hazaszállítás pillanatát – örült gyorsan teltek az órák, a napok. Elolvadt a hó is. Rohamosan híztak a rügyek. „Néhány hét, s itt a virágos tavasz.”

Március 26-án délelőtt a hangosbemondó az irodába hivatott. „Megyek, édesapámmal beszélek, közli, hogy ma délután jönnek értem és utazok haza.” Erre a gyorsaságra nem számítottam. „Most mi lesz? Ezért szöktem el otthonról, a csúcs-titkár, a komcsik bosszúja elől, hogy most a kezük közé kerüljek? Hogy néhány óra múlva odajussak, ahonnan elindultam? Nem! Ki innen!”

– Érdekes, senki sincs most az irodában? Mindég szokott bent lenni valaki. Sőt, többen is bent szoktak lenni. Hová tűnt most el mindenki? – villant át rajtam.

Még a márványlépcső első fokára sem léptem, utánam szólt valaki:

– Telefon.

Ugyanaz az érces férfihang, akivel március 16-án beszéltem. Közölte, hogy 2 óra tájban jön a Magyar Vöröskereszt értem, addigra legyek készen.

Megint senki az irodában. Lassan – gondolkodva az utolsó lehetőségeken, a menekülésen – megindultam a hatalmas kijáratí ajtó felé. Ekkor kinyílt az oldalsó iroda ajtaja és egy középkorú, 40 év körüli jól öltözött hölgy és egy nálánál talán 10 évvel idősebb férfi lépett ki rajta. Soha nem láttam még őket, de a hölgy, mintha ismerne, megkérdezte:

– Lajos, haza akarsz menni? Akkor mész?

Láthatták, hogy küszködöm a válasszal. Végül is kinyögtem:

– Nem akarok. El szeretnék szökni valamerre. De hová? Nincs idő...!

Erre a férfi megszólalt:

– Jól van, Lajos. Menjél föl és pakold össze a holmid! Minden mást hagyjál ott és gyere le ide az irodába! Mi készen leszünk. Siess!

– Kik ezek az emberek? – kérdeztem a bennem lapuló dermedtségtől.

Forgott velem a világ. Lassan kitámolyogtam az irodából. Fönt, a második emeleten összepakoltam, elkészöntem a szobatársaktól, a folyosón szembejövőktől, akik így biztattak:

– Ne izgulj, Lajos! Tanákozunk mi még valahol, valamikor a görbe utcában...

– Persze, találkozunk, ha addig még marad bennem egy kis élet – gondoltam.

Még 10 perc sem telt el, ott álltam a nagy márványteremben, az iroda előtt. A falról hatalmas keretben, barátságosan mosolygott – talán maga – Dréher vagy valamelyik őse. Mosolyában fanyar istenhozzádot láttam.

A férfi kilépett a hatalmas iroda ajtaján. Mögötte a hölgy és amögött meg a mi lágerpapunk, Grósz János atya. A hölgy megkérdezte:

– Készen vagy, Lajos?

Mintha nem is látná: „nincs sok cuccom, csak egy kis bőrönd, meg az aktatás-kám, amit otthonról hoztam. Benne ingem és gatyám meg a fontosabb papírjaim. Ennyi idő alatt nem gyűjtöttem vagyont, gúnyát kocsiszámra...”

– Igen! – válaszoltam kissé lassabban, mint azt beszéd közben szoktam. – Gyérünk, ha mennem kell! – fejeztem be kérdésére a választ.

Ahogy felnéztem, a hölgy szemében megcsillant a könny. A tisztelendő atya is megszólalt és a két emberhez fordulva csak ennyit mondott:

– Nemes dolgot cselekedtek. A Jóisten áldjon meg benneteket! Téged is, Lajos. Induljatok!

A ki-becsukódó nagy ajtón át láttam, amint a taxi ott állt a körbejáratban. Még egyszer körbenéztem, és a könnyező hölgyre, aki közben mosolygott is. „Ezt nem értem, vagy csak a nők tudnak egyszerre két ellentétesnek tűnő dolgot csinálni?”

Nem tudom, talán soha nem fogom megtudni.” Grósz János tisztelendő atya is mosolygott!

– Mi ez? A visszatoloncolásomon mosolyognak? Ez nem lehet igaz! Nekik nem fáj az, ami most nekem fáj, hogy egy megtépázott, de újra életre keltett bosszúállás markába löknek?! – tépelődtem magamban.

A taxi várt, a motor ment. A férfi és én beültünk. A taxi elindult Bécs felé.

Visszanéztem a kastélyra. Nem is olyan régen még a szabadságomat jelentette, az életet, amely védett és reményt adott, ringatott majd egy hónapon át.

Búcsúztam...

Megálltunk egy kórháznál, ahol megvizsgáltak. Kaptam egy papírt, aztán egy másik nagy épületbe mentünk. A taxi kint várt ránk. Szólt a férfi, hogy senkihez ne szóljak, bármit is mondanak, vagy szólnak, menjek utána, a sarkába legyek.

– Jó – mondtam –, úgy lesz!

Az épületben, bent a folyosó két oldalán legalább 60 ember állt sorba. Mindenütt követtem a férfit; a sor elejére is. Kopogott, nyílt az ajtó, valamit mondott németül a kikukkantó illetőnek, kinyílt tágasra az ajtó s mi bementünk.

Bent vagy ötven vártak az előszobában, onnan 3 ajtó nyílt. „Irodák” – gondoltam –, ami igaz is volt. Öt perc sem telt el, vigyorogva jött ki az egyik ajtón egy nálam fiatalabb magyar, s csak ennyit mondott: „Sikerült!”

– Na – gondoltam magamban –, ez is vissza fog menni és örül neki. Furcsa világot élünk. Előbb szökik, aztán örül, ha vissza tud menni.

Eddig jutottam a fiatalember után bámulva, amikor kísérom karomnál fogva berántott a nyitva hagyott ajtón át az irodába. Az asztal mögött összes férfi. Kellemes, kerekded, megnyerő arc. Mellette egy hölgy, amellelt megint egy másik hölgy állt. Az asztalon ismeretlen színes zászló. A férfi kísérom és az összes férfi szót váltottak és kezet fogtak. Elkérték a kórházban kapott papírom. Pecsétet nyomott rá az egyik hölgy. Még kaptam egy másik papírt, arra is nyomtak egy pecsétet.

– Tiszta pecsétes leszek, mire hazakerülök – gondoltam.

Mindenki mosolygott. Az asztal mögött ülő összes férfi felállt, kijött a nagy, fényes asztala mögül és kézfogásra nyújtotta felém a kezét. Megfogtam és megszorítottam. Nem nagyon, csak ahogy magyarosan kezet szoktam fogni valakivel. Mosolyára mosollyal válaszoltam, nem tudva, mi következik még.

Az addig csendben álló hölgy magyarul szólt hozzám:

– Érezze magát megtisztelve! Ez nem mindenkinek adatik meg. Boldogságot, sok szerencsét kívánok az új élethez!

Megköszöntem, de látszott rajtam, hogy valamit nem értek. Mindenki mosolygott megint és a kísérotársam karon ragadott és húzott kifelé a szobából. Intettek utánam és nem tudtam, hogy ez most mit jelent. Kába voltam és féltem még mindég. Kifelé a folyosón villogó tekintetek kísérték az ajtóig.

A két sor, a két oldal semmit sem változott. „Talán ezek itt fognak aludni?” Lehet. „A magyaroktól minden kitelik” – ezt a mondást már nem egyszer hallottam.

Lent a taxisnak nem tudom, mit mondhatott a kísérom, de a taxis eszeveszett tempóban vezetett. Mikor elmentünk a kastély mellett, megkérdeztem a kísérom:

– Hát nem megyünk vissza? Jönnek értem!

– Tudom – volt a válasz –, ez egyszer máshová megyünk, és ott is várnak rád. Csak agyon ne verjenek téged! – és nevetett.

– Na, ez sem biztat valami jóval – gondoltam, de már látszott a Schwechat-Bécs-i repülőtér körvonala. Ahogy közelebb értünk, azt mondta a kísérőm előre mutatva:

– Látod azt a négypropelleres gépet ott, a szélén?

– Látom – feleltem.

– Az a te szabadulásod, szabadságod, boldogságod madara, Lajos! Nem kell visszamenni a vörös paradicsomba. A lágerből megszöktettünk téged. Nem mégysz haza! Érted?!

– Teeeeeessséééék? Micsodaaaa? Miért történt ez így? Ki csinálta? Ki tervezte, hogy így legyen? Hová megyek? És miért nem szóltak nekem erről?

– Ne kérdezz sokat, Lajos! Készülj! Menned kell. Nem szólhattunk, így fogadd el! Azóta már tűvé tették a kastélyt utánad. A Vöröskeresztesek már ott vannak, de te Kanadába mész. Érted? Aki ezt kitervelte, az az én húgom. Az a hölgy, akit te az irodában láttál.

– És miért sírt, és miért nevetett az a hölgy? Ezt nem értettem... Hogy hívják?

– Lajos, a húgom fia veled egykorú volt és a Széna téren halt hősi halált. Benned látta az ő Attiláját... De a név nem érdekes, az csak az emberektől különböztet meg. A lélek nagysága, tette számít. Eredj, indulj, a Jóisten vigyázzon rád! És ne feledkezzél el erről a szöktetésről, de a hazádról sem, soha! Mi itt maradunk, de neked menned kell. Sok minden vár még rád Kanadában.

– Nem, soha nem felejttem el és köszönöm, amit most tettetek értem. De hogy hívnak benneteket, kinek köszönjem meg?

– Most ne ezzel törődj, mondtam már! De elmondhatod, hogy kétszer szöktél, egyszer Magyarországról Európába és most Európából Kanadába. Eredj! Szerbusz! Isten veled!

...Hát ilyen is létezik, ilyen jó embereket is hordoz még a föld magán?

Igen, hordoz.

Hit hittel találkozik, s a szerencsés csillagok útján szeretetet sugározva segítenek egymásnak a jólelkű emberek. Csak mindég, ezután is így legyen!

Reménykedem...

...Autó kanyarodott mellénk. Valaki hozzánk lépett. A kísérőm mondott neki valamit. Megnézték a papírjaimat és elindultunk. A leeresztett csuklós-lépcsőn kettesével ugráltam fölfelé. Felérve már húzták is fölfelé a beépített lépcsőzetet, viszont a bent már jó órája várakozó honfitársaim szitkolódzó özönében kellett egy darabig ülnöm. Amikor már jó ideje levegőben voltunk, akkor mondta valaki valakinek, miért is kellett ennyit várni. Ezután már mosolyogtak, kérdezősködtek és megenyhült a benti légkör.

Kinézttem a gép apró ablakán: előttünk, alattunk tenger, az ismeretlenség: Kanada; mögöttünk a múlt, benne Európa és a hazánk és... mind a három vár!...

Hamilton, 2003. augusztus 17.

Béla és Bandi, avagy megmozdult a Föld

Az istálló ajtajában állt az öreg Balogh és az unokája. Csöndesen szívták a méregerős Kossuth cigarettát. Bentről a lovak és az „egyszál” tehén szénaropogtatása hallatszott ki.

– Fiatalúr, mikor kezdődik a tanítás? – kérdezte az öreg.

– Talán a jövő héten. Azt mondták a tanárok, hogy majd üzennek. Nagyapám, a vonatok sem közlekednek.

A ház ajtaja hirtelen kinyílt.

– Bandi, gyere be! – hallatszott a csöndes hívás.

– Azonnal, anyu.

A konyhában Fehér úr lánya álldogált.

– Itthon van Béla, beszélni akar veled!

– Megyek, Piros, csak másik kabátot veszek.

A néma falu nyomasztó csendje ránehezedett a két fiatalra. Nem beszéltek. A december eleji ködös este és a sárga lámpák halvány fényei félelmet sugároztak. Piroska, Fehér úr lánya, kinyitotta a kaput.

– Nyugodtan jöhetsz, a kutyákat bezártuk.

Hirtelen a fiú füléhez hajolt.

– A hátsó kamrához menj!

A fiú óvatosan nyitotta az ajtót. Halvány gyertyafény világította be a kis szobát, ahol Béla tartózkodott. Bandi barátja az asztalnál ült. Jókait *És mégis mozog a Föld* című regényét olvasta. Némán nyújtottak egymásnak kezét.

– Ül le! – mondta Béla. – Várj egy kicsit, teszlek a tűzre.

Vékony vaskályha dohogott a kamraszobában. Béla – miután dobott a parázsra – visszaült a helyére.

– Mondd, mi van itthon?

– Az üzemet megszállták az oroszok, három harckocsi áll a kapuk előtt. A munkások sztrájkolnak. Kéthetente veszik fel a fizetést. Ezt nevezik összkomfortos sztrájknak. Hamarosan vége lesz. Ha nem veszik fel a munkát, egy árva fillért se kapnak. A fiúkkal – már akik itthon maradtak a baráti körből – összejövünk a DISZ-helyiségben. Híreket várunk. Hátha újrakezdődik minden! Igen! Mondják, Maléter a Vértesben szervezi a partizáncsapatokat, Király Béla a Pilisben. Nagy Imre kiszabadult. Jönnek az ENSZ csapatok. A Szabad Európa Rádió is biztat... Béla! Nem hiszek én már semmiben! Az idősebb nemzetőrök egy hete elmenekültek... És te miért jöttél haza? – fordult a barátjához.

– Nem tudom. Talán búcsúzni, talán bízni, hogy újra kezdődik. Én végig harcoltam a két hetet. Csodálatos volt érezni, hogy győztünk, és rettenetes volt megélni, hogy szétverték az álmainkat! Még mindig bízom. Holnap Pestre utazom... Látni akarom a Korvin-közt és a Kilián laktanyát. Meg akarom nézni, mi maradt belőlük. Bár nincs sok értelme! Találkozni akarok egy osztálytársammal, akivel együtt harcoltam. Eljössz velem?

Másnap délelőtt indultak. Délután öt órára vergődtek el Hatvanig. Béla ekkor azt mondta:

– Nem mehetünk tovább. Kijárási tilalom van mindenütt. Meghúzzuk magunkat az unokanővéremnél.

Reggel korán ébredtek. Teát ittak, és zsíros kenyeret ettek hozzá. Aztán irány az állomás.

– Délig nem indul vonat Pestre – világosították fel a két fiút.

Kimentek a főútra, ami a fővárosba vezetett. Integettek. Sok autó elhúzott mellettük, míg végre egy teherautó megállt. Elképedtek. A sofőrülésen egy fiatal orosz katona ült. Leeresztette az ablakot:

– Kudá igyos?

– Budapest.

– Nu, davajtye! – intett a plató felé.

Felmásztak és ismét elképedtek: tíz fiatal orosz kiskatona feküdt egy ponyván, vastag köpönyegbe burkolódzva. Nyakukban a dobtáras géppisztoly, ujjuk a ravaszon... Aludtak...

Sok-sok év múlva egy filmben Bandi hasonló esetet látott. Ha nem élte volna át akkor ezt az utazást, nem hitte volna el a filmbéli jelenetet.

Kőbányánál megállt a teherautó. A sofőr kiszállt és intett:

– Daszvidánnjá!

Dél körül értek a szétlőtt Kilián laktanyához. Béla benézett a Korvin-közbe is. Leverten jegyezte meg:

– Ha készülne is valami itt, a romok között nem lehetne harcolni. Gyere, elmegyünk a barátomékhoz!

Sötét ruhába öltözött asszony fogadta őket.

– Sándor elesett – mondta. – Fiúk, jobb, ha most elmentek. Figyelnek bennünket. Kétszer volt eddig házkutatás, de megígérték, hogy még visszajönnek.

Rövid búcsú után a két fiú gyorsan eltűnt.

Béla tanácstalan volt. Most mi lesz?

– Megyünk a nagynénémékhez. Sötétedés előtt odaérünk – mondta Bandi.

A nagynéni mosolyogva fogadta őket.

– Megbízható a házmester. Reggel, kapunyitás után hazaindulhattok. Most pedig kaptok egy kis paprikás krumplit.

Amíg ott voltak, semmit sem kérdezett tőlük. Jobb semmiről sem tudni... Másnap, szerencsájükre indultak a vonatok. Délután már otthon voltak.

Fehér úr behívta őket a tisztaszobába. Izgatott volt:

– A pufajkások belelőttek a felvonuló bányászokba! Kovács Andris idegösszeomlást kapott... Látta az eseményeket... Az oroszok harckocsikkal vették körbe a bányászvárost... Állítólag a bányászok fegyverkeznek...

– Megmozdult a föld – mondta Béla. – Hajnalban megyek a városba. Jössz velem, Bandi?

– Jövök.

Csodák csodájára indultak a vonatok, de a patak hídjánál megállt a mozdony.

A kalauz végigjárta a kupékat:

– A hidat az éjjel felrobbantották. Gyalog át lehet menni, mert pallókat fektettek le rá. A túloldalon tíz perc múlva indul egy vonat.

Béla intett a szemével. Átbillegtek a hídon, és felszálltak a szerelvényre. Pálfalvánál a vonat megállt. Pufajkások jöttek, és igazoltattak mindenkit. A két fiú iratai rendben voltak.

- Hova mentek? – kérdezte az egyik.
- A bányavárosba. Ott él a nagynéném – válaszolt Béla.
- Ezúttal a látogatás elmarad!
- Aztán nagyon halkán odasúgta:
- Fiúk, tűnjetek el, baj van!

Estére értek szülőfalujukba.
– Reggel találkozunk! – mondta Béla.

Bandi édesanyja „kisfia” csavargásait nem vette jó néven, de nem bántotta érte. Hallgatott. Nagyapja viszont nem állta meg, hogy meg ne jegyezze:

- Tizenhét éves vagy, benőhetett volna már a fejed lágya!

Másnap végül is csak este nyolckor találkoztak Bélával. Barátja nagyon szomorú volt.

Úgy látom, nem fog itt megmozdulni a föld még sokáig! Elmegyek. Nyitva a határ. Velem jössz?

- Nem, de elkísérlek az állomásig.

A vonat pontosan jött. Béla fölszállt.

– Gyere! – és nyújtotta a kezét. – Gyere velem! Nem fogják elfelejteni, hogy nemzetőr voltál!

Bandi sokáig integetett, egészen addig, amíg a vonat el nem tűnt a kanyarban.

– Tudom, barátom, neked el kell menned, ha nem akarsz meghalni – gondolta –, de mi, akik itt maradunk, velünk mi lesz? Mondd, mi? Mindenki nem mehet el! Danton, a francia forradalom hőse, akit barátai arra bízattak, hogy meneküljön, azt válaszolta: „Vajon el tudnám vinni hazámat a csizmám talpán?” Mit gondolsz, Béla, Magyarországot el tudnánk vinni mind a kilenc millióan a csizmánk talpán?

Teltek az évek. Bandi családjával egyheti nyaralás után tért haza. A postaládájában egy *Nemzetőr* újságot talált. Nem sokára Piroska, Fehér úr lánya hívta fel telefonon.

– Itthon volt Béla. Találkozni akart veled, de nem voltatok otthon. Nagyon akarta ezt a találkozást.

- Tudom.
- Honnan?
- Megéreztem. Egy *Nemzetőr* újság volt a postaládámban.

Egy hónap sem telt el, Piroska ismét felhívta Bandit:

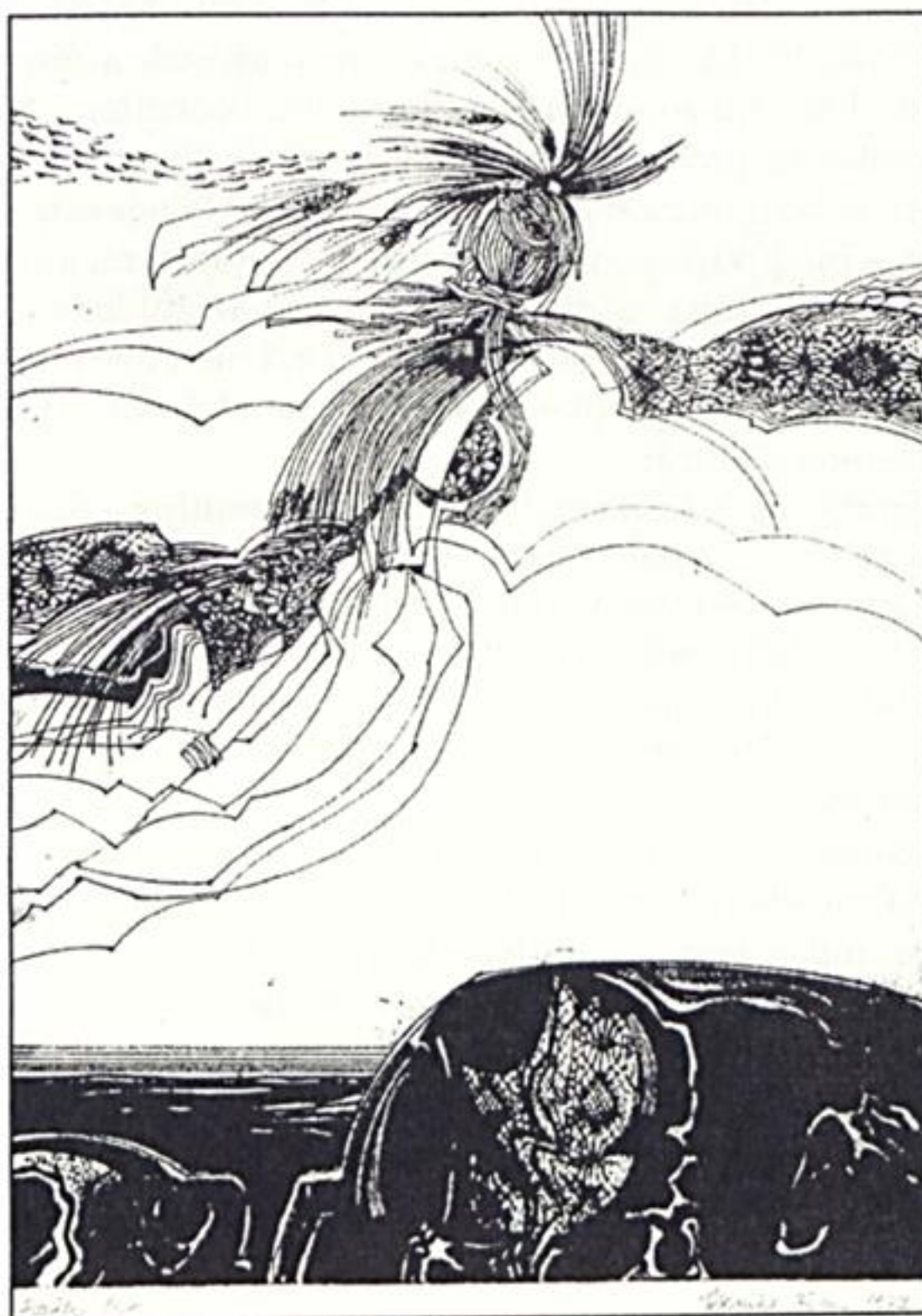
- Béla Sydney mellett autóbalesetben meghalt...

Asszonyomnak

Az alkonyat hanyatt zuhant
és összeroppantotta az este.
A berekben dörgött nyolc tank:
lánc talpuk vérrel-sárral volt befestve.

Ágyúzaj cibálta agyunk,
de napsugár-asszonynak láttalak.
Ott karoltuk át a jövődönk –
s együtt álmodtunk szeplőtlen álmokat.

Marcali, 1951. március 28.

Czinke Ferenc: Aszály

TÓTH GABRIELLA

Születésnap i beszélgetés Czinke Ferencel*

– Amikor megérkeztünk Salgótarjánba és a bemutatkozás utáni első mondatokban elmeséltük azt, hogy összefagytunk a kocsiban, mert elromlott a fűtés, akkor körülbelül másfél perce ismertük egymást. Abban a pillanatban odarohant a telefonhoz és fölhívta az autószerelőjét a salgótarjáni szervizben és arra kérte őt, hogyha mi odamegyünk, akkor azonnal és soron kívül javítsák meg az autót. Nézze, egy másfél perces ismeretség után egy ilyen gesztus, egy ilyen magától értetődő természetességgel jövő segítőkészség nagyon sokmindent elárul egy emberről, tehát nemcsak egy pillanatnyi benyomás élménye az, amit nekem is ez jelentett. Mondja, ez mindig így van magánál?

– Valószínűleg nekem ez az alaptermészetem. Én így születtem, géneken keresztül hordhattam magamban... Talán édesanyámtól örökölhettem, akire senki nem haragudott, és mindenki imádta. Mint egy kis Szűz Mária, olyan szép volt. Horváth Terihez hasonlít. Mindjárt megmutatom magának a fényképét, kis kontyocskájával. Valahol tán innen, a géneken keresztül örököltem, hogy én nem tudok elmenni az emberek problémái mellett. Ha itt én ilyet kérek és elmondom, hogy vendégek jöttek, hogy hozzánk jöttek, s nekünk itt kötelességünk – nemcsak a vendégjog alapján – magukról gondoskodnunk... A Rádió megtisztelt bennünket azzal, hogy lejött Salgótarjánba, és maga összefagyott az autóban, mert abban csak hűtés volt és nem fűtés... Mit lehet tenni? Hát, aki ezt nem teszi meg, az nem fogadott vendéget. Maguk ide, Nógrádba hazajöttek. És akik idejöttek a Palócföldre, azokat mindig a szeretet ölelte át.

– Czinke Ferenc grafikusművész november 7-én a Parlamentben a Szocialista Magyarorszáért Érdemérmét vette át. S aztán, amikor olvastam ezt a Népszabadságban, furcsa volt számomra, hogy azt írták a neve mellé: Czinke Ferenc a salgótarjáni Bolyai János Gimnázium tanára. Tehát, mint tanár lett ennek az éremnek a kitiüntetéttje. Én akkor már tudtam, hogy jövök Önhöz, hogy 60. születésnapján, a Magyar Rádió nevében felköszöntsem, hogy gratuláljak mindahhoz, amit eddig elért. Tehát azon csodálkoztam, hogy nem mint grafikus, hanem mint rajztanár kapta a kitiüntetést.

– Először is köszönöm ezt a megtiszteltetést, hogy ide lefáradt Salgótarjánba. Az az igazság, hogy én harminchárom éve itt élek a megyében, mégha a hanghordozásomban és az akcentusomban nem is véli felfedezni azt, hogy én salgótarjáni vagyok, azaz palóc. Mert hiszen ilyen bodrogközi tájszólást nem tagadhat le az ember. Én ugye Halászhomok, Meszeske-tanya, Pácin vidékén születtem. De hát nem a születés helye határozza meg azt, hogy ki hova való, hanem az, hogy minek és hol vallja annak magát. Nézze, az enyém ez az egész mákszemnyi, tenyérben hordható ország. Én ezt imádom. Én sokat jártam külföldön, de nekem már a határon honvágyam van.

* Elhangzott a Petőfi Rádióban, 1986. november 25-én. Köszönjük a Magyar Rádióknak a közreadás lehetőségét!

– Kifelé?

– Kifelé. Úgy van, már kifelé menet. Viszont én itt élek a Palócföldön már 33 éve. Ez egy krisztusi vagy egy József Attila-i idő. A férfikorom legteljesebb időszakát itt éltem le – két módon. Az egyik oldalammal, mint alkotó ember, mint művész, aki megszervezte a képzőművészeti szövetséget. Irányításommal kiállításokat, művésztelepeket rendeztünk. Mai napig itt, mint művészt tartanak számon. A másik viszont olyan dolog, amitől nem menekülhetek, mert engem Sárospatakon lámpás-sá tanítottak.

– Ez mit jelent?

– Ez azt jelenti, hogy én a tanítóképzőt ott végeztem, és engem ott tanítottak meg úgy tanítani, hogy én valamelyik kis falun, vagy egy tanyasi iskolában lámpás leszek, egy kis mécses, hogy valahová elvigyem a betűvetés tudományát, vagy éppen a szívemet, lelkemet, azt, amit magamba szedtem, elvigyem valamelyik kis bodroközi faluba. Az egy más világ. Aztán, hogy én elvégeztem a főiskolát, rajztanári diplomát szereztem, művész lettem. Immár több mint 20 éve a Bolyai Gimnáziumban, illetve elődjében, a Madách Gimnáziumban tanítok. Én voltam iskolaigazgató, gyermekotthon-igazgató, voltam nevelő, voltam úttörővezető, amit akar. Szóval az élet végig vitt engem egy hosszú hídon. Tehát én tulajdonképpen Sárospatakról indultam el, ahol annak idején sikk volt a szegénység. Én oda jártam, engem ott találtak meg a bodroközi tanyavilágban, ahol édesapám cselédeskedett, ahol parádéskocsisként kezdve, kerülőn keresztül az első béresig, rengeteg minden volt. A végén már aranykalászos gazdananfolyamot végzett. Hál' Istennek, 88 éves koráig élt. Nem régen, pár éve, hogy eltemettük, de az emléke ugye bennem él. Meg hát édesanyám, aki mezítláb, kis karton kendőcskében, kis kék festőben kezemet fogva vitt Sárospatakra, tehetségvizsgára, mert az egyik református pap és a szuplikációs diákok rám találtak. Felfedezték, hogy a halászhomoki tanyasi iskolában rajzokat készít egy gyerek, és az tele van Kossuthal, Rákóczi-val. Csomagolópapíron rajzoltam meg verseket írtam. És akkor egy füzetből olvasták a verseimet.

Nézze, ezt a képet! Éppen az Ernst Múzeumbeli kiállításomon készült, amit 60. születésnapomra egy ilyen szerény kis fakopjafának állítottam. Azt is megmondom őszintén, úgy érzem, édesanyám emlékére, mert ő jósolta meg, hogy mi leszek. Amikor valahol nyitottak egy kiállításomat, azt hitte, hogy a gyermeke a csillagokat ostromolja. Óriási nagy dolog. Megmondom őszintén, sokszor befelé csurog a könnyem, ha ezt az emlékezetemből a felszínre hozom, vagy gondolatban, vagy írom valahol, vagy látom a fényképét. Hát látja, itt ki van téve...

– Ki van téve a szülők képe...

– Valahol a születésnapomon ilyeneknek kell, hogy teret engedjük. Az érzelmeknek, a léleknek. Mert az egyik oldalon ott áll a pedagógus, aki imád tanítani, de nem választhatom el a művésztől, mert én ezért tudtam fiatal maradni. Nézze! Látja itt a katalógusomat? Én nem úgy dolgozom, mint mondjuk, aki éppen hatvan éves és valamiféle olyan „letűnt kor konzervativizmusában” dolgozik, hogy ne illene be a mai európai törekvésekbe.

– Ebben a katalógusban, amit megmutatott, azt olvastam, hogy az utóbbi öt év az, amely az igazán nagy és minden valószínűség szerint maradandó alkotásokat hozta az életében. Mit gondol, van ennek valami magyarázható oka, hogy pont 55 és 60 között teljesedett ki – hogyha a művészettörténésznek hinni lehet?

– Én hiszek a művészettörténészeknek, mert azok tudományosan, sok vonatkozásban olyan összetevőket fedeznek fel, amiből mégiscsak kibomolhat egy életút vagy egy alkotói pálya. Azt állapították meg, hogy a művészeknek ez a kora, az ötven-hatvan év a kiteljesedés időszaka, amikor már nem írnak alá akármit. Sok a teendő és ezek a képek úgy születnek meg, hogy én érzem a társadalmi feszültségeket. Ezeket az alkotásokat tulajdonképpen – hogy is mondjam – nem is kritikának szántam, hanem jóindulatú figyelmeztetőnek, vagy felkiáltó jelnek.

– Mondja, értik, hogy maga mit akar és mit csinál? Tudják, hogy miről szólnak a grafikái, a metszetei?

– Az a helyzet, hogy én azt tartom, az az igazi művészet, amely a kor hangján, a kor problémáiról, tartalmi, emberi, társadalmi vonatkozásairól úgy tud szólni, hogy a portás is felfedezheti benne azt, hogy miről van szó. De az egyetemi sebészprofesszor, vagy éppen Aradi Nóra, a művészettörténész is tudja, hogy miről szól...

– És ebben az örömben magának része van?

– Most nagyon boldog vagyok, mert éppen Aradi Nórától kaptam egy olyan dicsérő levelet, amiben elmondja, hogy ő régen megálmodta az én életemet. Még Derkovits-ösztöndíjas koromban írt nekem egyszer Rómába egy levelet, amelyben azt mondta: Ferikém, neked még lesz egy-két szavad a magyar művészetben. És most írt egy másik levelet, mert látta a kiállításomat. A megnyitón éppen külföldön tartott előadást, én meg utána Törökországba mentem. Most írt egy levelet, amit itt hordok mindig a táskámban. Többször elolvasom, mert az egyik legelkötelezettebb, legjobban felkészült embernek tartok. Azt mondja: nagy ráadás volt az életemben ez a kiállítás. Ezt szeretném én tovább csinálni. Tulajdonképpen most találhattam igazán magamra, mert azok a kritikák, amik megjelentek, méltattak. Szinte nincs újság, nincs folyóirat, ami ne foglalkozott volna a kiállításommal. Azt mondhatnám zsargonban: nagy sajtóm volt. No, most a televíziónak vagy a rádiónak is köszönet érte, hogy figyelték munkásságomat, hiszen minden művésznek jólesik a siker.

De azért megmondom őszintén, én nem ámulok el ezen. Én nem vagyok nagyképű, hogy én most itt megjátsszam a nagy művészt. Én ismerem a képességeimet és teszem ma is, ezután is hétköznapi módon azt, amit tettem. Hogy ez mennyiben lesz örökletes, vagy maradandó érték, azt a jövő dönti el, de én boldog vagyok, hogy azt csinálhattam életemen keresztül, ami a hobbim. Mert ezt hobbiként lehet csinálni. Nem is hobbi ez, olyan elkötelezett „elmebetegség”, ami nélkül nem élhet az ember. De a művészet nélkül az emberek se élhettek soha. Egy biztos, egyesek nem hiszik el, hogy Czinke az a tanár, aki kiállított éppen egy biennálén, vagy egy országos kiállításon. Most Moszkvában is, a negyven éves kiállításra válogatták ki három munkámat. Ez is nagy megtiszteltetés. Meg hát sok külföldi kiállításon szerepeltem, de higgye el nekem, számtalanszor különválasztják, mert nem hiszik el azt, hogy aki ennyit dolgozik és így dolgozik, az egyszerre tanár és művész.

– Tehát, akkor mondja, rendben van ez így, hogy Czinke Ferenc, a Szocialista Magyarorszáért kitiüntetettje a salgótarjáni Bolyai János Gimnázium tanára?

– Én egy olyan tantestületben vagyok, ahol – most is ott össze csókolgattak és ölelgettek – imádok mindenkit. Tehát tulajdonképpen én oda haza megyek. Egy nagyon jó tantestület ez. A mi gyerekeink nagy részét felveszik az egyetemre, főiskolára. Egy kemény gimnázium, de nagyon jó. A gyerekek szeretik. Ennek az

iskolának mi hagyományt teremtettünk. Egyébként ez egy új iskola, aminek még a címerét is én terveztem. Ott én múzeumot alapítottam. Most egy kis régészeti gyűjteménnyel ajándékozom meg az iskolát. Már éppen csináljuk a falhoz épített tárlókat. Egy kis múzeumot alapítok, hogy amikor én elmegyek nyugdíjba, nyomot hagyjak magam után. Tehát én ezt nagyon fontosnak tartom. Ezért kaphattam ezt a kitüntetést. De azt, hogy én érdemes művész lettem, azt annak a Czinke Ferencnek köszönhetem, aki, amikor nincs az iskolában, akkor itt vajúdik, ebben a műteremben és rézkarcokat, linómetszeteket vagy éppen litográfiákat csinál.

– *Nem csak érdemes művész, de SZOT-díja, Munkácsy-díja is van. Épp csak, hogy Kosuth-díja nincs.*

– Igen. Engem nagyon megbecsül ez az ország. Ez egy nagy boldogságtudatot, boldogságérzést ad. És az, hogy ezt a kettős életet élem, ez mégis valahogy egy nekem. Tudja, én azért tudok ilyen grafikákat csinálni – amit, hát Istenem, azt a zsűri állapítja meg, meg a kollégák, művészettörténészek, hogy az kvalitásában mit jelent –, mert én tanítok. Ha nincs megbízásom, akkor sincs probléma, mert nekem harmadikán fizetnek. Tetszik tudni? Én azért, mert az eladható, nem festek őszirózsás csendéleteket, hanem én Vak Bélát csinálom, ami lehet, hogy az életben soha nem kell senkinek a falra, mert minek rakjon ki egy Vak Bélát. De én ezt csinálom, mert ehhez van ándungom – hogy így mondjam. Igazán nem prostituálhatja el magát az ember, ha azt alkot, ami éppen, ami úgy megtermékenyül benne és kihordta, mint egy asszony kilenc hónap alatt kihordja a gyermekét. A műveket ki kell hordani. Ennek meg van a kihordási ideje. Lehet, hogy 10 év, lehet, hogy 20 év. Lehet, hogy egy egymásra borult őszi szántás lesz a téma öt év múlva. Lehet, hogy ma csak látvány és egyszer rátapint az ember, hogy ennek társadalmilag is kötődése van, vagy éppen inspiratív ereje, s mond a számunkra valamit.

– *Azt gondolom, mindazon kívül, amit elmondott, nagyon fontos lehet például az, hogy Önöknek van egy lánya, aki szintén művész, hiszen itt látom a kiállításának a meghívóját, prospektusát és egy nagyon szép kerámiaasszonyt.*

– Életem nagy boldogsága mindez. Mert hát milyen boldog volt az a céhbeli mester – aki, amikor már nem bírta az üllőre verni a kalapácsot, akkor a fiának át tudta adni –, hogy neki fia született. Nekem két lányom született, mind a kettőben gyönyörűségem van. Az egyik, Czinke Zsuzsanna az Iparművészeti Főiskolán kerámia szakot végzett, már több kiállítása volt. Azt mondják a fiatal kritikusok, hogy tehetséges kis teremtés. Ez a kis kerámiája is azért van itt, mert az egyik kiállításáról ezt itt hagytam magamnak, mert a gyerek így mindig jelen van. Hát ennek van egy gyereke, és ugye azt mondják, hogy amikor az ember úgy hatvanadik éve felé közeledik, ha nincs unokája, nem is ember. Na hát, nekem van három. A másik lányom orvos Szécsényben, a vőm pedig Ludányhalászában körzeti orvos. Nekik két gyerekük van, Balázs és Eszterke.

A szívem virágai ezek a mákszem gyerekek, most köszöntöttek engem virággal. Az egyik két és fél éves; a Zsuzsikáé, az Andráska. Budapesten laknak. A másik lányom kislánya, Eszterke három és fél éves, ők egy napon születtek, április 6-án. Balázska pedig hat éves, jövőre megy iskolába. Számomra ez most nagyon nagy boldogságot jelent. Azt is mondhatnám magának, hogy én a világon ezeket mindenkitől jobban szeretem. Én nem hittem, hogy így lehet ilyen mákszem csöppsegeket imádni, de ha már nem látom őket egy-két hétig, vagy egy pár napig, akkor

hiányérzetem van, mint amikor nem tudok egy képet megcsinálni. Mondjuk bennem van egy téma és úgy rág belülről; itt kotlok a műteremben és közbejön valami olyan társadalmi töltetű dolog, amiben helyt kell állni és meg kell csinálni; és egyszer csak lelohad ez a dolog, elhervad a virág és nem lesz belőle mű. És hány ilyen elhervadt műről tudok én önmagamban? De aztán születnek újak. És akkor az is lehet, hogy azok azért maradtak el vagy azért szürkültek el az életemben, mert nem is voltak olyan jelentősek. Hát ezzel vigasztalom magam.

Sokan mondják, hogy sokat vállalsz magadra. De hát nézze, egyszer majd eljön az az idő, mikor már nem vállalhatok magamra, mert már nem leszek. De addig, amíg vagyok, addig – hogy úgy mondjam – égés nélkül nem lesz meleg az ember. Hát mi zsarátnokként élünk itt, olyan tűzként, ami a sötétben is kell, hogy világítson. És ha ezt hisszük magunkról, akkor azt hisszük, hogy prófétának születtünk. Ha pedig ezt hisszük, akkor van boldogság az életünkben, akkor érdemes élni.

Hát ezért jó ez a hatvan év. Én nem is hittem, hogy eddig fogok élni. Még tüdőbajjal is voltam szanatóriumban és sok minden nyavalyán keresztül estem. Sokszor megérintett a halál szele és most hatvan éves vagyok. Nekem csak örülni lehet annak, még van lehetőségem, hogy alkothassak, meg gyönyörködjem az unokáim mosolyában. Meg az, hogy nézzem innen, a műteremablakból, hogyan hullanak az őszi levelek.

Czinke Ferenc: Az angyal és a kutyák

Tető a házon?

Futótűzként terjedt a hír Tarjánban a kétezerrel jelölt első esztendő november huszonharmadikáján: meghalt Czinke Ferenc. Hajnalban állt meg a szíve, abban a napszakban, amelyik birkózik ugyan az árnyal, a sötéttel, ám a derengő fény egyre erősödő reménnyel biztatja a rá várók milliárdjait. A végzet mindig váratlanul érkezik, de különösen döbbenetes, ha nincsenek előjelei. S a hetvenen túli Czinke Ferenc esetében nem voltak: egészségesnek látszott, folyamatosan rajzolt, festett, írt, s – mint rendesen – családtagjai életét, sorsát egyengette. Közéleti aktivitása megcsappant ugyan, pergő, lázas mindennapjai lecsendesedtek, meditatívabbá lettek, de ennek okai túlmutattak személyén. S ha úgymond a levegőben nem is volt benne a távozás kísértete, az Ő gondolataiban meg-megfogalmazódott, hogy művészi pályája végéhez közeledik. Nyilván belső sugallatra nevezte utolsónak a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumban 1999 őszén megrendezett kiállítását. „Úgy érzem, hogy elérkezett az ideje” – tette hozzá magyarázólag számomra és a *Palócföld* olvasói számára abban a nagyinterjúban, amelyhez hasonló – tudtommal – ugyancsak nem készült már vele a későbbiek során. „Ha az ember hetvenhárom éves, fejezze be a kitárulkozást. „»A tető majdnem kész a házon«, s bár hála Istennek kiváló erőben, jó egészségben vagyok, nem érzem az évek súlyát, mindent úgy csinállok, mint azelőtt – legfeljebb bölcsebb vagyok, igényesebb lettem önmagammal és a világgal szemben –, most már valamennyi napot, amit megélhetek és minden rajzot, képet, amit készítek, ráadásnak, ajándéknak tekintek.” Elmondta – s ez akár szimbolikus is lehet –, hogy abban a régióban tett pontot a közönség előtti „leltárkészítés” folyamatára, ahonnan vétetett, ahonnan kiválasztódott. Szegénysorban, a bodrogközi Meszesketanyán látta meg a napvilágot 1926. október 20-án (téves anyakönyvi bejegyzés szerint november 4-én), saját fogalmazása szerint: „szivárványkergetésre” született. Anyatejjel szívta magába a népi kultúrát, ember- és természetközeli élvén Pácin, Kisrosvágy és Sárospatakon a református tanítóképző volt világra eszmélésének forrásvidéke. A „fényes szelek” nemzedékének sodrásában került a NÉKOSZ és a Dési Huber Képzőművészeti Kollégium vonzaskörébe. Rajztanári diplomáját a Magyar Képzőművészeti Főiskolán szerezte meg. 1954-ben, huszonnyolc évesen jött Nógrádba. Nézsei és zagyvarónai pedagóguskodás után, a hatvanas évek közepén állapodott meg Salgótarjánban a Madách Imre-, illetve húsz éven át a Bolyai János Gimnázium tanáraként. Innen lett Derkovits- és Munkácsy-díjas, érdemes és kiváló művész. Több mint három évtizedig – gyakorlatilag élete végéig – viselte – hol hivatalosan, hol informálisan – a képzőművészet helyi vezető egyénisége címet, rangot. Folyvást alkotott és szervezett. Számos, a város és a megye határain messze túllépő kezdeményezés fűződik a nevéhez. Ő találta ki és indította útjára 1967-ben az iskolagaléria intézményét, amely azóta nemcsak a környéken lett általánossá. Balatonfüreden létrehozott egy szakszervezeti galériát, ahol a magyar képzőművészet számos élvonalbeli alkotója szerepelt műveivel. Czinke Ferenc népi, nemzeti gyökerekből, „tisztá forrásból”

táplálkozó és az európai horizontig eljutó, a világi és a szakrális témákat, szimbólumokat mesterien elegyítő, egymásba ölelő grafikáival, festményeivel, kiállításai-
val, a kulturális élet egészére is kiható ötleteivel, sőt eredeti, akkoriban szokatlan
mondandójú, odafigyelésre készítő, nem egyszer úgymond az „övéi” között, a
baloldalon is vihart kavarázó gondolataival, kritikai megjegyzéseivel szintúgy folya-
matosan jelen volt a közéletben, a nyilvánosság előtt. Éppúgy, mint a rajzkészlettel
vagy az ecsetek tömkelegével, remekül bánt a magyar nyelvvel is: szépen, különle-
ges szófordulatokat használva fogalmazott prózában és versben egyaránt. Tevé-
kenységének művészeti, közéleti, közösségi értékeit díjak, kitüntetések sora is elis-
merte. Ugyanakkor megfogalmazódtak olyan vélemények, érték olyan vádak is,
hogy erős karakterét, sokrétű kapcsolatrendszerét elsősorban saját előmenetele
céljából kamatoztatja, pedig ez inkább fordítva történt: szociálisan elkötelezett volt,
sokan állták körül az általa rakott tüzet, de mi sem nyilvánvalóbb, hogy közben őt
magát is érték a fények, ő maga is melegegett...

Bár a nyugdíjazása utáni évtizedben egyre több időt töltött Tihanyban, kezdte
magát kevésbé jól érezni Salgótarjánban, mint korábban, ez mit sem változtat a
tényen: a szemünk láttára, köztünk, a második otthonának választott városban, a
mi örömünkre, lelki és szellemi gazdagodásunkra (is) telt el élete. Hogyne éreztünk
volna nemcsak – minden felebarátunk elvesztésével járó – mély fájdalmat
eltávoztakor, azt is azonnal tudni véltük: nem igaz, hogy nincsenek pótolhatatlan
emberek. Búcsúztatása méltó volt a város díszpolgárához, művészi, pedagógusi,
magánemberi életútjához, elért eredményeihez, ránk hagyományozott örökségé-
hez. Itt tért végső pihenőre 2000. november 29-én. A református egyház liturgiája
szerint végzett szertartás keretében az alkotótársak nevében Baranyi Ferenc költő,
saját verseiből és József Attilától idézve – „A lét dadog, a törvény a tiszta beszéd...”
– köszönt el tőle. A képzőművész-társadalom kegyeletét, az életmű iránti elisme-
rést egy másik jó barát, dr. Bereczky Loránd, a Magyar Nemzeti Galéria főigazga-
tója tolmácsolta. A *Nógrád Megyei Hírlap* tudósítása szerint Pusztai Béla, Salgótarján
Megyei Jogú Város polgármestere a helybeliek szószólójaként – egyebek közt – a
következő figyelemre méltó, tanulságos gondolatot is megfogalmazta: „Úgy vélem
a gesztus, amellyel az önkormányzat díszsírhelyet adományozott számára végső
nyughelyül, üres póz marad, ha hagyatékát nem tekinti sajátjának, ha értékeit nem
építi be a város jelképes szellemi templomába.” Annak rendje-módja szerint meg-
jelentek a nekrológok, visszaemlékezések, érdemeit méltató cikkek. Aztán csend
lett, nagyobb és hosszabb, mint amelyet a gyász megkívánt volna...

2003-ban azonban történt valami. Egy tárlat Budapesten, a Köztársaság téri
Szegfű klubban, ahol a századik kiállító éppen Czinke Ferenc volt. A műsorban
Kassai Franciska előadóművész tolmácsolta Baranyi Ferenc *Tarjánig Urbinón át*
című versét, amelyben a költő Czinke Ferenc halálára írta a következőket: „Most
leszálltál egy színtelen világba, / ahol az árnyak impresszionistán / elmosódó
alakban kavarnak / a nemlét mindig naptalan mezőin. / De színeket, vonala-
kat feledtél / a felvilágban, hogy a fénytelenység / s formátlanság lentről felszínre
törvén / ne itt lelhessen végleges hazára.” Akkor és ott határozott el, hogy a
város a művész rangjához, társadalmi szerepéhez híven emlékezik majd meg
2005-ben halálának ötödik évfordulójáról és 2006-ban nyolcvanadik születésnap-
járól.

2005. október 20-án – éppen akkor, amikor hetvenkilenc évvel azelőtt világra jött Czinke Ferenc – a salgótarjáni városházán, a róla 2004 elején elnevezett teremben megalakult a Czinke-emlékbizottság. Az elnöki tisztet Pusztá Béla vállalta magára. A tagok között a kulturális, művészeti élet, illetve az intézmények vezető személyiségei, képviselői kaptak helyet. A grémium alakuló ülésen a máshol élők közül megjelent és elmondta véleményét Bereczky Loránd, Barati Attila Pácin község polgármestere és Lóránt János festőművész is. Utóbbi a Salgótarjában a hatvanas-hetvenes évtizedben eltöltött évei során kötött szoros barátságot Czinke Ferencsel. A huszonegy főt számláló grémium tagjainak javaslataiból formálódott ki a 2006-os Czinke-emlékév programja. Az idei rendezvényeket értelemszerűen megelőzte a még 2005 novemberében a sírnál tartott koszorúzási ünnepség, amelyet a városi önkormányzat és az emlékbizottság szervezett.

A megemlékezés-sorozat kiemelkedő eseménye a 2006. május 18-án, a Nógrádi Történeti Múzeumban megnyílt emlékkiállítás volt. Dr. Kovács Anna múzeumigazgató és Pusztá Béla köszöntőjét követően Bereczky Loránd mondott megnyitóbeszédet. A XX. századi magyar képzőművészet egyik jeles személyiségének titulálta Czinke Ferencet, akit a sors tehetséggel áldott meg, s ő tudta, hogy a talentum művelése kötelessége annak, aki ilyen ajándékot kapott.

– A kiállítás teljes keresztmetszetet ad az életműről, kezdve az induló művész dilemmáitól. Tevékenységét a vonalhoz való kötődés, a kivételes rajzkészség határozta meg. Munkássága nemcsak egyéniségéről, de az azon keresztül bemutatott korról is tükröt tár a közönség elé. Bár pályaképén belül határozott egységek különíthetők el, munkásságában harmónia teremtdött, képes volt olyan jelképrendszert megvalósítani, amely azonosítja a művészt a művel. Itt, a nyolcvanadik születésnapon kell rádöbbenünk arra, hogy még nagyon sok felfedeznivalónk van Czinke Ferenc életművében. Jelentőségét közkinccsé tenni a magyar kulturális közéletben, ez a mi feladatunk – mondta – többek között – Bereczky Loránd.

A megnyitóünnepséget követően bemutatták a *Hitem a művészet* című portréfilmet, amelyet 1990-ben H. Szilasi Ágota és Kovács Bodor Sándor készített, majd a résztvevők baráti beszélgetés keretében elevenítették fel Czinke Ferencsel kapcsolatos emlékeiket, élményeiket. A tárlatot – amelynek anyagát, a több mint hetven alkotást magánemberektől és a Nógrádi Történeti Múzeum képzőművészeti gyűjteményéből válogatták össze – Gulyás Gábor és K. Peák Ildikó rendezte. A Bagyinszky Istvánné által szerkesztett katalógusban a szakmai értékelést K. Peák Ildikó művészettörténész írta. Egyebek mellett az alábbiakat állapította meg: „Grafikai egyediek, formaviláguk különbözik a kortársaktól, az elődöktől s az utódoktól egyaránt... jó néhány sajátos, csak rá jellemző motívuma – átértelmezve – utolsó művein visszatért... De valami történhetett a sokféleségében is teljes, harmonikus világban, a minden egész eltörött hangulata lengi be a késői rajzokat... Mi vezethette Czinke Ferencet erre az útra, tőle már nem tudjuk meg soha. Annyi bizonyos, hogy így (is) teljes, egész életművet hagyott ránk, utódokra, tanítványokra, ismerősökre és sok-sok elgondolkodtató, ragyogó alkotást.” A reprezentatív kiállítás csaknem egy fél esztendőn át, november 5-ig volt látható.

A másik nagy jelentőségű – maradandó nyomot hagyott – rendezvény az emléktábla-avatás volt szeptember 22-én, a Szerpentin u. 37. szám alatti ház – amelyben annak idején Czinke Ferenc a műteremlakást kapta – falán. Az emlékbeszédet

Pusztai Béla mondta, a táblát ugyancsak ő – a művész özvegyének és az emlékbizottság titkárának társaságában – leplezte le. Virágot az ott élő lakosok képviselője is elhelyezett. Az alkalomhoz illő, színvonalas műsort a Bolyai János Gimnázium kórusa adta. Az emléktáblán a következő szöveg olvasható: „Ebben a házban élt és alkotott 1965-től haláláig Czinke Ferenc (1926-2000) Munkácsy-díjas grafikus és festőművész, Salgótarján díszpolgára. Születése 80. évfordulóján állította: Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Czinke Ferenc-emlékbizottság. 2006”.

A kerek évforduló évében további programok is várhatók. A Balassi Bálint Megyei Könyvtárban Czinke Ferenc könyvillusztrációiból rendeznek tárlatot, a Bolyai János Gimnáziumban – ahol egyébiránt a rajzterem az ő nevét viseli – pedig emlékkiállítást tartanak a volt tanítványok alkotásaiból. A művész halálának hatodik évfordulójára sírkoszorúzási ünnepséget szervez az önkormányzat és az emlékbizottság. Lényegében ezzel az aktussal zárul a 2006-os megemlékezések sora. Egyelőre nem tudni, hogy a későbbiek során megvalósul-e az emlékbizottság ülésén felmerült javaslat, amely szerint a József Attila Művelődési és Konferenciaközpontban a közelmúltban befejeződött rekonstrukció során kialakított galériát Czinke Ferencről kellene elnevezni. Ugyancsak az „adósság” kategóriába tartozik a Czinke-film felújítása és kiegészítése a pályatársak, kortársak emlékezéseivel. Több más ötlet (például Czinke-díj az országos egyedi rajzbiennálén, a „Palóc Parnasszus” című pódiumműség különszáma stb.) is megvalósításra vár még, a legnagyobb kérdőjel azonban a munkásságáról kiadandó monográfia illetve egy reprezentatív album körül van. Az már az elmúlt évben, a bizottság létrejöttékor is kiderült, hogy a nyolcvanadik évfordulóra egy ilyen kiadvány nem készíthető el: idő és pénz hiányában. Ezért fogalmazódott meg úgymond „áthidaló” megoldásként egy alapítvány létrehozása, amely egyik fő feladatának éppen a monográfia megírását, illetve finanszírozását tartaná. A javaslattal Pácin község képviselője is egyetértett és vállalta az alapítványban való részvételt, közreműködést. Jelenleg nem tudni, hogy az időközben bekövetkezett – személyi, politikai, gazdasági stb. – változásokat, átrendeződéseket követően, valamint az emlékév befejeződésével, lendületének elmúltával a továbbiakban is töretlen lesz-e az elhatározás a több évet igénybe vevő kutató- és gyűjtőmunka, az életmű alapos feldolgozása iránt és sikerül-e a kiadás pénzügyi hátterét megteremteni. Pedig nagy szükség lenne egy hiteles életrajzi és alkotástörténeti dokumentációra, képjegyzékre, bibliográfiára stb. Czinke Ferenc művészetének méltatása, értékeinek egyértelműsítése, a közéleti tevékenysége, emberi magatartása körüli dilemmák eloszlatása szempontjából is. Ugyancsak megérdemelné, ha a városháza előtti panteon éppen az őt ábrázoló mellszoborral gyarapodna.

Az nem kevés, ami eddig történt az emléképolás terén, de a folyamat nem állhat meg, Czinke tevékenysége nem felejtődhet el, nem törölődhet a város – immár – történeti tudatából. S hogy ne így legyen, azért tenni kell a jubileumok, ilyen-olyan évfordulók közötti időkben is, sőt akkor kell csak igazán! Annál is inkább, mert a következőkben értelemszerűen egyre kevesebben lesznek azok, akik személyesen ismerték, szerették, tisztelték őt, tanítványai voltak, követői lettek a művészi pályán és szívügyüknek tartották, tartják szellemi hagyatékának megőrzését, megismertetését, népszerűsítését. Az idő múlásával felnövekvő, egymást váltó generációknak

egyre ismeretlenebbül, idegenebbül cseng majd a Czinke-név, az a név, amelyik évtizedeken át oly szorosan kötődött a városhoz és oly magasra jutott a művészi ranglétrán a teljesítményt és az elismerést tekintve egyaránt. Emlegetni kell őt sokszor és sok helyütt, hogy ne iratkozzon ki a köztudatból, ellenkezőleg egyszer s mindenkorra beépüljön oda. S ami a legfontosabb: a művészt túlélő műveket kell beszéltetni, azok mondanak el legtöbbet alkotójukról és jól jellemzik a kort is, amelyben fogantak. Még nem késő, nekünk, az itt és most élőknek van abban nagy felelősségünk, hogy visszavonhatatlanul megalapozódjon a Czinke-kultusz és folyamatosan hagyományozódjon is a megújuló nemzedékek körében. Ha ez sikerül, akkor talán elmondhatjuk, hogy tető került a házra.

„Számomra nagy boldogság, hogy engem ma is igazol a leélt múltam... Úgy gondolom, hogy engem a műveim hitelesítenek...” – fejtette ki Czinke Ferenc a fent említett 1999-es interjúban. S idézett részleteket egy verséből is, amelyet ugyancsak igazolni látszik az idő: „mondják sétafikál a halál / tajtékot habzó paripákon / jaj mire virradtunk / európai boldog menedékünk!” Bárcsak nekünk is igazunk lenne, akik meggyőződéssel valljuk, hogy a Czinke-életmű – minden irányú felhangtól megtisztulva s a valós értékéig leegyszerűsödve – évtizedek múltán is jelen lesz Salgótarján művészeti, kulturális, – szélesebb értelemben – szellemi életében.

Czinke Ferenc emléktáblájának avatása 2006. szeptember 22-én
Salgótarjánban, a Szerpentin u. 37. szám alatt

Emlékezés Czinke Ferencre

Kegyelettel emlékezünk a 80 éve született Czinke Ferenc grafikusművészre. Életrajzi vallomása szerint 1926. október 20-án – és nem a téves anyakönyvi bejegyzés szerint rögzített november 4-én – született a bodrogi Nagyszőlő-Meszeskő-tanyán.

Elemi iskoláit a tanyavilágban, középiskoláját Sáropatakon a Református Tanítóképzőben végezte. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán rajztanári diplomát szerzett. 1961 és 1964 között Derkovits-, majd 1964-ben a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa lett.

1964-től a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium, majd a Bolyai János Gimnázium rajztanáraként tevékenykedett 1986-ig, ahol megszervezte az ország első iskolagáláját. Vendégtanárként tanított Svédországban és Finnországban. Czinke Ferenc ízig-vérig pedagógus volt, aki pedagógiai sikereire legalább olyan büszke lehetett, mint a művészetével szerzett elismerésekre. 1990-ben a Sáropataki Comenius Tanítóképző Főiskola címzetes főiskolai tanárává fogadta. A pataki tanítóképzőhöz egész életén át erősen kötődött, műalkotásainak bemutatásával, több előadásával segítette az oktató-nevelő munkát. Több alkotását adományozta Alma Materének. Egyike volt az 1986-ban megalakult, sáropataki székhelyű Magyar Comenius Társaság alapítóinak.

Rézkarokat, litográfiákat, fametszeteket, kollázsokat, zománcképeket, komputergrafikákat készített. Jelentős sorozatai: *Radnóti eclogák*, *Bartók-sorozat*, *Szlovák táncok*, *Koskirály*, *Requiem a vizekért*, *Édesanyám ikonja*, *Tihanyi szonáták*, *Sajkodi esték*, *Bukott angyal*, *Káin és Ábel*, *Józsefet eladják testvérei*, *Veritas theatri*.

Czinke Ferenc olyan morális művész, aki munkáit személyes magatartásával hitelesítette. Ennek a moralitásnak legfőbb forrása az, hogy mindenkor felvállalta elkötelezettségeit szülőföldje, származása, a világról vallott nézetei, gondolatai iránt. Magatartásának másik fontos jellemzője a hatniakarás és a hatnitudás, a világ megváltoztathatóságába vetett hit.

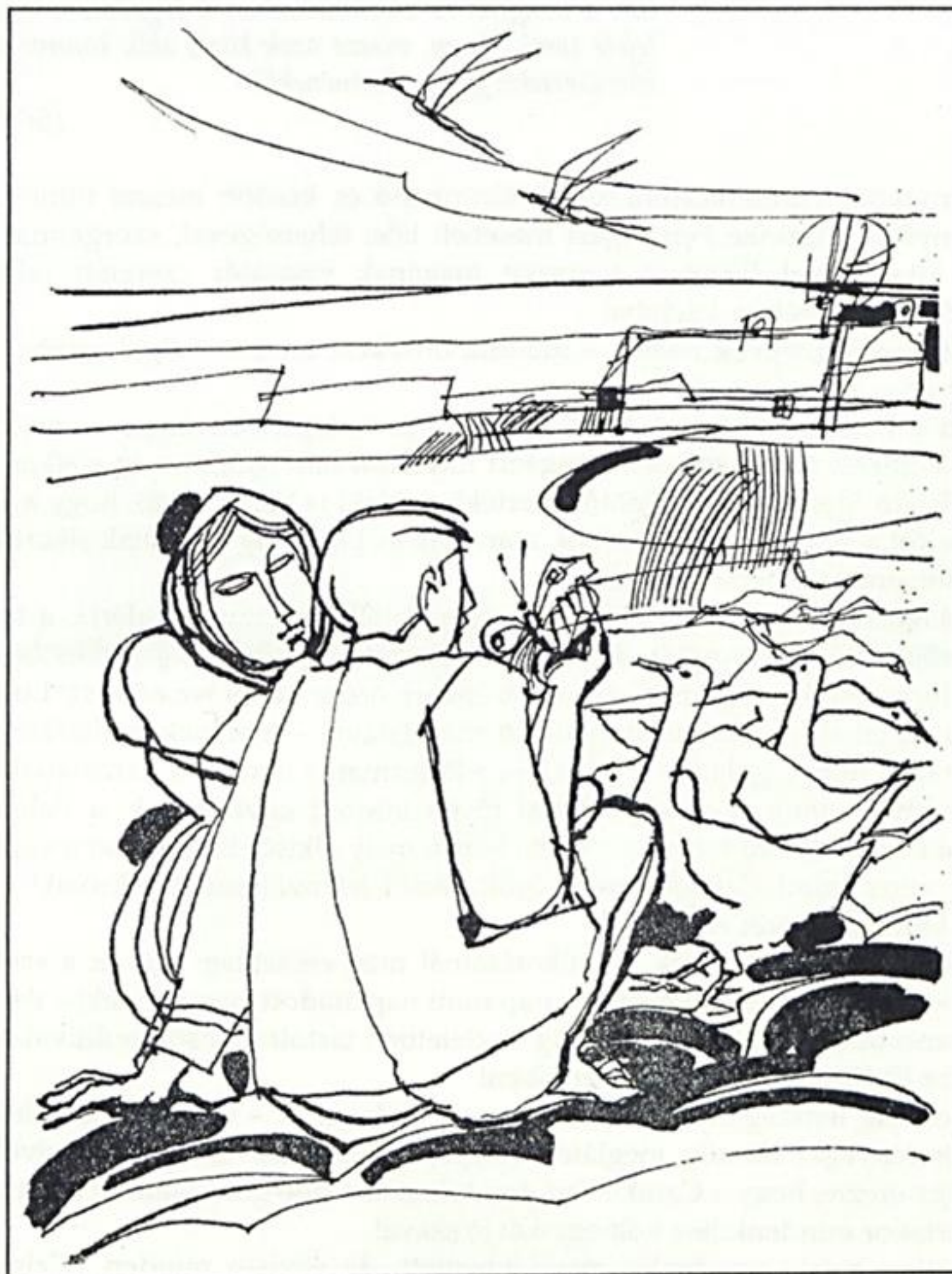
Czinke Ferenc művei erősen kötődnek a szellemi és a tárgyi népművészethez, gondolatiságukban csonkítatlan műveket hoz létre népművészeti motívumok montázsszerű alkalmazásával. Művészetében a bibliai témák és a vallási jelképek időről-időre visszatérnek, s olyan műveket eredményeztek, mint például a *Káin és Ábel*-, a *Józsefet eladják testvérei*-sorozat és az *Izsák feláldozása*.

Képzőművészeti munkássága mellett több hazai irodalmi folyóirat közölte glosszáit, novelláit, tanulmányait. Több könyvet tervezett és illusztrált az Európa Könyvkiadó megbízásából. A Magyar Comenius Társaság Bibliotheca Comeniana könyvsorozat több kiadványának címlapját is az általa készített Comenius portré díszíti. Comenius-kutatóként a nagy pedagógus szülőföldjén kutatómunkát végzett, az *Orbis Pictus* grafikáinak eredete érdekelt. Sajnos erről szóló előadását már nem tudta bemutatni 2000 decemberében a Comenius Társaság felolvasó ülésén novemberben bekövetkezett hirtelen halála miatt.

Salgótarján és Pácin díszpolgárává fogadta. Állandó kiállítás mutatja be műveit szülőföldjén, a pácini Magóchy-kastélyban.

Czinke Ferenc kiváló művész és ember volt, aki váratlanul távozott el tőlünk. Alkotásai azonban őrzik és terjesztik tartalmas életének szellemiségét.

Sárospatak, 2006. október 15.

Czinke Ferenc illusztrációja
Balassa Iván: *Lápok, falvak, emberek* című kötetében

Czinke Ferenc és faluja

„S az otthoniak, a sárban maradottak azt gondolhatják, hogy kiszabadultan a felfelé kapaszkodás útjára léptem. De fülemben a hangjuk és szándékaimban a fogadalom: nem fölfelé, lefelé török Uram, vissza azok közé, akik könnyeikkel egész rózsakerteket felnevelhetnének!”

(Sütő András)

A bodrogi Tündérből korán kiröppenő és később messzi földeket bejáró „szegényfiú”, „Czinke Feri” igazi mesebeli hős: tehetségével, szorgalmával, hihetetlen kitartásával hírnevet szerezve magának visszatér szeretett falujába, az égigérő fa gyökeréhez, Pácinba!

– „Itthonról megyek haza!” – mondta büszkén, amikor Salgótarjánból Pácinba látogatott.

Czinke Ferenc „jelenvalóságát” Pácinban járva lépten-nyomon érezzük! Személyesen vett részt a község önállóságáért folytatott harcban, melyet a 80-as években vívott Pácin Elöljárósága. Jelentős mértékben Neki is köszönhető, hogy a rendszerváltás előtt a Pest megyei Zsámbok után csak és kizárólag Pácinban sikerült megszereznie önálló tanácsi hivatalát!

A Mágochy-várkastély emeleti termében található Czinke Galéria, a temető ravatalozójának falán a gyönyörű secco, a falu főterén a II. Világháborús Emlékmű az általa tervezett haranglábbal és a középkori orosz szobrászművész Lucca Della Robbia *Az éneklő fiúk* című dombormű másolatával – melynek zsoltárkönyvéből a nyári zápor után a galambok isznak –, a Református templom karzatának tartópillérei, melyet salgótarjáni kapcsolatai révén intézett egyházának, a Polgármesteri Hivatal házasságkötő termének triptichonja, mely elkísér bennünket a születéstől a sírig – mind-mind Czinke Ferenc örök pácini jelenvalóságát tükrözik! Ő alkotta meg a község címerét is!

Talán meglepőnek tűnik, de alkotásainál még erősebben hat az a szellemiség, amit Pácinban járva Czinke Ferenc nap mint nap átadott szeretteinek! – Bár Ő maga igazi szociáldemokrata volt, mindig tiszteletben tartotta mások politikai beállítottságát: az EMBERT kereste mindenkiben!

Az ország legszegényebb kistérsége – a Bodrogköz – visszafogadta hű fiát. Az aktuális lényegét mindig meglátó ünnepi beszédeit az egész falu szívébe zárta, mert úgy érezte, hogy a Czinke Feri gondolata és a falu gondolata egy és ugyanaz.

Ittjártakor mindenkihez volt egy-két jó szava!

Váratlan halála mindenkit megdöbbsentett, de egyben minden „Czinke Ferit” szeretőt lélekben meg is erősített!

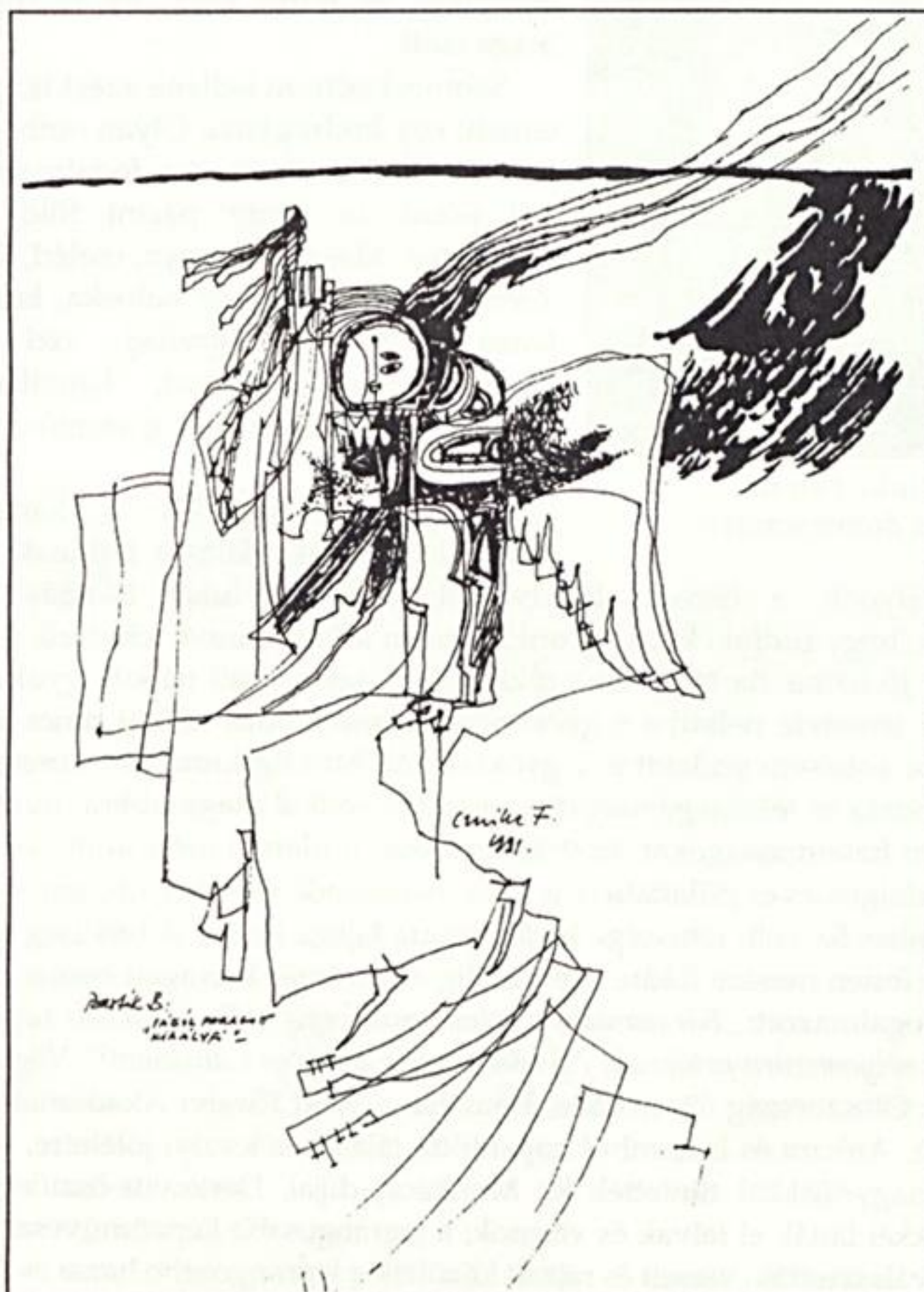
* Pácin község polgármestere.

„Teher alatt nő a pálma!” – hangoztatta sokszor, s ezt a páciniak soha nem felejtették el! Az évszázados megpróbáltatások, melyet a Bodroghöz népére az Ég ki-mért, az itt élőket hitében csak megerősítette!

„Mostani szenvedésünk csak olyan, mint amikor a kovács edzi a vasat. Így erősít bennünket a Jóisten, mert nekünk még meg kell érnünk az Ítéletet!” – mondta vigasztalásul a bodroghözi sorskérdéseket firtató felvetésekre.

Pácin Község Önkormányzata még életében Díszpolgárává avatta, halálát követően pedig végtelen hálája és tisztelete jeléül Róla nevezte el új művelődési házát, homlokzati falán a „Czinke Feri” ábrázoló domborművel!

Pácin, 2006. október 31.

Czinke Ferenc: Bartók B.: „Fából faragott királyfi”

A pácini emléktábla

Czinke Ferenc
pácini domborműve

Itt állok Czinke Ferenc kedves bátyám bronzba öntött emléktáblája előtt, s nem tudom, sírjak-é, örüljek-é. Sírnom kellene, mert idő előtt itt hagyott minket; ruganyos, fiatalos lépteivel most is közöttünk, sőt előttünk járhatna a pácini Főutcán; hiszen ilyen volt mindig: fiatalos léptű, utat mutató, energikus és tettere kész, ha jó ügyet látott maga előtt.

Szomorkodnom kellene azért is, mert ismét elment egy bodrogi. Olyan ember, aki még tudta, mit jelentenek ősi foglalkozásaink; tudta, mit jelent az, hogy pácini föld, rozvágyi homokhát, Meszeske-tanya, cseléd, Ticce, báró Zsenyey, krompé meg haluska, képes aratás, falusi lakodalom, lápvilág, vízi tündérek, kérges tenyerű paraszt, kántálások meg zsoltárok, vőfélykendő meg szemfedő, barátság meg emberség.

Neki, meg társainak: a karcsai Nagy Gézának, a pataki Balassa Ivánnak, a cigándi

Kántor Mihálynak, a berecki Berecz Károlynak, a lukai Molnár Mózesnek köszönhetjük, hogy tudjuk: kik vagyunk, honnan jöttünk, mivé lehetünk – ha megtanuljuk tőlük. Jó lenne, ha tanulnánk tőlük. Azt hogy a múlt nélkül, gyökereink nélkül, múltunk ismerete nélkül s e gyökerekbe kapaszkodás nélkül nincs jövőnk. Czinke Ferenc sohasem szakadt el a gyökerektől. Mindig tudta azt, honnan jött, miből vétetett. Sorsa és tehetsége magasra röpítette, sokkal magasabbra, mint a minisztereket, állami hatalmasságokat, tisztségviselőket, múlandó idők urait, azok dicsősége igencsak ideiglenes és pillanatnyi, az övé maradandó és – úgy hiszem – örök.

Parasztember fia volt; tehetsége kiválasztotta fajtája közül. A tehetség teret kíván, ezért ment el innen messze földre. De mindig az az érzés keringett benne, amit Petőfi Sándor megfogalmazott: „Bár maradtam volna benne végig! / De az embert vágyai vezérlik; / Vágyaimnak sólyomszárnya támadt, / S odahagyta őslakom s anyámat!” Vágyai messzire röpítették: Olaszország fővárosába, Rómába, a Svéd Királyi Akadémiára, Nápoly, Velence, Linz, Ankara és Isztambul napsütötte tájaira és királyi jóléteire, országos és nemzetközi nagydíjakkal tüntették ki: Munkácsy-díjjal, Derkovits-ösztöndíjjal; megtisztelő címekkel látták el falvak és városok; a legrangosabb képzőművészeti fórumok vezetőjükké választották; verseit és rajzait közölték a legrangosabb hazai és nemzetközi folyóiratok, könyvek és újságok: mégis: érett fővel, bölcsen, de mindig is az volt számára az ünnep, ha hazalátogatott erre az istenverte-istenáldotta bodrogi földre.

Akkor volt igazán ő maga, ha földijeivel, ismerőseivel találkozhatott, s ha üzenhetett haza, mint Petőfi: „Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse, / Mert fiának kedvez a szerencse”. És izent és újból izent, és jött és újból jött. Megtett mindent földijeiért, amit megtehetett. Elmondhatja az erdélyi költővel, Dsida Jenővel: „Megtettem mindent, amit megtehettem, / Akiknek tartoztam, mindent megfizettem. / Elengedem mindenki tartozását, / Felejtsd el arcom romló földi mását.”

De mi nem feledjük. Itt áll előttünk Borsi Antal szobrászművész keze nyomán földi arcának mása, s itt fog állni előttünk s utódaink előtt is, mint egy útmutató példa. Nemes tett – és ami ettől több: *emberi* tett – volt Pácin polgármestere és önkormányzata részéről, hogy ezt az intézményt róla nevezte el. Így látja most is, és látni fogja mindig a falu népét, kik mennek el előtte az úton, és azok is visszanézhetnek rája. Elmondhatja nekik minden nap, hogy „*nekem szülőhazám itt e táj, messzeringó gyermekkorom világa. / Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága...*” S azt is: „*Ember, vigyázz, figyeld meg jól világod: / ez volt a múlt, emez a vad jelen, – ...és mindig tudd, hogy mit kell tenned érte, / hogy más legyen.*”

Czinke Ferenc Pácin főterére tervezett egy emlékművet. Egy olyan kis, összetett kezekből álló medencét formázott, melyben a Pácin felett észak felől átfújó szél összegyűjti a templomból kiáramló énekes-, zsoltár-hangokat és az életet adó esőcseppeket. Ilyen volt ő. Adni, teremteni akart, áhítatot és jobb, szebb életet is.

És most, visszatérve: sírjak-e vagy örüljek-e a mai napon a magasságból ránk néző Czinke Ferenc bronz emléktáblája mellett? Inkább örülök, mert; ó érzés fog el: ennek az impozáns új épületnek névfelvételével bebizonyosodik, hogy „*Nem hal meg az, ki milliókra költi / Dús élte kincsét, ámbár napja múl; / Hanem levetve, ami benne földi, / Egy éltető eszmévé finomul, / Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye, / Amint időben, térben távozik*”.

Ezért örülök, boldog vagyok hát, hogy így alakult, s emlékezünk rá; s jelképesen megcsókolom felesége kezét, kérve őt, hogy adja át Czinke Ferencnek, kedves atyai barátunknak köszöntésünket, mert ő gyakrabban találkozik vele, mint mi, az evilági utakon járó utódai.

„Vadócba rózsát oltani”*

Salgótarján és Czinke Ferenc

Salgótarján fejlődése

Salgótarján 1922-ben emelkedett városi rangra és már az 1930-as évek végén az ország egyik legnagyobb iparvárosaként tartották számon, ezért a második világháborút követően, amikor Magyarországtól Trianon után elcsatolták az erdélyi és a felvidéki bányaterületeket, a „vas és acél országának” megteremtésében nagy jelentőségre tett szert, helyzete megváltozott, korábbi pozíciójához képest.

Horváth István, a Nógrádi Történeti Múzeum volt igazgatója a tarjáni kulturális tevékenységnek három korszakát állapította meg.

Az 1944–1962 közötti időszak – országos szinten – *„a kulturális forradalom induló időszaka, ezért az elképzelések egységes rendszerére igen nagy volt az igény.”*¹ Az intézményi rendszerben már megmutatkozott a politikai, a kultúrpolitikai megújulás igénye, mely szerint a társadalom tagjainak műveltsége rendkívül fontossá vált. A kultúrának, a művészeteknek közvetíteniük kell egyfajta értékrendet az egyének számára, ezt az értékrendet pedig az egyéneknek el kell sajátítani, amennyiben a társadalom építő tagjaivá kívánnak válni.

1962–1974 között Nógrád megye, mint megyeszékhely mozgósította a város kulturális területén a progresszív erőket. Megteremtődött a lehetőség, hogy az alacsony szinten szerveződött megyei, városi igazgatás megújuljon. Mint ízlésformáló, elindult a maga útján a művészeti élet. Ekkor indult be az „ezer értelmiségit Salgótarjánnak” program.

Az 1974–1980-as években igényként jelent meg a kultúra és az életmód kapcsolatának szorosabbá tétele, ugyanakkor elbizonytalanodásnak lehetünk tanúi, melynek oka az alapos stratégiák hiányában keresendő.²

Miután Salgótarján 1950-ben megyeszékhely lett, mind több lakóépület épült területén és közintézmény hálózata is jelentősen bővült. 1961-re készült el az új rendezési terv.³ A megyeszékhelynek kulturálisan is a megye központjává kellett válnia, ennek megfelelően beindították a „kulturcentrum” programot.⁴

Először a Fő tér készült el a szocialista modernizmus stílusában. A városközpont beépítéséért Salgótarján Hild érmet kapott. Ez volt az első ilyen típusú emlékérem, amit átadtak az országban.⁵ Az ország vezető építészei megalkották a szocialista városépítéset mintavárosát, ezzel együtt egyfajta mércét állítva a salgótarjáni kulturális tevékenységek elé, hiszen a városnak, „a szocializmus mintavárosának” méltóvá kellett válnia hírnevéhez.

Salgótarján központi helyét tehát igyekeztek megteremteni a művészeti életben is. Peák Ildikó, a Nógrádi Történeti Múzeum művészettörténészének tanulmányából

* Részlet a szerző 2006-ban Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékén leadott szakdolgozatából.

kiderül, hogy 1968-69-ben az ország megyéi közül Nógrád megye állt az első helyen, ami a kiállítások látogatottságát illeti.

Problémák természetesen a megyei művészek lelkes tevékenysége ellenére is jelentkeztek.

„A lelkesedés, a jó szándék gyakran meghaladta a lehetőségeket. Bár a megyei párt- és állami szervek fontos célkitűzésüknek tekintették a képzőművészet támogatását – az anyagi mecenatúra nem valósult meg következetesen. Néhány esetben a megyei képzőművészek közösségén belül létező hierarchia, ismeretségek szabták meg, hogy melyik művész mekkora összeget kapjon egy munkáért. A nagy murális feladatok pályázataira gyakran nem is jutott be megyei alkotó. (...) A legsúlyosabb problémát egy kimondottan képzőművészeti kiállítást felvállaló önálló galéria hiánya jelentette.”⁶

A képzőművészeti nevelésben az ideológiai nevelés játszott központi szerepet: a fiatalokra és a munkásosztályra összpontosítva legintenzívebben. Gyermekrajzkiállítások nyíltak, művészeti vetélkedőket szerveztek szocialista ifjómunkásbrigádok számára, munkás-művész találkozókat, filmvetítéseket, műterem látogatásokat, tárlatvezetéseket.

Salgótarjától elválaszthatatlan lett az ipari, munkásmozgalmi tematika, ami legvilágosabban a képzőművészet nyelvén fejeződött (fejeződhetett) ki. Mindez korántsem jelentette, hogy csak a munkásmozgalmi tematika érvényesült az alkotásokban.

A képzőművészet tehát minden más művészeti ág rovására fejlődött Salgótarjában – ami a '60-as, '70-es években egyet jelentett Nógrád megyével, „művészeti centrumként” –, de a megyei művészek későbbi megítélésének nem tett jót a „pártvonal” beszivárgása alkotásaikba.⁷

Mindezek ellenére a jelenleg Salgótarjában tevékenykedő értelmiségi réteg nagyon fontosnak tartja a kulturális folyamatok megindulását és kibontakoztatását, az imént felsorolt tényezőket a város dinamikus fejlődésében, amelyben Czinke Ferenc, mint az Észak-Magyarországi Területi Szövetség Nógrád Megyei Csoportjának titkára tevékenyen részt vállalt, és melyek következtében a város kiemelkedhetett a megye többi települése közül. A városépítési folyamat azért is emelkedhetett olyan jelentőségre Salgótarjában, mert míg a történelmi városok, amilyen például Szeged, vagy Budapest, eleve rendelkeztek olyan polgári közönsséggel, amely „vevő volt” a művészeti produktumokra, a kultúra bizonyos szegmenseinek befogadására, Salgótarjában a kezdeti időkben egyáltalán nem beszélhetünk polgári közönsség meglétéről.⁸ Ezért volt szükség a „kulturcentrum” vagy az „ezer értelmiségit Salgótarjánban” programok beindítására és olyan karizmatikus személyek Salgótarjánba hívására, akik a kultúra képviselőiként meg tudták szeretetni a művészeteket a közönsséggel, s ezért vált különösen fontossá a népművelés, a kultúrpolitika még felfokozottabb irányelveinek követése ebben a városban.

„Az énazonosság a hagyomány talaján, a hagyomány által megszentelt világ körülményei között eleve biztosított. Jóval kétségesebb viszont, hogy hagyomány híján is megteremthető-e az énazonosság tudata. E munka elvégzésére hivatott a történelmi emlékezet azzal, hogy mindenfelé emlékhelyeket teremt. Egy olyan világban, ahol »a művelt és felvilágosult emberek növekvő hányada már hosszú idő óta úgy gondolja, hogy a társadalomban uralkodó eszméket, intézményeket és gyakorlatokat meg kell változtatni, le kell cserélni vagy meg kell szüntetni, újakkal

- és feltétlenül jobbakkal - helyettesítve őket,« (...) ott állandósul a személyes identitás alapjainak bizonytalansága. (...) Amikor erejét veszti a közösségi létformába mélyen beágyazott emlékezet, az emlékezés már csak úgy lehetséges, ha befészkeli magát az egyéni öntudatba. (...) Emlékezz a múltra és megtudod, hogy ki vagy!”⁹

Az elveszett hagyomány emlékezete személyes felelősség, és a nem létező hagyományok kialakításának generálása, mindenkre érvényessé tétele hatalmi felelősség. Salgótarjában az 1960-as évektől pontosan a város identitásának megszilárdítása; ezzel együtt az emlékhelyek kialakításával az identitás gyökereire vonatkozó, az emlékhelyeken keresztül megvalósuló későbbi emlékezet alapjainak lerakása zajlott.

Az értelmiségi rétegek nosztalgikusan emlékeznek az elmúlt időszakra, a pezsgő művészeti életre, és mindannyian utalnak a képzőművészet primátusára a művészeti ágak között. Ezért érdemes konkrétan megvizsgálni Czinke Ferencnek a városépítésben és az emlékhelyek (amik nemcsak konkrét építmények, hanem intézmények vagy események is lehetnek) betöltött szerepét, melyet az interjúalanyok külön kihangsúlyoztak.

Czinke Ferenc Salgótarjában betöltött szerepe, közéleti tevékenysége

Czinke Ferenc nevéhez, mint a város művészeti és társadalmi életének meghatározó személyiségéhez számtalan kezdeményezés és feladatkör betöltése kapcsolható Salgótarjában és Nógrád megyében¹⁰. A salgótarjáni mentalitás megteremtésében nagy szerepet játszott az emlékhelyek kialakítása. Czinke a kulturális emlékhelyek, vagyis egy kultúra, hagyományok nélküli város életében talán legfontosabb emlékhelyek kialakításában vett részt, vagy kezdeményezte azok megvalósítását.

„(...) A múlt maradványaiból mesterségesen alkotott emlékhelyzetek arra szolgálnak, hogy a kívánt emlékezet tartósan megszilárdítsa önmagát. Az ismeretlenségbe merülő múlt ennek folytán az emlékezet helyeinek a közvetítésével kerül be a történelmi emlékezet közösségi vérkeringésébe. (...) Az emlékhelyek sokféle formát ölthetnek, mivel intézmények, topográfiai pontok, tárgyak és objektumok, kulturális alkotások vagy társadalmi szokások egyaránt átlényegülhetnek ilyenekké.”¹¹

Czinke Ferenc részt vett az 1954-ben induló *Palócföld* kulturális folyóirat szerkesztésében, s a *Palócföld* rendszeres megjelenésétől, az 1960-as évektől a képzőművészeti rovat szerkesztőjeként szerepelt 1989-ig, amikor lemondott tisztségéről és helyét Csemniczky Zoltán szobrászművész vette át. A folyóiratban rengeteg illusztrációja jelent meg, versei és tanulmányai is szép számban kaptak helyet. Kortárs szerzők munkáit vonultatta fel, nagyobb hangsúlyt adván a Nógrád megyei alkotók szerepeltetésének. Jeles eseményekhez kötődve (mint például a *Tavaszi Tárlat*, a *Rajz Biennále*, a besztercebányai művészek vendégszereplése Salgótarjában – később *Intersymposion* stb.) bemutatásra kerültek alkotások. Emellett gyermekrajzpályázatok, fotókiállítások anyagát, illetve a városépítés eredményeit is közölte a folyóirat több esetben.

A *Tavaszi Tárlatok* elődjének, az észak-magyarországi művészek seregszemléjének szervezésében is tevékenyen részt vett az 1950-es évek végétől, mozgósította a Nógrád megyei művészeket. Miután az esemény országos szintű rangra emelkedett és megkapta a *Tavaszi Tárlat* elnevezést 1971-ben, továbbra is részt vett a szervezésben,

amíg a tárlatoknak a József Attila Művelődési Központ adott helyet, egészen a rendezvény Nógrádi Sándor Múzeumba (jelenleg Nógrádi Történeti Múzeum) kerüléséig, 1981-ig.¹² A tárlatokon mint zsűritag és mint alkotóművész is bemutatkozott, 1989-ig minden évben, később már csak ritkábban. Utolsó szereplése a rendezvényen 1999-ben volt.

Szocialista ösztöndíjjal a salgótarjáni ZIM-ben (*Zománcipari Művek*) tevékenykedett 1976-tól. Szocialista ösztöndíjat természetesen más művészek is kaptak, a *Munkásmozgalmi Múzeum*¹³ öt gyárral kötött szerződést a városban¹⁴, de országos szinten is jellemzővé vált a mecenatúrának ez a fajta gyakorlata.

Az ösztöndíj feltétele az volt, hogy évente néhány kiállítást kellett megrendezni az üzemi galériákban az ott dolgozó művészeknek, előadásokat tartottak a munkásoknak, illetve a gyárakba és a városba látogató fontos vendégek és kiváló dolgozók részére ajándéktárgyakat készítettek.

A Megyei és a Városi Tanács döntötte el, melyik művész hová fog kerülni és a gyárak is tehettek javaslatot, hogy kit fogadnának szívesen. Ekkor összehívták az érintett művészeket és megkérdezték tőlük, egyetértenek-e a javaslattal. Lórántné Presits Lujza visszaemlékezése szerint egyetértésben elfogadta mindenki a neki szánt helyet.

Czinke Ferenc a gyárban megszervezte a zománcművészeti telepet, amely 1990-ben alakult. Ez azonban először, mint *Zománcművészeti Kiállítás* indult 1969-ben, később, mint *Zománcművészeti Biennále* folytatódott 1971-től, de – a visszaemlékezések szerint – a részt vevő művészek fölháborodtak a díjak kiosztásakor és azután Kecskeméten került megrendezésre az eseménysorozat. (Kelemenné Peák Ildikó véleménye az volt, hogy „kifáradt” a rendezvény „elsősorban az érdektelenség következtében”, így került a ’70-es évek végére Kecskemétre.¹⁵)

Czinke részt vett a pártkongresszusokon és a *Magyar Képzőművészek Szakszervezete Területi Csoportjának* vezetőjeként, illetve a már korábban említett tagságainak köszönhetően számos kérdéssel döntött, ami a megyei képzőművészeti életet és a képzőművészeket illette. Zsűri joggal rendelkezett, meghatározó volt a véleménye a támogatások, az új köz- és beltéri alkotások felállításának és a művészeti oktatásnak kérdésében.

Számos szobor Salgótarjánba kerülésének története fűződik Czinke Ferenc nevéhez. Somogyi Józsefet ő kérte meg, hogy készítse el a *Felszabadulás* szoborkompozíciót a Fő térre, valamint Borsos Miklós *Derkovits*-mellszobrát (Borsost ő kereste fel) és Tarr István *Tereferélők* kompozícióját is ő „intézte”¹⁶ a városnak. (Közbenjárt, hogy Salgótarjánba kerüljenek.) A szobrokra vonatkozó visszaemlékezések homályosak, ezért több alkotással kapcsolatban nem lehetett biztos információkat gyűjteni.

A *Városhköszöntő* térplasztikát a grafikus maga tervezte. Az 1970-es évek közepétől divatos városhköszöntők létrejöttének hatására támadt az az ötlete Czinkének, hogy Salgótarjánban is kell, hogy legyen ilyen jellegű térplasztikája. A kompozícióhoz a város üzemeiben előállított anyagokat: síküveget, zománcozott és acélhengereket, mestergerendákat használt fel, ezzel is utalva a település bányászati és ipari múltjára. A szobor talapzatába akkori szokás szerint üzenetet rejtett el a jövőkor számára.

Nagyon sok kiállításon vett részt Nógrád megyében és rengeteg kiállítást is nyitott meg. A ’60-as, ’70-es években ugyanis szinte minden napra esett egy kiállítás megnyitó a megyében – az egész országot behálózták ekkorra a galériák.

„Ferinek vót egy ilyen dolga, egyszer írt egy ilyen cikket a Nógrádba, hogy A művésznek jár egy kávé. A dolognak a lényege az, hogy akkoriba’ rengeteg kiállítást csináltunk. Tele voltunk iskolagalériával – egyébként ez is a Ferinek az indíttatására volt, (...) De volt minden gyárba’ egy galéria, bankokban volt galéria, tanácson galéria, megyeházán galéria, és itt mindig kiállítás nyílt, kéthetes rotációval. Ezeket meg kellett rendezni, meg kellett nyitni. Kultúrházakban, vidéken, Szécsénytől kezdve Alsótoldon, Ságújfaluba’ és a többi és a többi. Úgy zajlott a dolog – és ezen gurult be a Czinke Feri –, hogy ugye te csináltál meg mindent. Te készítetted el a képet – ha mondjuk képről van szó –, te keretezted be, üveget hozzá, te csomagoltad, te szállítottad, te állítottad ki és a kultúrház igazgatója annyit tehetett meg, hogy meghívta a művészt egy kávéra: Ugye művész úr, elfogad egy kávé? Sőt, akkor még azt is mondták, hogy művész elvtárs, mert a művész úr nem igen jött még akkor ki az emberek száján. Elvtársak voltunk akkor még, sorozatba’. De ennyi volt az egész. Utána hazautaztál és amikor vége volt elmentél, leszedted, becsomagoltad, bepakoltad, hazahoztad, kipaoltad. Így működött a dolog. Nem az, hogy pénzt nem kaptál érte, de semmiféle más dolgot nem kaptál érte”.¹⁷

1961-ben Zagyvarónán művésztelep nyílt, Czinke Ferenc kezdeményezésére.¹⁸ Részt vett a korábban induló bujádi és sziráki művésztelepeken is.¹⁹ A ’70-es években Grafikai Művésztelep indult Salgótarjában, a Bolyai János Gimnáziumban, szintén Czinke Ferenc közreműködésével²⁰. 1969-től kezdődően rendszeresen, minden évben megrendezték a Fő téren a szabadtéri szoborkiállítást a Művészeti Napok keretében, amelynek előkészületi munkáiban, a művészek Tarjánba invitálásában segédkezett. Minden üzemben, általános és középiskolákban, nagyobb közintézményekben²¹ galériák alakultak, az ő kezdeményezésére, vagy annak hatására. Intenzív volt az általa folyamatosan építgetett kapcsolat a besztercebányai és a losonci művészekkel.²² Első ízben 1976 nyarán rendezték meg a közép-szlovákiai művészek kiállítását, az Intersymposiont, a nemzetközi képzőművészeti szimpóziumot Salgótarjában, az országosan is működő szimpóziumok gyakorlatának mintájára.²³

Amikor rangosabb személyiség érkezett a városba, vagy az ő műtermébe, vagy Benczúrfalvára, id. Szabó Istvánhoz vitték műteremlátogatásra.

A grafikusművész pártfogolta az embereket. Amennyiben új művész érkezett a városba, segített a beilleszkedésben; tanítványai, a megyei rajztanárok fordulhattak hozzá kéréseikkel; álláshoz, megbízásokhoz hozzásegített fiatal képzőművészeket²⁴ és többször megkérték arra, hogy hivatali ügyekben járjon el.

„Czinke Ferenc nagyon készséges, szóval olyan jó barát volt, hogy ha tudott, segített mindenben. És nemcsak akkor, vagy csak Lóránt Jánosnak, hanem nekem is. Később is, amikor Lóránt János már elment. De akkoriban segített beilleszkedni ott, mert ő már ismert mindenkit, benne volt a tarjáni életben, a művészeti életnek a vezetője volt.” – emlékezik vissza Lórántné Presits Lujza rajztanár, Lóránt János festőművésznek, Czinke Ferenc barátjának volt felesége.

Czinke Ferenc tettei azonban nem mindig és mindenki számára értékelődtek pozitívan. Egyes művészek úgy érezték, méltatlanul mellőzöttek, nem kapnak annyi megbízást, mint más, jogtalanul kizsúrizik őket tárlatokról, vezető művészüket önkényesen lép fel bizonyos kérdésekben. Ilyen véleményeket nem tudok felvonultatni, mivel néhány – ebben a kérdésben valószínűleg érintett – alany nem vállalta az interjút, illetve aki vállalta, az a nyilvánosságot kívánta elkerülni.²⁵ Egy példán szeretném érzékeltetni, milyen típusúak az általam hallott ellenvélemények. Az

egyik művész, aki nem járult hozzá, hogy nyilvánosan megnevezésre kerüljön, azt állította, hogy amikor a Tavaszi Tárlat nagydíját – Deim Pál javaslatára – megkapta, ezt (bár bizonyítani nem tudja) Czinke Ferenc ellenezte. Idézett művészünk emlékezetkonstrukciója Czinke negatív szerepéről szól, a források szerint azonban az említett évben nem az említett alkotó lett a nagydíjas, a díjat csak később kapta meg. Czinke Ferenc egyébiránt rendszeresen tagja volt a tárlatok zsűri bizottságainak: ha valóban meg kívánta volna gátolni díjazását, megtehetette volna. Egy másik esetben Erdei Sándor szobrászművész azt nyilatkozta, hogy a művészek Czinke Ferencnek tulajdonították munkáik kizsúrizását, pedig nem egy olyan esetről van tudomása, amikor Czinke – egyes művészek korábbi munkásságára tekintettel – bent akarta tartani alkotásaikat, de a bizottságból más zsűritagok ellene szavaztak. Tehát Czinke Ferenc a kollektív bűnbakkeresés áldozatává válik sokszor a művészek társadalmában. A számukra negatív, megmagyarázhatatlan események mögött gyakran Czinke Ferencet keresik, mivel ő volt a város vezető művésze, vagyis Salgótarján művész társadalmában ő állt a hierarchikus berendezkedés tetején. Ez a tény legtöbbször már elég magyarázatnak bizonyul arra nézve, hogy a művész társadalomban minden rossz – és jó – dolog az ő közreműködésével történhetett meg. Czinke Ferenc nem volt mindenható, bár a megyei pártbizottság tagjai adtak az ő véleményére művészeti kérdésekben, sokszor csak mint közvetítő lépett fel, mert fölötté még mások is álltak a ranglétrán. A művészek pedig, amennyiben nem kívánják nyilvánosságra hozni a Czinke Ferencsel való konfliktusuk valódi alapját, valós magyarázat helyett keresnek egy olyan helyzetet, amelybe nem láthatnak teljesen bele, de mögötte, hatalmi pozíciójából eredően Czinke Ferencet sejthetik, s ebben az új történetben érzékeltetik sérelmeiket, a grafikusművész pozíciójából adódó hatalmi helyzetét, melyet irigylésre méltónak, vagy elfogadhatatlannak tartottak.

Az adott személyek úgy (re)konstruálják múltjukat, ahogyan azt jelenleg érdekeik megkívánják, vagy hogy alátámassza személyes életútjukat, élettörténetüket. „(...) az emlékezés sokkal inkább konstrukciós kérdés, semmint pusztán reprodukció. (...) az emlékezés során a személy egy bizonyos „séma” segítségével konstruál, ez vezeti emlékei megtalálásában és rendszerezésében. (...) már az észlelés is attitűd jellegű (...) pusztán általános benyomást nyer az egészből, s ennek alapján megkonstruálja a valószínű részleteket. (...) Az ilyen jellegű konstrukciónak kell azonban igazolnia a személy általános benyomását. (...) a személyes érintettség döntő módon hat arra, mit észlelünk, és arra is, hogyan emlékezzünk.”²⁶

A másik problémát az jelentheti a visszaemlékezések folyamán, hogy meddig terjednek ki a visszaemlékezések határai. „(...) az emlék (memory) »nem más mint kép: a szótól elválasztott kép«, amely önmagában, mindenféle társadalmi mozzanattól elvonatkoztatva létezik. Emlékezés (...) nem jöhet létre szavak nélkül, márpedig »a szavak és a nyelv nem egyetlen embert feltételeznek, hanem a társult emberek egész csoportját.«”²⁷ A nyelv a társadalmi konvenciókat, az emlékezés kollektív mivoltát biztosítja, a nyelv egyfajta referenciális keretet ad elbeszéléseinknek, s ez a keret mindenre érvényes egy adott társadalmi csoporton belül.

Nem rajzolódhatnak ki ilyen hosszú idő távlatából pontosan az események, illetve létezhetnek olyan szituációk, amelynek mások nem lehettek tanúi, csak az érintett személy és köre, s amelyeknek nincsen látható nyoma az írott sajtóban, a visszaemlékezésekben, a hang- és videó felvételeken, illetve a levéltárban sem.

Kovács Bodor Sándor filmes visszaemlékezése:

„Annak sokszor tanúja voltam különböző rendezvényeken meg fórumokon, hogy... hogy hát ő rendkívül jó viszonyt ápolt az akkori hatalommal, ami ugye egyet jelentett természetesen a Magyar Szocialista Munkáspárttal. Tehát őt kiemelt módon támogatták, akár mások rovására is. (...) minden zsűriben, lektorátusban, szövetségben, mindenütt vezető tisztséget töltött be és hát a hatalomba ily módon is részt vett. És mivel a hatalomban mások (...) nem annyira értettek a művészethez, ezért feltétel nélkül elfogadták az ő ... (...) na most nyilván nem ő döntötte el, hogy ki milyen lakást kapjon, de (...) tudott segíteni annak, akinek akart és tudott rosszat tenni annak, akinek nem akart segíteni. (...) bár konkrétan soha nem voltam jelen egy ilyen megbeszélésen, mert ezen soha senki sincs jelen, csak az érintett vezető, meg annak a beosztottja, de hát... ezt azért hosszútávon ki lehet tapogatni, hogy... hogy kiket favorizálnak vagy kiket nem, és kik azok, akiknek van katalógusuk vagy kiállításuk.”

Czinke Ferenc tevékenységeinek azonban csak egyik részét alkották vezető művészként Salgótarjánban betöltött posztjai, cselekedetei. A visszaemlékezések szerint ugyanolyan lelkesen tanított, mint amilyen lelkesen szervezett, ezért az életútból nem kihagyhatóak pedagógiai pályájának a csúcsán, a Bolyai János Gimnázium művésztanáraként eltöltött évei sem.

Czinke Ferenc a pedagógus

Czinke Ferenc egyik legnagyobb érdemének tartják ma is az iskolai- és az üzemi kiállítások gyakorlatának kialakítását. Az ország első iskolagalériáját a Bolyai János Gimnázium aulájában alakította ki és Derkovits Gyuláról nevezte el. A névadás nem volt véletlen. A proletárművészként meghatározott Derkovits a '60-as évek végén komoly példaképnek tekinthető a magyar képzőművészeti életben.²⁸

Maga Czinke Ferenc így írt Derkovitsról:

„Derkovits Dózsa-sorozata már 1929-ben elkészült, s nem kellett valamiféle cenzori fölfedezés, hogy nyilvánvalóvá váljék: ebben a sorozatban az elnyomó úri rendszer nagy szimbóluma született meg, hogy kifejezésre jusson a figyelmeztetés: az ingyenélőkkel, a herékkel szemben a leszámolás még nem ért véget! (...) nem is lehet más lobogónk az új szocialista-realista művészet megteremtésében, kialakításában, mint éppen ő, aki világviszonylatban is a művészet élvonalában képviselte a proletáriátus harcát. (...) Olyan művészet teremthető a derkovitsi hagyomány útján, mely formájában világos, tartalmában a társadalom legfontosabb alapmotívumaihoz csatlakozik.”²⁹

Herold László, aki 1969-től 1988-ig volt a Bolyai János Gimnázium igazgatója, arról emlékezik meg, hogy kezdetekben minden felszereltség nélkül indult a galéria, de a későbbiek folyamán Czinke Ferenc sokat megtett azért, hogy minél korszerűbbé tegye: paravánokat szerzett, világítást szereltek fel és az ország neves képzőművészeit szólította meg, hogy állítsanak ki az intézményben.

Berencsikné Gedeon Hajnalka – aki Czinke Ferenc tanítványa volt, majd utódja a gimnáziumban – arról vallott, hogy a grafikusművész kapcsolatait használta föl, barátait, ismerőseit hívta meg, hogy állítsanak ki és „Neki szent meggyőződése volt, (...) hogy az iskolának szüksége van egy galériára, ami a gyerekek épülésére szolgálhat.”

Évente átlagosan öt-hat kiállítást tekinthettek meg a tanulók, melyeket a nagyszünetben „Feri bácsi” nyitott meg. A rajzórakon a megnyitó után program volt,

hogy közösen is megnézték az alkotásokat, a grafikus megállt a művek előtt a tanulókkal és beszélgettek azokról.

A képzőművészek által az iskolának ajándékozott munkákból Czinke Ferenc több mint kétszáz alkotásból álló gyűjteményt hozott létre.

A visszaemlékezések kitérnek arra, hogy Czinke tanár úr szerepe nem merült ki ennyiben. Fölkarolta a tehetséges gyermekeket, kiállt értük, ha azok valami „galibát csináltak”. Ilyen volt például egy mai híres pesti formatervezőnek az esete, aki három osztálytársával nagyon szerette a fegyvereket. Fölutaztak Pestre, a *Hadtörténeti Múzeumba*, fényképeztek és másolatokat készítettek a géppuskákról, karácsony másnapján pedig vállukra véve „játékukat” sétálgattak a városban. A rendőrség felhívta az iskola igazgatóját és arra utasította, hogy rúgja ki a gyerekeket; a másolatok ugyanis olyan jól sikerültek, hogy első ránézésre még a fegyverszakértő sem tudta megkülönböztetni azokat az eredetiektől. Lázítással és rendszerellenességgel vádolták a diákokat.

„Na és akkor Feri megint bedobta magát, tiündéri aranyosan. Neki ugye elég sok barátja volt ott, akiket meggyőzött. Ne hülyéskedjete, hát ezek fapuskák! Hát most mit akartok ezekkel a gyerekekkel? Ezek tehetséges gyerekek! Na, akkor végül is ez az ügy elmismásolódott.”³⁰

Tanítási módszereiben nem követte elvakultan az aktuális tanmeneteket, ezért voltak összeütközései felsőbb szervekkel. Vallott bizonyos értékeket és ahhoz tartotta magát. Berencsikné szerint nagyon sok minden visszatért az új oktatási rendszerben abból, amit ő fontosnak tartott.

Meg akarta értetni tanítványaival, hogy milyen értékes a művészet és lényeges az, hogy nyomot hagyjunk valamilyen formában a világban, ezért a hagyományos rajzórai munkák mellett kreatív feladatokkal látta el diákjait.

„Olyan feladatot adott az elsősöknek,³¹ hogy mindenkinek meg kellett mintáznia dombormű gyanánt a saját kezét a félév végére. (...) Lettek csodálatosan szép, szinte szobrászi kezek, (...) meg lettek olyanok is, amik csak (...) az óriási nagy törekvést tükrözik, de így együtt az a száz valahány kéz olyan, mint egy dombormű. Ő ezzel nyilván azt akarta, hogy nyomot hagyjanak. (...) Ahogy ő is mondta, hogy nyomot hagyni kell és lehet a világban és együtt könnyebb.”³²

1986-ig, nyugdíjba vonulásáig Czinke részt vett a gimnázium életében nagyon jelentős szerepet játszó „szakrális” helyek kialakításában is. Mindenképpen szerettek volna az iskola vezetői egy Bolyaira utaló képmást,³³ ekkor kérte föl Kákonyi István szobrászművészt, hogy készítse el a *Bolyai falat*, melyen Bolyai matematikájának a szimbóluma látható. A dombormű az 1980-as évek elejére készült el.

A „pesti főpolgármester helyettesétől”³⁴ pedig elkérte a korábban a Margitszigeten álló, később a város szélén egy szoborparkban elhelyezett *Bolyai büsztöt* (erdélyi származása miatt került periferiára a nagy matematikus a múlt rendszerben), melyet Vass Viktor szobrászművész készített. A mellszobrot az iskola bejárata elé helyezték, körülötte szoborparkot alakítottak ki és a „fővárosi főpolgármester helyettese” avatta.

Alapított egy – szintén több száz darabból álló – néprajzi gyűjteményt is az iskolában az 1970-es években. Az ODK (*Országos Diákjáró Kör*) diákjait bírta meg, hogy túráik során gyűjtsenek a falvakban (többen büszkén beszélnek erről tanítványaik közül) és ő maga is az intézmény rendelkezésére bocsátott tárgyakat. (Somogyi József szobrászművésszel gyakran gyűjtöttek – saját részre is – a környékbeli

településeken, illetve a Balaton-felvidéken is.) A *Munkásmozgalmi Múzeumból* üvegtárlókat is szerzett a gyűjtemény tárolására, amit szintén diákok rendeztek be. Ennek azért is volt jelentősége, mert bár az adott időszakban még nagy kultusza volt a népművészeti tárgyaknak, a diákok összetétele a '70-es évektől egyre inkább kezdett megváltozni, kevesebb falusi tanuló látogatta az intézményt és sok tanuló már akkoriban sem volt tisztában az egyes népi használati eszközök funkciójával. Czinke Ferenc a tárgyakat bemutatta a fiataloknak a rajzórák keretein belül.

Tanítványokat fogadott műtermében. Szinte mindenkiből képzőművész, rajztanár vagy művészettörténész lett, akit magán úton oktatott, de gimnáziumi tanítványai közül is nagyon sokan megszerették a művészeteket, elhivatott tanárjukkal együtt.

„Különösen szívesen hallgattam a történeteit. Jó volt az, hogy mindig dicsérettel nevelt, kiemelte azt, amit jónak talált és szerényen, nem hangsúlyozottan javította azt, ami nem volt teljesen jó (...) egy pindurka vonallal kiegészítette. Én pedig teljesen elcsodálkoztam, hogy ez az, ezt kellett volna tennem és nagy tisztelettel és áhítattal néztem rá.”³⁵

„Nekem ő tök fontos ember az életemben. Olyan ember, aki akkor így bekerült és elfoglalt egy helyet és most is ott van és tök sokat gondolok rá. Szoktam is néha beszélni hozzá. (...) úgy szedegetem össze a dolgokat, amiket akkor kaptam tőle, de akkor még azokat nem tudtam használni, mert nem voltam olyan érett, nem voltam képes befogadni úgy, ahogy kellett volna. (...) Hát ilyen példakép-szerű dolog.”³⁶

Salgótarján várossá, de még inkább megyeszékhellyé válása után nagyon fontossá vált az értelmiségképzés programja, ezért a jó pedagógusok működése is a városban. E mellett a *Madách Imre Gimnázium* kizárólagossága fölszámolódott, amikor 1965-ben megalakult a *Bolyai János Gimnázium*. Az intézménynek be kellett bizonyítania létjogosultságát.

Czinke Ferenc sokban hozzájárult az új gimnázium felvirágoztatásához, s ezen kívül részt vett a népművelési mozgalomban is, amely korábban már említésre került.

A grafikusművész életében fontos helyet foglalt el a tanítás, de e mellett képzőművészeti munkásságát sem hanyagolta el, alkotónapjain folyamatosan dolgozott legújabb munkáin. Személyiségét így megosztotta két kedvelt foglalatossága között.

Czinke Ferenc kettős identitása

Czinke Ferenc kettős identitásának lényege, hogy egyrészt mint tanár, másrészt pedig mint művész határozta meg önmagát. Büszkén föl vállalta, hogy szeret tanítani, szeret gyerekekkel foglalkozni a mellett, hogy nagyon elismert művész Magyarországon és külföldön egyaránt.

A róla megemlékezők is hangsúlyosan kiemelik ezt a két tényezőt. Lizsnyánszky Erzsébet rajztanár, Czinke Ferenc tanítványa így emlékezik:

„1961-ben, mikor gimnáziumba kezdtem járni és fölfedezték otthon, hogy van bennem valami, (...) akkor Czinke Feri ajánlották. Ő még akkor Zagyvarónán lakott és hát őhöz jártam számos évig. Három évig. És hát ő aztán ottan grafikára tanított meg, de hát festeni is. Végül is ő úgy indult, hogy festő, de aztán grafikus lett és aztán mondjuk jó választás volt, mert nagyon gyönyörű grafikái vannak. És úgy kezdődött a pályája, hogy (...) kikerült Rómába és ott... ott sikert aratott és azt is mesélte nekem, hogy (...) Képzeld – azt mondja – 100 darab vörös rózsát kaptam egy grófnőtől! (...) Ez elterjedt úgy egész Tarjánba’.”

Ennek a kettős identitásnak a föl vállalása Czinke Ferenc pályájának, munkásságának kettős megítélését hozta létre. A helyi társadalomban, a tanítványai és a művésztanárok köreiben (mintegy önigazolásként és Czinke személyiségének rájuk gyakorolt hatásaként) nagyon fölértékelődött az ő pedagógiai teremtő munkássága, a művészvilágban azonban visszatetszést kelt, hogy nem a képzőművészeti tevékenységeknek szentelte egész életét.

Feledy Gyula véleménye a kérdésről: „(...) egy ortodox, szuverén alkat az jobban teszi, hogyha programja van festőként, képzőművészként vagy szobrászként, mindegy milyen műfajba. Akkor le kell mondani a tanári dicsőségről. (...) Hogyha érzi magában az erőt, mert szuverén életművet csak úgy hozhat létre az ember, hogy ha nem függ olyan szempontoktól, amik hát különösen az elmúlt időkbe... (...) mert vannak – és ez nem lebecsülendő – pedagógus alkatok, aki jól teszi, ha megy és tanít, de ha valakiben pezseg ez a dolog, akkor szuverén életművet céloz meg kimondatlanul is (...) Ferkó, aki szintén úgy nagyon rühellte, hogy őneki, mint tanárnak bizony kötelemeknek eleget kell tenni. Pedig nagyon szerették benyomásaim szerint a növendékei, de azt is tudom, hogy ő is vágyott egy autonóm művészeti létre, amit aztán el is ért.”

A grafikusművész mégsem érte el teljesen az „autonóm művészi létet”, mert ugyan 1986-ban nyugdíjba vonult, de még 2000-ben, halálának évében is fogadott tanítványokat műtermében. Mindez azt jelenti, önszántából tanított tovább, nem kötelességből és nem is anyagi megfontolások miatt. Tanítványai azt mesélték el, hogy először Czinke kikérdezte tőlük, mivel foglalkoznak a szüleik, milyen a család anyagi helyzete és a rossz sorban élők számára jelképes, minimális összeget állapított meg óradíjként.

A tanítás gyakorlata korábban is szerepet játszott bizonyos művészek életében, gondoljunk csak Barcsay Jenőre vagy Moholy-Nagy Lászlóra.

Az elmúlt rendszerben, azzal a hiedelemmel ellentétben, hogy kevés művész engedhette meg magának, hogy csak művészeti hivatásának éljen, inkább megtehetette ezt, mint manapság. A Képzőművészeti Alap tagjaként ugyanis már nem számított közveszélyes munkakerülőnek. Ennek ellenére egy alkotónak nagyobb presztízse volt és anyagilag is előnyösebb helyzetbe kerülhetett, amennyiben tanárként dolgozott, rendelkezett szocialista szerződéssel. Ezért a művészek közül többen tanítottak, szocialista ösztöndíjakat kaptak és vállaltak el, állami megbízásoknak tettek eleget, esetleg hivatali posztokat töltöttek be, mint például Salgótarjában Iványi Ödön festőművész, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár igazgatója, gyárakban működtek, mint Erdei Sándor üvegművész, szobrász a Salgótarjáni Öblösüveggyár tervezője.

Czinke Ferenc esetében tevékenységeinek gazdag mintázata indokolja, hogy az oeuvre viszonylag nem túl nagy, ugyanakkor nyilatkozataiból kitűnik, hogy ő maga úgy érezte teljesnek az életét, ha sokféle munkát végezhetett. Nem lehet azt vallani vele kapcsolatban, hogy csak a tanárság, csak a művészet vagy a közéleti tevékenységek jelentették számára az élet értelmét, hanem ez mind együtt, együtt a mindennapi tevékenységekkel is. Egy 1992-ben elhangzott rádióbeszélgetésből szemléletesen kiderül: Czinke Ferenc ugyanolyan hévvel beszél arról, hogy füves könyvet szeretne írni, nagy kedvvel kaszál Tihanyban, szervezkedik Pácinban, kiállításra készül, mint aktuális képzőművészeti munkáiról.³⁷

A Feledy Gyulától kölcsönzött idézet azonban rávilágít arra, hogy valóban lehettek a tanári szférának olyan rejtett szegmensei, amelyek nem jelennek meg a visszaemlékezésekben.

„A múlt intellektuálisan azért érdekes tehát, mert ráismerünk benne önmagunkra; az, ami belőle egyáltalán megismerhető, hozzásegít jelenünk megértéséhez, valamint a jövő számunkra kedvezőbb formálásához.”³⁸

A visszaemlékezések nem tartalmazhatják azt a tematikát sem, amely szerint Czinke Ferenc tanított és régi tanítványai nem tudják hitelesen visszaadni, amit kaptak tőle. A visszaemlékezők kitérnek arra, hogy föl tudják idézni azokat a szavakat, melyekkel Czinke tanította őket és a történeteket is, amelyeket elmesélt, de nem csak az volt lényeges, amit mondott, hanem ahogyan mondta. Többen Czinkét mint karizmatikus személyiséget mutatják be, és arra utalnak, hogy mennyire fontos egy karizmatikus személyiség jelenléte egy város művészeti, vagy egy iskola mindennapi életében.

Czinke Ferenc életében és tevékenységeiben azonban idővel egyfajta változás állt be. Már az 1980-as évek második felében elkezdett visszavonulni a közéleti szerepléstől, s az 1990-es években még inkább kivonta önmagát a salgótarjáni közéletből.

JEGYZET:

1 Horváth István: *Mezsgyén állva. Helyi társadalom – helyi művelődés*. Kecskemét: Petőfi Nyomda, 1988., 17. o.

2 Horváth István: *Mezsgyén állva...*, 17-18. o.

3 A tervet Korompay Andor készítette. Meghatározták az új városközpont jellegét, funkcióját. A tervek megvalósításánál – az akkori felfogás szerint – a „táji környezet determináló erejét és a város múltját” vették figyelembe. Az új városközpont a régi helyén épült, így a város struktúrájában nem következett be döntő változás. „Ismerve a város történetét, életét, az egész település sajátos karakterét és fejlesztésének problematikáját, mindezek szintéziséből tudatosan és ugyanakkor friss tervezői képzelőerővel kristályosodott ki az építészeti koncepció: nem kereste a magas házak, szállók könnyed, szinte lebegő hatású homlokzati megoldását, amely már-már szokványossá vált bányász- és iparváros központjában az anyagok és a plasztika markáns hatásait törekedett kiaknázni.” A művelődési ház számos, a városban addig szétszórtnan működő klubnak, kulturális intézménynek, tevékenységnek adott otthont, valamint rendelkezett Üvegcsarnokában egy hatalmas kiállító térrel, ahol a későbbiekben a már korábban is (Észak-magyarországi Képzőművészeti Területi Kiállítás néven) működő Tavaszi Tárlatokat rendezték meg, egy fotógalériával, egy 650 fős előadóteremmel, egy kisebb különteremmel, a Képcsarnok Vállalat üzlethelyiségével, üzlethelyiségekkel és számos kiegészítő funkciót ellátó térrel, egy belső udvarral, könyvtárral. Idézetek: Pogány Frigyes: *Salgótarján új városközpontja. Műelemzés*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1973., 14-15. o.

4 Helyi szinten a képzőművészeti élet – egyes eseményeit illetően – az MSZMP megyei szervei irányítása alá tartozott, így az 1964. novemberében kelt MSZMP Nógrád Megyei Bizottságának határozata döntő fordulatot jelentett a megye kulturális életében. Ez a határozat fogalmazta meg a „kultur-centrum” programot, azaz kimondta, hogy Salgótarjánnak a megye kulturális központjává kell válnia. Ennek következtében még több kiállítás nyílt Salgótarjánban, megkezdődött a mecenatúra különböző szervezeteinek kiépülése, a vásárlások rendszere, a köz- és beltéri alkotások számának növekedése, a szocialista brigádok és a fiatalok művelése (népművelés), bővült a művelődési intézmények köre, megkezdődött a műtermes lakások átadása.

A Nógrád Megyei Képzőművész Munkacsoport működésében 1964-ben ment végbe újabb jelentős változás, amikor magába olvasztotta az Észak-Magyarországi Területi Szövetség. A Szövetség első bemutatkozó tárlata volt 1965-ben a Salgótarjáni Tavaszi Tárlatok előfutára.

5 A rendezési tervet még elkészülésének évében, a velencei biennálén is bemutatták.

6 Peák Ildikó: *Művészetpolitika és képzőművészet Salgótarjánban 1959-1989*. In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1991*. XVII. Salgótarján: Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1991., 332. o.

7 Peák Ildikó: *Művészetpolitika és képzőművészet...*, 333. o.

- 8 Ahogyan a többi újonnan kialakult iparvárosban, mint amilyen például Ózd, Salgótarjánban sem beszélhetünk polgári közönség jelenlétéről.
- 9 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest: Napvilág Kiadó, 83-84. o.
- 10 Bár akkoriban Salgótarján nagyjából egyet jelentett Nógrád megyével.
- 11 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet...*, 82. o.
- 12 A múzeumépület átadása 1980. októberében következett be.
- 13 Ekkor még nem épült föl a Nógrádi Sándor – később Nógrádi Történeti – Múzeum.
- 14 Erdei Sándor üveg- és szobrászművész az Öblösüveggyárban, Lóránt János festőművész a Síküveggyárban, Mustó János festőművész az Acélgyárban, Mészáros Erzsébet textiltervező a Ruhaáru Gyárban alkotott.
- 15 K. Peák Ildikó: *Ideológia, művészet összefüggései Salgótarjánban (1950 – 1980)*. In: *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXI*. Salgótarján: Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1997., 81. o.
- 16 A művész saját szóhasználat.
- 17 Erdei Sándor szobrász- és üvegművész.
- 18 Ez előtt 1959-ben indult művésztelep. A képzőművészet és „...a szocialista realizmust építő, tudatosan gondolkodó, érzelmileg gazdag ember kapcsolatának mélyítését szolgálta a Képzőművészeti Főiskola növendékeinek nyári művésztelepe is 1959-től. A telep »profilja« Salgótarján üzemei, gyárai életének ábrázolása volt (...) Az elkészült művekből – telepzárás után – a József Attila Művelődési Házban nyíltak kiállítások.” Peák Ildikó: *Művészetpolitika és képzőművészet...*, 330. o.
- 19 1955-ben nyílt az 1954-ben megalakult képzőművészeti csoport első művésztelepe Bujákon, 1956-ban Cserhátszentiványon a második, 1957-ben Benczúrfalván a harmadik.
- 20 Később a művésztelep elkerült Mátraalmásra.
- 21 Mint például a Megyei Kórházban. 1979-től az OTP is rendelkezett saját galériával.
- 22 Besztercebánya (Banská Bistrica) Salgótarján egyik testvérvárosa.
- 23 Ezelőtt már volt két hasonló esemény, a Megyei Tanácson rendezték meg a Közép-Szlovákiai művészek kiállításait.
- 24 Például egy ma Budapesten élő formatervezőnek segített elhelyezkedni a ZIM-ben.
- 25 A kérdést újfent Erdei Sándor világította meg a legélesebben, de mások szavaiban is ugyanaz a vélemény artikulálódott. „Tisztában volt azzal, hogy ő a szakmai képességei alapján mindenféleképpen érvényesülhet, de közösségi ember volt és tulajdonképpen motorja lett az egész városi és megyei, sőt a területi életnek is. Nyilván ennek voltak ellenzői is, hogy miért hajt annyira, hogy tolakszik, hogy ő akar lenni az úr, csak az ő szava legyen a döntő, ő döntsön ebbe’ is, abba’ is... Nyilván voltak a Ferinek túlzásai, mert bármi történt, ő azzal kezdte, hogy „Ezt is én csináltam!”, holott semmi köze se volt hozzá. Voltak ilyen túlzásai, de hát kinek nincsenek, nyilvánvaló. (...) Zsűrizni csak az zsűrizhetett, akinek erre a közlönyben megjelent az engedélye. Tehát a Magyar Közlönyben megjelent az, hogy ez az ember zsűri joggal rendelkezik. (...) Kevesen voltunk ilyenek: Feri, a Lóránt Jani, Földi Peti, meg én. Slussz. Tehát ehhez el kellett érni egy színvonalat, el kellett érni egy tevékenységet, életet és teljesen (...) és a zsűribe ugye nem csak helyi zsűri volt, hanem, ha olyan kiállítás volt, ami akár megyei rendezésű, akár országos kitekintésű, a lektorátus küldött zsűri tagokat. Tehát ezek jöhettek az ország bármelyik részéből, de főleg ugye természetesen Budapestről. És nyilvánvaló, hogy miután mi ismertük a helyi embereket – ugye a pestiek nem nagyon ismerték „Te, milyen munkái voltak még ennek? Ez végül is nem olyan nagyon rossz, de hát nem üti meg a mércét.” És akkor az ember mondta azt, hogy „Hát ezt az embert azért hagyjuk meg, mert lehet, hogy amit most küldött be, az egy kicsikét alatta van a szintnek, de egyébként nagyon jól dolgozik...” – meg mit tudom én. Aki viszont általában nem dolgozott jól, nem ütötte meg a szakmai mércét, az nem is kapott. (...) És az a baj, hogy az igazat senki nem mondja el. Azt mondják, hogy azért nem vették be, mert a Czinke nem vette be. No most ez így nem igaz. (...) Vagy itt Salgótarjánban legalábbis, ahogy... én itt éltem. Tehát gyakorlatilag az életem döntő részét itt töltöttem el. Tudom, hogy ez kisváros volt akkor is, amikor még sokkal többen laktunk itt, de mindenki mindenről mindent tudott. Nyilván, hogyha valahol egy társaságban valakiről szó volt, rosszindulat mindenkibe’ van, az nyilván nem azt fogja mondani, hogy: Jaj, téged agyba-főbe dicsértek, szerintem most kapsz majd Kossuth-díjat. Ezeket nem mondják. De ha valakiről rosszat mondtak, azér’ is.”
- 26 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet...*, 130-131. o., Bartlett.
- 27 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet...*, 130. o., Hayden White.
- 28 Nagyon összetett és bonyolult kérdés lenne annak a kifejtése, hogy miért, és a téma szempontjából nem tartom szükségesnek a kérdés feszegetését. Annyit szeretnék megjegyezni csupán, hogy a

Rákosi-korszakban Derkovits betiltott művészeknek számított, sőt, még az ötvenes évek végén is és a '60-as években egy óriási modernizációs lépésnek számított az, amikor Derkovits Gyula művészetéről elkezdtek beszélni, sőt, proletár festőként minden hazai képzőművész példaképévé állították, mint aki művészetével „a végsőkig harcolt” az elnyomottak, a munkásosztály ügyéért.

29 Czinke Ferenc: *Lobogónk Derkovits Gyula*. In: *Nógrád*, 1964. április 12. (Vasárnapi melléklet.)

30 Herold László.

31 1969-70-es tanév.

32 Berencsikné Gedeon Hajnalka.

33 Bolyairól ugyan készült egy portré, de elvadult pillanatában karddal összekaszabolta (kivágta belőle saját alakját), így a ma látható Bolyai-ábrázolások nem élethűek, kitalációk Herold László szerint. Azonban Kósa László Magyar művelődéstörténet című könyvében közöl egy képmást, amely Bolyai Jánost ábrázolja és az adott korszakban készült.

34 Senki sem tudta pontosan megnevezni, csak a titulust említették. Véleményem szerint azonos lehet a pácini emlékünnepeken részt vevő személyiséggel.

35 Gál Gabriella mérnök (48).

36 Huszár László grafikusművész (26).

37 Liptai Katalin: *Vendégségben Czinke Ferenc grafikusművésznél*. Rádiófelvétel. Szerkesztette: Szigeti István. Elhangzott: 1992. május 10.

38 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet...*, 18. o.

Czinke Ferenc: Madách

Kísért a múlt?

„A nagyrozvágyi Meszeske tanyáról / Tarjánig Urbinón át vitt az út, / Kuopiót s Pácint sem elkerülve, / mind csöndesebb tihanyi pihenőkkel.” – szölt a költő, Baranyi Ferenc; üzent tíz esztendeje barátjának, Czinke Ferencnek a *Tarjától Urbinón át* című versében. S immár hat esztendeje annak, hogy 2000. november 29-én Salgótarjánban (el)búcsúztatta képzőművész barátját...

„»Legszebb esélye a harcnak, / hogy az ember belehalhat« – írtam csaknem húsz évvel ezelőtt egy versben, amelyet Czinke Ferencnek ajánlottam. És ő, íme, élt is az eséllyel: belehalt a harcba. Olyan emberek, akik a jobbért, az emberibbért való küzdelmet választják életformául, hamarabb kopnak el. Azok viszont, akiknek teljesen közömbös a nemzet, a haza vagy akár csak a másik ember sorsa is, rendszerint tovább élnek. Nem vesznek a szívükre semmit, így a szívük kevésbé károsodik azokénál, akik a létért való küzdelem ritka szüneteiben is a létminőség javításán fáradoznak. Tisztító hangzatokkal, bensőnket szépítő képzőművészeti alkotásokkal, emberebbé ígéző igékkel. Feri ezek közé tartozott. [...]”

Czinke Ferenc 80. születésnapján ismét az életmű méltatása kerül előtérbe; az értékelés, az életpálya „átvilágítása” még várat magára. A kortársak, sorstársak, de a pályatársak sem tartják még időszerűnek, hogy egy letisztult kép táruljon elénk, emberi gyarlóságaitól sem kímélve a befogadót.

A művész hagyatéka, az alkotásai – glosszái, novellái, tanulmányai, a *Tihanyi mesék* címmel 1990-ben megjelent (magyar-német nyelvű) mesekönyve – számos, általa tervezett és illusztrált kötetrel együtt velünk él. Velünk élnek grafikái, murális és köztéri munkái. Mindezek megtekinthetők Salgótarjánban, Badacsonyan, Nógrádgárdonyban, Karancslapujtón, Tihanyban, Pácinban, vagy a messzi távolban: Párizsban, Rómában, a finnországi Kuopio-i Kongresszusi Palotában stb.

Még egy kerek évforduló kapcsolódik az idei évhez: Czinke Ferenc ötven esztendeje, 1956-ban végzett a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. Szőnyi István, Jakuba János, Marcall György voltak a mesterei. Salgótarján határában, Zagyvarónán rajztanári „katedrát” kapott, de néhány év múlva már felfelé ívelt a pályája, keresett művész volt. Felvállalta a kor kihívásait...

Az egyik legismertebb – Salgótarjánban található – térplasztikáját 1982. április 28-án délután fél háromkor avatták fel a megyeszékhely várossá nyilvánításának 60. évfordulója alkalmából, Zagyvapálfalva határában, a benzinkúttal szemben... A vasból, betonból, fából és üvegből készült mű nagy feltűnést keltett; de kis idő elteltével tudatosították a közönséggel, hogy ez az alkotás „valóban magába sűríti mindazt a gondolati tartalmat, amelyet a nagy hagyományú munkástelepülés múltjával, minden napi létével kifejez”.

A megyei napilap is méltatta: „...az impozáns térplasztika alkotója Czinke Ferenc grafikus, SZOT és Munkácsy díjas érdemesművész, aki – mint a megyeszékhelyen élő alkotó, Salgótarján díszpolgára – nagy megtiszteltetésnek érzi a megbízást.

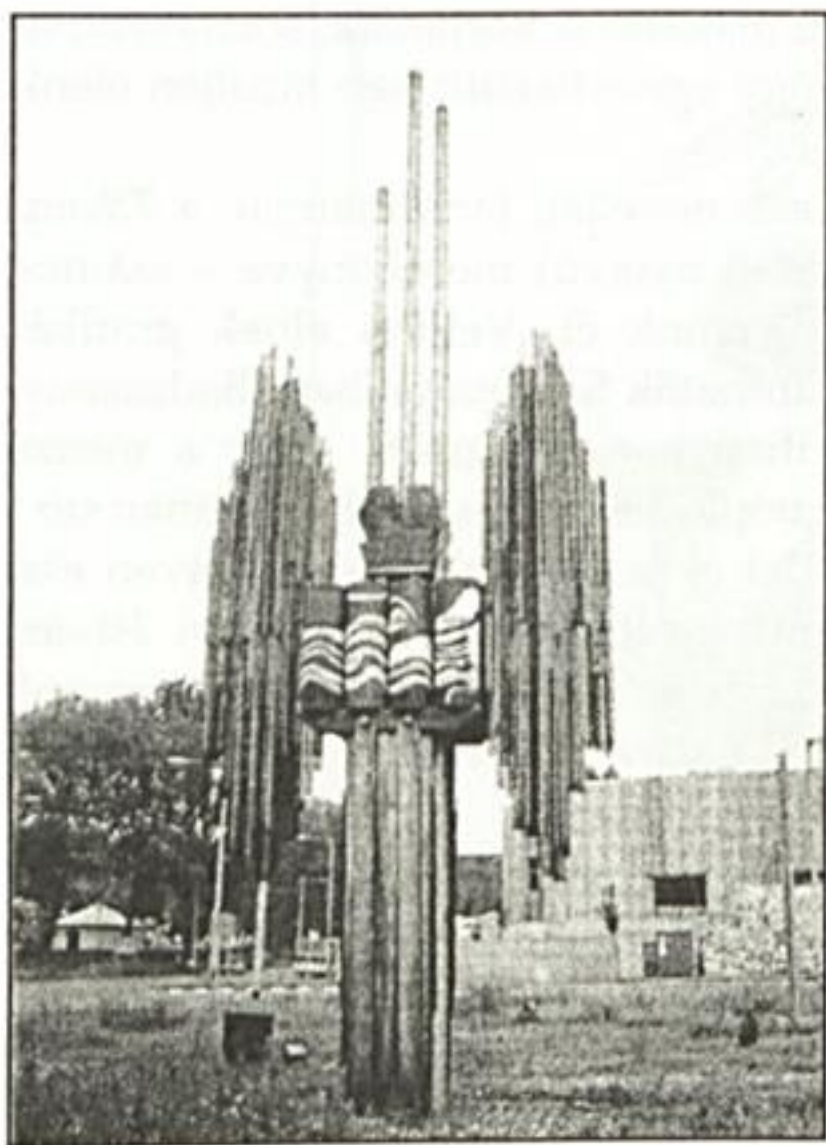
– Korszerű, a világ mai esztétikai állapotával szinkronban levő térplasztikát kívántam – fejtegeti álláspontját. – Grafikus vagyok, de reneszánszát érzem a természetnek, ahol elmosódnak a műfaji határok. A képcsínálás nem elég. Hitem, hogy a ma élő művésznak kerítést, kaput, házat, árucsomagolást, oklevelet, bútort – mindent kell terveznie, s mindenben a művészi tökélyt kell adnia, általa igényessé tenni az emberiséget a szépen tartalmas életre.

– Milyen jelenségek készítetik az ilyen vélekedésre?

– Az élet, a változás, a fejlődés jelenségei. Az esztétika demokratizálódása, kiszélesedése, a környezet lép fel azzal az igénnyel, hogy a művész, ha valóban az, ne zárkózzon be saját, egyetlen műfajába. A mai művésznak sok mindenhez kell értenie, reagálnia kell környezetének alakulására, szükségleteire.”

Czinke Ferenc valóban sokoldalú volt. Nem véletlen, hogy Kugel Tiborné, a(z akkori) városi tanács elnökhelyettesének ötlete nyomán ráesett a választás, és Czinke Ferenc eleget tett a felkérésnek...

Akkoriban úgy gondolták, hogy megszületett Salgótarján jelképe: „...melynek tartószerkezetének vasgerince a fiatal VEGYÉPSZER gyáregységéből került ki. A térplasztika »szárnyai« orgonasíp-rendszerükkel a repülést juttatják eszünkbe. A Salgótarjáni Kohászati Üzemek DEXION-Salgó elemeiből készültek. De felhasználta a művész a Salgótarjáni Vasöntöde és Tűzhelygyár, a Síküveggyár, a karancslapujtói Agrofa termékeinek anyagát s a legrégibb múltú iparág, a szénbányászat szimbóluma, a csákány is fontos szerepet kapott.”

– Ezek így együtt üzennek – jegyezte meg az avatás után a művész. – Az anyagok, a tárgyak összefüggései adják a mű dimenzióját, válnak az igazság, a leélt múlt, a jelen alkotóelemeivé.

„A mű megszületését magukénak érzik a város üzemei.” Ezt szintén a megyei napilap adta hírül, jelezve, hogy „...a Városgazdálkodási Vállalat kommunista műszak keretében rendezte a környezetet, a posztamens kikövezésére a salgói bányából egészséges bazaltköveket szállítottak. A csodálatos sziklák Salgótarján testvérvárosait szimbolizálják: Kemerovót, Besztercebányát, Vantaat, valamint az elkövetkező negyediket. Az ÉMÁSZ az emlékmű világitását oldotta meg.”

Majd folytatódott a műelemzés: „...A faszlopkötegek a bányászcsákányokkal a leélt múlt, a gyökerek – mondja Czinke

Ferenc. – Ebből kovácsolódott és gyöngyöződött ki Salgótarján igazi várossá, iparával megszülvén a teremtmény munkásosztályt. Emlékművem az érkező köszöntése, és gesztus a búcsúzóknak.”

Avató beszédet dr. Fancsik János országgyűlési képviselő, a Madzsar József Kórház osztályvezető főorvosa mondott.

Fancsik János később a *Palócföldben* [1982/6.: 24. o.] *Köszöntés és játéklehetőség* címmel töprengett tovább: „A műfaji meghatározás, a szakmai értékítélet, a teljesítmény minősítése a szakemberek dolga. [...] Üveget gyártani valószínűleg lehetne egy ormótlan csarnokban, a benzintöltés is elintézhető bármilyen külső megjelenésű kútnál, a lakóház, vagy a középület elsődleges funkciója ugyancsak nem a külső megjelenés. A városba érkezőt köszönthetnénk egy festett tábla odahelyezésével és a játszótereknek is meg vannak a sablonos elemeik. Nem közömbös azonban, hogy milyen az az épített környezet, amelyet magunknak teremtünk, amely egész életünkben körülvesz bennünket. Ahol játszunk, dolgozunk, szórakozunk: ahol élünk. Az ember maga formálja környezetét. Jól vagy rosszul. Igényesen vagy igénytelenül. A környezetével is kifejezi önmagát.”

Czinke Ferenc 12 méter magas monumentális térplasztikája 1990-ben már megrogyant, kikezdte az idő: „...a XX. századi »életfája«, a kelet-európai országokban végbemenő átalakulással, felszabadulással egyidőben »kiszárad(t)«. Ily' szemléletesen művész aligha ábrázolta egy rendszer szétesését. Czinke kompozíciója is szemünk láttára hullik alkotó elemeire – a szocializmus utolsó stációjaként.” [Polgár, 1990. július: 2. o.]

Másfél évvel később *Kinek a bizonyítványa – Rozsda marja, nem ragyog...* címmel Csongrády Béla emelte fel szavát a rogyadozó műért a megyei napilap [Új Nógrád, 1991. október 12.: 5. o.] hasábjain:

„Nem is oly régen avatták: nagy csinnadrattával, ahogyan egy neves művész közösségi témájú művének annak idején kijárt. Mint általában a köztéri alkotások, ez sem aratott egyértelműen tetszést. A vita azonban két dolog miatt cifrább volt a szokottnál, s a vélemények nem csupán ízlésalapon differenciálódtak. Akik szimpatizáltak Czinke Ferenc művészetével, azok általában egyetértően regisztrálták, hogy kapott egy ilyen látványos megbízást. Mások azt is kétségbe vonták, hogy festőművész, grafikus létére jogosult volt elkészíteni egy, a szűkebb szakmai kompetenciáját meghaladó munkát.

Valójában a mai napig nem dőlt el, milyen műfajú »építmény« került a város déli határára. A legtöbben csak úgy egyszerűen szobornak nevezik, pedig nem az. A művész plasztikának, amolyan kollázsnak titulálja, s ez már jobban megfelel a látottaknak. Valójában azonban egy szimbólumról van szó, amely a város termelvényeit hivatott egy művészi kompozíció által megjeleníteni, ha úgy tetszik hirdetni, reklámozni. [...]

És mi a helyzet ma? Rozsdásodik, egyre csúnyul, s úgy látszik senkit nem érdekel. Hovatovább szégyellni kell az idelátogatók előtt, nem hogy büszkélkedni vele. A művész szerint a város úgy vette át a Lektorátustól jegyzőkönyvileg, hogy megőrzi állagát. Nem kellene hozzá más, mint néhány doboz, pár liternyi festék. Ez pedig még valamennyi, egykoron szebb napokat látott nagyüzemünkben is fellelhető volna. A folyamatos regenerálásra azért is szükség lenne, mert a szerkezet váza nagyon erős, a szibériai fagyokat is kalkulálva készült, s tönkremenni nem fog egyhamar, ha esztétikailag kifogásolható is. Még rágondolni is rossz, hogy valakinek vagy valakiknek az alkotó lejárata lenne a célja? Az irigység állna ily módon bosszút? [...] Mégis többről van itt szó, mint csupán Czinke Ferenc tudatosan vagy véletlenül megtépázott nimbuszáról...”

Kínos pillanatok voltak, s talán néhányan, a hatalom bástyáin lelkipurdalást is érez(het)tek. Valaki(k) úgy döntöttek, hogy megmentik... Felújították, restaurálták.

A megyei napilap erről is beszámolt. Címlapsztori volt a *Történet arról, hogyan zuhanunk a magas művészszférából az alacsony bóvliba* címmel [Nógrád megyei Hírlap, 1994. október 13.: 1., 3. o.]:

„Egy pillanatra elvakít az ezüstszürke felületről visszaverődő napfény. Másképp fel sem tűnne az a köztéri szobor vagy inkább térplasztika Salgótarján déli kapujában, a síküveggyár mellett, amely Czinke Ferenc tervei alapján készült, s a megyeszékhely iparszerkezetét jelképezi. Bár nem tudom, most éppen milyen név illetné meg a felújítva díszelő alkotást.

A térplasztika végül is ugyanaz, mint tizenkét éve, amikor a művész megálmodta. [...] azaz mégsem egészen. Ugyanis a 21-es főút felőli oldalon, az ezüstszürke építményen öklömnyi betűkkel ott hivalkodik a felirat: DEXION KFT., Budapest.

Tudom drágák a hirdetőhelyek, s azt is, hogy manapság minden eladó, kiadó. No, de éppen egy műalkotás »avanzsáljon« hirdetőhellyé? Ennyire szegény az eklézsia a városi önkormányzatnál?

Vajon ki adta el reklámhelynek – ha egyáltalán eladta valaki?

– Mit szól ehhez Czinke Ferenc?

– A felújításról tudok, arról azonban nem, hogy bárki hirdetőtáblának használná az alkotást...”

Nem meglepő, hogy az önkormányzat akkori jegyzője, Oravecz Péter, de a művelődési bizottság vezetője, Kun Zsuzsa sem tudott a kompozíció új szerepéről. A jegyző nem titkolta, hogy a képviselőtestület a felújításról döntött, a reklámfunkció nem jogszerű. – Aztán kiderült, hogy mégis az...

Lukácsovics András, a Dexion Kft. budapesti kirendeltségének vezetője elárulta: „...a cég éppen azon a szobron hívja fel termékére a figyelmet, amelynek ők adták a rozsdamentes anyagot. [...] Végül Sándor Zoltán, a művelődési osztály munkatársa világította meg az ügy homályos hátterét. Elmondta, hogy a felújítás az önkormányzatnak 7–800 ezer forintjába került volna. Ugyanakkor a Dexion Kft. jóvoltából csak a munkadíjat – mintegy 200 ezer forintot – kellett a városnak megfizetnie. A cég ennek fejébe kapta a reklámhelyet.

Sándor Zoltán szerint Czinke Ferenc tudott az alkotás megváltozott szerepéről. [...] a kérdés az volt, hogy lebontsuk-e, vagy megmentjük az alkotást. Nos, csak így tudtuk megmenteni. A város iparszerkezetét jelképező alkotás jellegétől pedig talán nem annyira idegen a rajta lévő felirat.”

A mű még a helyén van, a szocialista ipar – s a reklámfelirat – már a múlté. Egy-egy kiüresedett gyárépület még hirdeti az egykor volt szocialista város iparszerkezetét. Az ezüstszürke felületről visszaverődő fény – Salgótarján déli kapujában – csalogó. A szemlélet – az még a régi.

Kísért a múlt?

Fancsik doktor írta az említett köszöntőjében, anno, tizennégy esztendeje, hogy „az a kisgyerek, aki építési törmelékek között tölti gyermekkorát, felnőttként aligha igényli majd Arany János verseit, és nem vágyik meglátni Szőnyi István képeit...” – Czinke Ferenc jelképeit. A rendszerváltozás tizenhat esztendeje alatt kiüresedő megyeszékhely, a kultúra zárt kapui, a drogdiszkókba száműzött ifjúság, a várost övező kolóniákban tetten érhető nyomor, nem a felemelkedést jelzik...

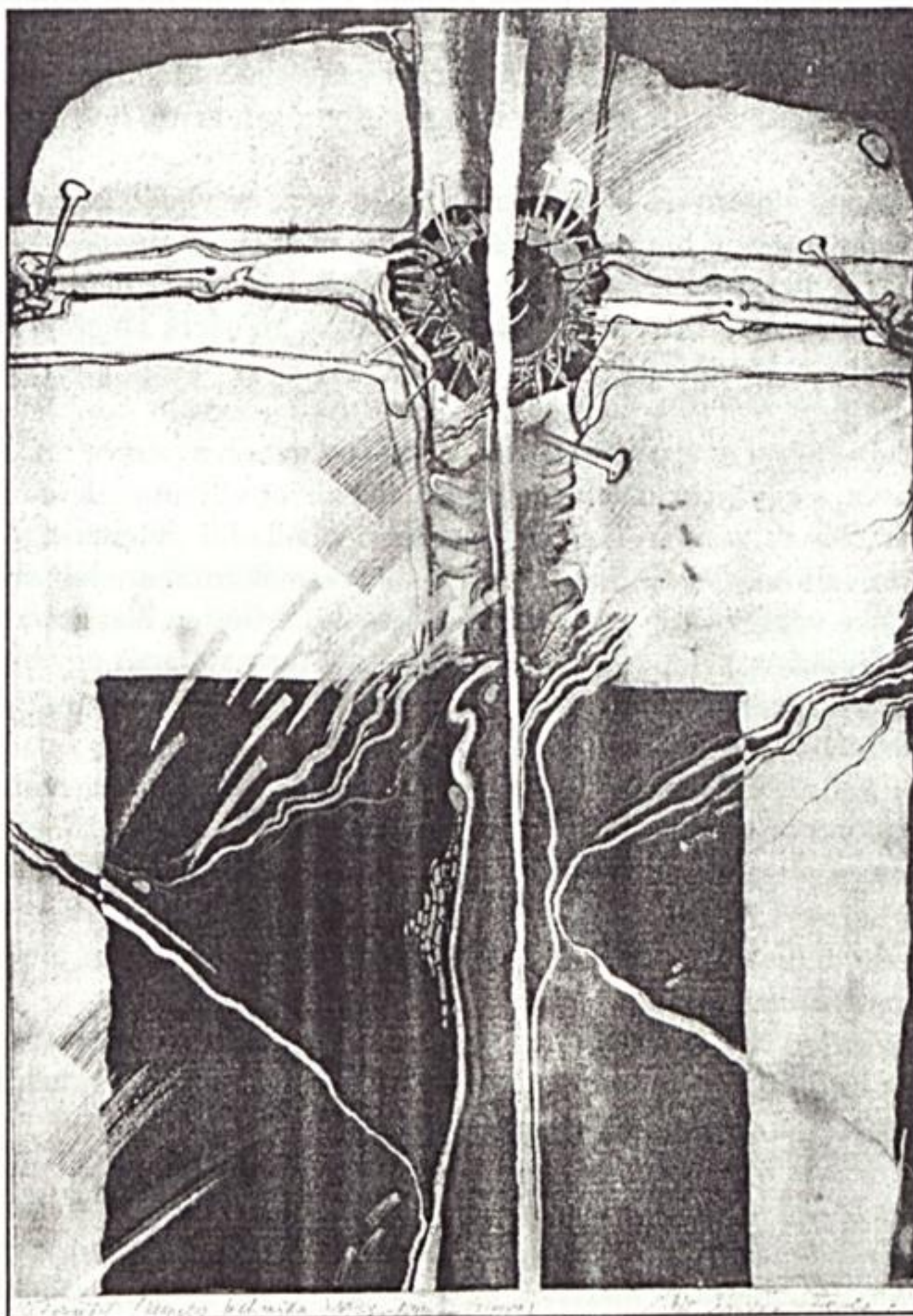
Azt még lehet, hogy az elmúlt másfél évtizedben felnőtt generáció tagjai tudják, hogy ki volt Arany János, de Czinke Ferencre emlékeznek-e, vagy elfeledték már? – Ő itt élt közöttünk.

Ismerjük...? Kortársai még emlékeznek, emlékeztetnek – önmaguk múltját is szebbé téve ezáltal. Ám a letisztult kép még homályba vész...

Radnóti Miklós írja *Naptár – December* című versében: „Délben ezüst telihold / a nap és csak sejlik az égen. / Köd száll, lomha madár. / Éjjel a hó esik és / angyal suhog át a sötétben. / Nesztelenül közelít, / mély havon át a halál.”

Alkotóperiódusa végén Czinkét Radnóti is megigézte.

Jön a tél, lassan december lesz...

Czinke Ferenc: Feszület

Az Illusztrátor

„Ha elolvasom az illusztrálandó könyvet, én a következőket teszem.

Megjegyzem olvasás közben, hol jelennek meg bennem képileg a műben megfogalmazottak. Van úgy, hogy mire egy regényt elolvasok, szinte élőben látom a szereplőket. Ismerem arcukat, ruházatukat, egyiket szeretem, a másakra dühös leszek.

Aztán még egyszer elolvasom, ilyenkor már úgy rendeződik bennem a mű folyamata, hogy elrendezhetem, melyek azok a jellemző szereplők, cselekmények, melyek megjelentetésre várnak. S itt cédulázom rövid jegyzetekkel. Például: öregasszony fekete kendőben, felakasztott, megnyúzott kisbárány, parasztszoba belső.”

Czinke Ferenc e sorokkal *Könyv és Rajzművészet* című kiállítása kapcsán vallott arról, hogyan születik az illusztráció, egészen pontosan arról, hogyan születtek az Ő illusztrációi.

Czinke Ferenc életművét tágabb értelemben véve is végigkísérte az irodalom, lett legyen az nyomtatott betű, vagy népballada, magyar népmese, vagy a világirodalom sok-sok remeke. Számos önálló grafikai lapját – melyet tulajdonképpen nem is szánt illusztrációnak – ihlette irodalmi mű, mint a madáchi *Tragédia* által inspirált *Lucifer-sorozat*át s a *Madách-triptychont*, a József Attila és Bartók által egyaránt ihletett *Medvetánc* grafikákat, vagy kései művei közül az egészen konkrét címet viselő *Nagy László: Az angyal és a kutya* rajzokat, melyek azonban túlmutatnak az egyedi irodalmi művön s egy tipikusnak tekinthető életsorsot villantanak fel. Szintén nem könyvillusztrációnak szánta Czinke Ferenc népballadai ihletettségű rézkarcait. Felnőttkori önvallomásaiból tudjuk, hogy a gyermekkorában hallott népmesék, balladák emléke végigkísérte egész életén keresztül. Minden bizonnyal ez a gyökere az 1970-es években keletkezett, a népművészet formavilágát egyéni módon felhasználó, népi tárgyakat, motívumokat megörökítő művei őszinteségének, az akkor divatostól eltérő egyéni voltának.

Tudnunk kell, hogy Czinke Ferenc és a literatura kapcsolata nemcsak az irodalmi ihletettségű önálló alkotások témaválasztásában és a sokrétű, gazdag illusztrációs tevékenységben merül ki, hanem ennél jóval sokrétűbb volt. Ismeretes barátsága a költő Baranyi Ferencsel, mely olyannyira mély volt, hogy nemcsak a képzőművész készített illusztrációkat a lírikus verseihez, de a költőt is versre ihlette Czinke Ferenc grafikája.

Ma már kevesen tudják, hogy Czinke Ferenc *Tihanyi mesék* címmel mesekönyvet írt unokáinak dedikálva – természetesen saját illusztrációival –, s még kevesebben, hogy verseket is írt, méghozzá szép verseket.

Nemcsak a szépirodalommal való kapcsolata, de magához az illusztrációhoz való viszonya is sokrétű volt. Számtalan műhöz készített rajzokat, lírai alkotásokhoz, szépprózához, meséhez, ifjúsági regényhez. Mellettük rendszeresen illusztrálta a Bolyai Gimnázium – melynek tanára volt – évkönyveit s irodalmi lapját, a *Bolyai Helikont*. Készített rajzokat a *Palócföld* számára – melynek éveken keresztül szerkesztőbizottsági tagja volt – s a megyei napilap ünnepi, hétvégi számaiba.

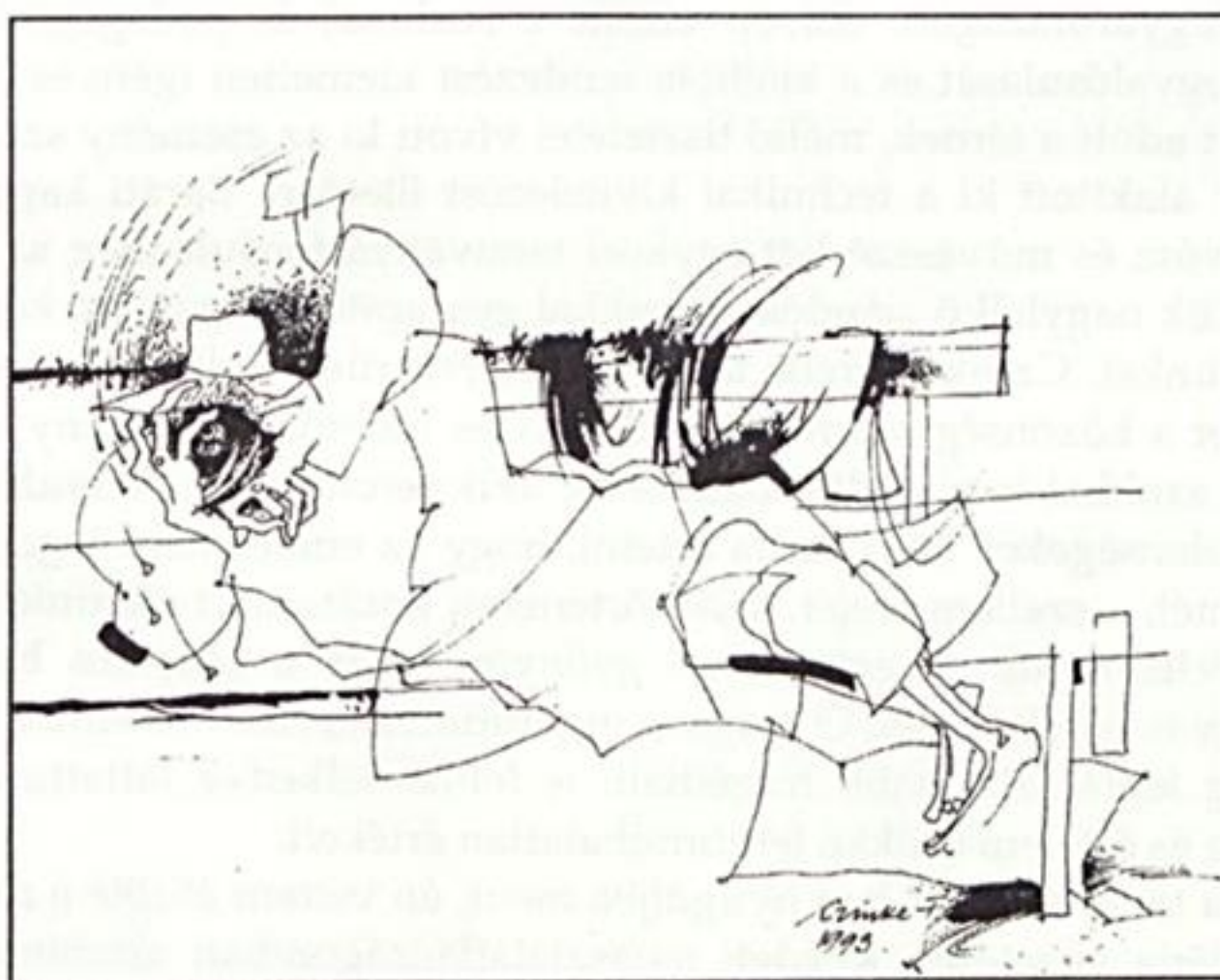
Ami közös ezekben a grafikákban a nagyfokú igényesség, ugyanaz a magas művészi színvonal és tudatosság, mely Czinke Ferenc munkásságát, életművét jellemzi. Annak ellenére mondhatjuk ezt, hogy e sokféle irodalmi alkotás óhatatlanul sokféle megjelenítést követel meg, hiszen realisztikusabb, érthetőbb ábrázolásmódot igényel egy ifjúsági regény, lírai, áttételesebb, hangulatibb illusztrációkat egy szerelmes verseket tartalmazó kötet, egy szépprózai írás.

Mondhatjuk – csúnya zsargonnal –, hogy Czinke Ferenc valamennyi követelménynek megfelelt, minden illusztrációja telitalálat, mely tökéletesen visszaadja, érzékelteti a megjelenítendő mű hangulatát, alkalmazkodva a tartalomhoz, ugyanakkor megőrizve a sajátos, Czinke Ferenc-i képi világot.

Különösen szépek az *Irenszej burját hőségéhez* s a *Földisten leánykérőben*, finnugor mitológiai énekekhez készült illusztrációk, melyek rokonok Czinke Ferenc népballadai hangulatú nagy műveivel. Nem lehet ez véletlen, hiszen több, mint valószínű, hogy ezeknek az énekeknek a világában egy kicsit a gyermekkorában hallott népmeséket, balladákat ismerhette fel. Nagy, sokáig érlelt terve volt egyébként, hogy a legjelentősebb finnugor költeményt, a *Kalevalát* illusztrálja. Ez sajnálatos módon, csak részben valósult meg.

Végül kérem, engedjenek meg egy személyes megjegyzést. Gyermekkoromban nagy Jack London rajongó voltam, számos, azidőben elérhető könyvét elolvastam, de a *Messze földön* című kötet novelláinak hőseit, történéseit csak Czinke Ferenc megjelenítésében tudtam és tudom ma is elképzelni. Ez az igazán jó illusztráció titka, s ez a titok csak úgy jöhet létre, ha a rajzok készítője olyan őszintén átéli az illusztrálandó művet, ahogyan Czinke Ferenc írja soraiban.

Ő már nincs közöttünk, de ha kézbe vesszünk egy általa illusztrált könyvet, az irodalmi élményen túl újra meg újra részesei leszünk egy olyan művész munkásságának, aki valóban „kis dolgokban is tudott nagyot alkotni”, akinek szépirodalmi művekhez készült alkotásai értékes darabjai a nagy életműnek.

Czinke Ferenc: Mélységből

Kijelölt út

A salgótarjáni Bolyai János Gimnázium és Szakközépiskola Derkovits Gyula Iskolagalériájának kezdetei immár 40 esztendőre néznek vissza. 1967-ben, az akkori új gimnázium falain belül *Czinke Ferenc* grafikusművész, az iskola első művésztanára álmodta meg a galéria alapítását. A *Magyar Géza* által tervezett modern épület tágas aulája ideális teret kínált az értékes falfelületek kihasználásának.

Az volt a cél, ami ma már mások számára is követendő példa: az iskolaközösségnek és az itt megforduló vendégeknek közelébe kell hozni a kortárs magyar képzőművészetet, hogy azzal élő kapcsolat alakuljon ki. A művekkel való mindennapos találkozások segítik a párbeszédet, áthidalják a szakadékot a mai alkotó és befogadó között. Az elképzelés életképességét bizonyítja, hogy az eltelt 40 év alatt töretlenül folytatódott a kiállítások sorozata, és kiváló tárlatokon mutatkozhattak be hazánk művészei.

Kikkel találkozhatott a közönség? Csak néhány példát megemlítve is csillogó névsort állíthatunk össze: *Baji Miklós Zoltán, Bálványos Huba, Barczy Pál, Czinke Ferenc, Czinke Zsuzsanna, Csemniczky Zoltán, Csohány Kálmán, El Kazovszkij, ef. Zámbo István, Feledy Gyula, Földi Péter, Gelencsér János, Hibó Tamás, Iványi Ödön, Lizsnyánszky Erzsébet, Lóránt János, Losonczy Ildikó, Mészáros Erzsébet, Molnár Péter, Nagy Márta, Orosz István, Pénzes Géza, Perényi Anna, Radics István, Raszler Károly, Reich Károly, Réti Zoltán, Szabó Tamás, Szentgyörgyi József, Xantus Gyula* és sokan mások.

Czinke Ferenc tanár úr hatalmas erővel, kitartó energiával és óriási felelősséggel gondozta a Derkovits Gyuláról elnevezett iskolagalériát, amely a maga nemében első volt Magyarországon. Szívén viselte a szakmai és pedagógiai szempontok tökéletes megvalósulását és a kiállítás rendezést kiemelten igényes hagyománnyá tette. Rangot adott a térnek, méltó tiszteletet vívott ki az esemény számára és megfelelő rutint alakított ki a technikai kivitelezést illetően. Baráti kapcsolatai révén számos művész és művészé lett egykori tanítványa fordult meg az iskolában, és sokan közülük nagylelkű ajándékozásaikkal gyarapították gazdag képzőművészeti gyűjteményünket. Czinke Ferenc tanár úr nagyszerűen tudta tolmácsolni a művészi valóságot a közönség számára. Emlékezetes megnyitói élmény volt hallgatni, gondolatait azokkal is el tudta fogadtatni, akik fenntartással szemlélték az újkori művészeti jelenségeket. Meg tudta értetni, hogy az ember nem tagadhatja meg az alkotás örömét, a szellem erejét, saját történelmi korát, mert életünket az teszi boldoggá, ha felismerjük az esztétikum gyönyörűségét, a kifejezés bátorságát és a nyomot hagyás kötelességét. Ő maga is úgy tudott műveket teremteni, hogy a földi nyomorúság legfájdalmasabb tragédiáin is felülemelkedve láttatta a szépség, az emberi jószág és értelem örökké felülmúlhatatlan értékeit.

Amikor a tanár úr 1987-ben nyugdíjba ment, én vettem át tőle a rajz tanítását és az iskolagaléria vezetését. Kezdeti tapasztalatlanságomban szerencsére nem maradtam magamra, mert Feri bácsi bármikor segített, amikor szükség volt rá. Elsőként

észak-magyarországi művészekről származó újságrajzokat állítottunk ki. Akkor kellett nekem is mindent megtanulnom. Levelezések, telefonok, meghívók, plakátok, megnyitó műsorok, vendégfogadások, technikai szervezések, dokumentáció, a képek gondos elhelyezése és megjelenítése kíséri mindazt, amit a galéria működtetése jelent. Aki még nem találkozott ilyen munkával, annak nehéz elképzelni, mennyi apró esély és akaratlan hibalehetőség befolyásolja a sikert.

A művészi lét és a humánus minden feltétel nélküli felelőssége a miénk. Jelet kell hagyni. Ez volt Czinke Ferenc tanár úr legfontosabb üzenete.

Czinke Ferenc: Létrán

A forrás vize

Ezzel a címmel látható kiállítás a Bolyai János Gimnázium Derkovits Gyula Iskola-galériájában Czinke Ferenc művésszé lett tanítványainak alkotásaiból. Galériánk ezzel zárja azt a kiállítássorozatot, amit a 40 éves gimnáziumnak és így Czinke tanár úr tiszteletének és emlékének szentelt.

'78. szeptemberén az 1. c. bement az első rajzórára. Alig vártam, hogy lássam Feri bácsit, milyen, amikor tanít, és nem a műtermében mesél nekünk elegáns házikabátjában, vagy éppen az Ipoly parton horgászik édesapámmal. A hetes jelentett, az osztály leült. Feri bácsi kigombolta eszterházykockás zakóját, hanyag eleganciával felült a tanári asztal közepére, majd átkulcsolta két kezét keresztbetett lábán és határozott, de kellemes hangon hozzáfogott: „*Na kéérem széépen, ez itt a rajzterem, itt mindenki meg fog tanulni rajzolni...*” És mire feleszméltem, már vége is lett a dupla rajzórának. Élvezetesen repültek az órák. Feri bácsi annyira szuggesztív egyéniség volt, úgy tudott magyarázni, hogy bárki szeme előtt könnyedén jelent meg a képi valóság. Nem volt gond a vizuális kultúránkkal, fantáziánkkal, kreativitásunkkal. Czinke tanár úrtól nemcsak a művészetbe vetett hitet és utat kaptuk, hanem kiváló és örökérvényű technikákat, praktikákat is. „*Több vonallal halványan*” – ma is visszacsengnek szavai, és bár diákosan, de maximális tisztelettel megmosolyogtuk. Immáron én is ezt tanítom a Bolyai Gimnáziumban. Mindig jó érzéssel tölt el, amikor a bejövő osztályokban, a bevezető órákon a grafit ceruza technikája és a kockológia oktatása közben ismételvegetem: „több vonallal halványan”. Szívet melengető érzés fog el ilyenkor. Egy pillanatra megállok és érzem Feri bácsit a rajzteremben. „*Több vonallal, halványan...*” *Több vonallal* – határozottan, ne adjuk fel, egyszer biztos sikerül, egyszer biztosan a helyére kerül az a vonal, egyszer biztos megtaláljuk a helyes utat. *Halványan* – csak szerényen, intelligensen, stílusosan, alázattal, tisztelettel, mindig, ahogy kell.

Persze ma már más a világ, mások az álmok, csalfák az értékek. A szavak csak szavak maradnak, ha nincs, aki tovább gondolja őket. Kevés hangoztatni ünnepélyekkel, hogy a hagyományokat őrizzük, a mindennapi cselekedeteinkben is meg kell nyilvánulnia. A *Czinke Ferenc Terem* csak egy felirat marad, ha a gimnázium hétköznapijaiban nem ápoljuk együtt e hagyományokat, ha nem fektetünk hangsúlyt a rajz- és vizuális kultúra oktatására és a művészeti nevelésre.

Úgy érzem, a forrás vize messze került a „Fekete-erdőtől”. Nagyon hiányzik nekünk Czinke tanár úr! Czinke Ferenc – a művész és a tanár – egyszemélyben kitálta, megalkotta, végrehajtotta, végrehajtatta, kikövetelte, pusztá jelenlétével elérte a Bolyai János Gimnázium és a város művészeti életének jó irányba terelését. Micsoda hatalmas dolog volt, hogy az akkori neves kortárs művészek képeit szinte megérinthettük a gimnáziumunk falán, mennyire nagyszerű volt, hogy a Magyar Televízió által is közvetített országos művészettörténeti versenyt megnyerte iskolánk csapata. Nekem rajztanárként és festőművészként is meggyőződésem, hogy fontos a harmonikus személyiség kialakulásához a rendszeres alkotás öröme és a

művészetek befogadása. Ezt a célt igyekszünk mindennap megvalósítani kolléganőmmel, B. Gedeon Hajnalkával. Szívügyünknek tekintjük a Derkovits Gyula Iskolagalériát, Czinke Ferenc hagyatékát. Kötelességünknek érezzük, hogy megőrizzük Czinke tanár úr alkotását, tanítását. Ezzel tápláljuk a tiszta forrás vizét, bízva benne, hogy a bűvópatak majd egyszer ismét a felszínre tör.

Salgótarján, 2006. október 25.

Czinke Ferenc: P. G. emlékezetére

Négy fénykép

A postaládámba havi rendszerességgel kéretlenül is bedobott reklámújságban találkoztam – azaz csak reméltem, hogy találkozom majd – a neveddel. A „Hogy van, mit csinál ma?” rovatban – a riporternek arra a kérdésére: – „Hogyan emlékezik a régi kollégákra s a mai kortársakra?” – a megyénkben élő, díjakban bővelkedő jeles alkotóművészünk gondosan felsorolta, kiket is tart ő számon, kiknek mit köszönhet. Majd hozzátette: ők azok, akik őt őszintén szerették, és úgy kritizálták. Idézem: „nem taposták, hanem felemelték”.

A névsorba sok mindenki belefért – bizonyára nem érdemtelenül –, de téged vagy elfelejtett megemlíteni, vagy – és ez a valószínűbb – emlékezetében bizonyára az előbbieik között tart számon.

Pedig még csak öt éve, hogy elmentél. – Már öt éve?

Ennek a riportnak, meg annak a négy fotónak köszönhetően, amit találomra kiemeltem a sok közül, egyszerre felszakadtak a már-már elfeledett régi emlékek.

Az első fotó

Több mint negyven évvel ezelőtt, 1964 nyarán – talán a Pedagógusok Szakszerve-

zetének szervezésében – két héten át egy keszthelyi művésztelepen voltunk együtt... A fotó ott, a Balaton partján készült. Láthatóan jókedvűek, nagyon fiatalok és mindenre kaphatók voltunk. Lám, még egy ilyen bolondos fotóra is. A hatvanas években „divatos” technikával kivitelezett filcrajzolat, ami itt szaladt ki a kezed alól, meleg szavakkal dedikáltad – ma is őrzöm.

A második fotó

Ez egy évvel későbbi... A salgótarjáni volt megyei könyvtár épületének még csak a betonfal-vázai álltak, amikor azzal a képtelennek tűnő ötlettel álltál elő, rendezzük meg itt, ebben a még félig sem kész épületben az észak-magyarországi képzőművészek kiállítását. Csak te hittél benne makacsul, rendíthetetlenül. Meg lehet csinálni – mondtad nekem, a zöldfülű megyei művészeti előadónak a rád annyira jellemző széles gesztusok kíséretében. Meg lehet csinálni... Emlékszem, a beérkezett műveket Baranyi Judittal, a Műcsarnok művészettörténészével a volt városi tanács mögött már lebontásra ítélt egyik épület fűtetlen termeinek dermesztő hidegében készítettük elő a zsűrizésre.

Közvetlenül a megnyitó előtti napon földimtől, atyai jóbarátomtól, a megyei biztosító akkori vezetőjétől kértem egy elfogadható árajánlatot a kiállítás anyagának biztosítására. Miután alaposan végigjártuk a még félkész, ajtó-ablak nélküli termeket, azt mondta: – „Nincs az a pénz, amiért ezt vállalnám” – majd, hogy nyomatékot is adjon a szavának, egy festmény mögötti farostlemezt könnyedén félretolt és kilépett az utcára.

Az I. Észak-Magyarországi Területi Képzőművészeti Kiállítás meghívója így örököztette meg a helyszínt: „a még építés alatt álló új Kultúrpalota kiállítási csarnoka”, melyen első alkalommal vettek részt a közép-szlovákiai művészek is. A megyei kezdeményezést és az évről-évre megrendezett tárlatokat a szakma igen kedvezően fogadta.

Ez tette lehetővé később a Tavaszi Tárlatok, a Zománcművészeti Biennálék, stúdió kiállítások sikeres megrendezését. Ki vitatná mindebben a kezdeményező szerepet?!

Az 1970-es években a Kulturális Minisztérium Képzőművészeti Főosztályán dolgoztam. A Képzőművészek Szövetségében ez alatt az évtized alatt gyakran vetettük „egymásnak a vállunkat”.

Milyen furcsa az élet. Már hivatalból voltam tanúja annak, milyen kitartóan érveltél a Szövetségben a fent említett riportalany művészi kitüntetéséért.

A harmadik fotó

A kép Tihanyban, 1989 nyarán készült Michael Kalbaugh-val, a pennsylvaniai egyetem tanárával. Prof. Kalbaugh a vendégem volt, akit egy évvel korábban, az Államokban tett utazásom során hívtam meg... Először járt hazánkban és Európában is. Úgy alakult, hogy előzetes értesítés nélkül estünk be Czinke tihanyi házába. Találko-

zását vele – később id. Szabó Istvánnal, majd a New Yorkból frissen Miskolcra költözött Szalay Lajossal – életének legértelmesebb emlékei közé sorolja – írta egy későbbi levelében.

A kép nagyon „beszédes”. Láthatóan ez a két ember pontosan érti egymást. Pedig az egyik nem tudott angolul és bizony Michael is csak néhány szót magyarul.

A negyedik, az utolsó fotó

Persze, hogy utolsó – akkor még nem tudhattam...

A felvétel alig néhány héttel a halála előtt, lakásunkon, Balassagyarmaton készült. (Kettőnk közé Fanni unokámat szorítottuk, hogy levegőt is alig kapott szegény.)

Ha nem is gyakran, de Gyarmatra mindig szívesen jöttél. Emlékszem, László Beatrix kiállításának megnyitóján, a városi könyvtárban, 1999 karácsonya előtt néhány nappal, így vallottál erről: – „Gyarmatra jönni nekem mindig gyönyörűség” – mondtad, majd hozzátetted: – „Erről a városról mindig Sárospatak jut eszembe, ahol felnőttem.”

Akkor, azon a találkozáson sokáig beszélgettünk. A sátor-

raljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumban 1999. október 9-én megnyitott kiállításod katalógusát is ekkor dedikáltad nekem. Ma is elszorult szívvel olvasom: „Kelemen Pityunak egy elszaladó élet minden szeretetével, barátsággal: Czinke Feri”.

Mikor elkészöntél, megöleltük egymást, mint annyiszor a közel fél évszázad alatt – „a régi barátsággal”. Aztán elmentél...

Már öt éve...

Ez alatt az öt év alatt – tudom, nem kevés... – egy emlékkiállításra már futotta.

De miért késik egy retrospektív, egy összefoglaló mű a munkásságáról?

Távolból előderengő képek

1959-ben Kaposvározt kezdtem, mint rajztanár. 1962-ben lettem tagja a Művészeti Alapnak. Műtermem nem volt, egy 5x5 m²-es szobában laktunk feleségemmel és immáron két lányunkkal, Adával és Lulával. Akkoriban olvastam egy körlevélben, miszerint Tarjánban műtermes lakásokat építenek – messze van ugyan, de megpróbáljuk. Egy napon Kelemen Pista, a Megyei Tanács művelődési előadója leutazott Kaposvárra, megnézett bennünket. Rövidesen jött a levél, kapunk egy műtermes lakást. 1965 őszén költöztünk Salgótarjánba. Tarján akkoriban úgy nézett ki, mint egy nyüzsgő hangyaboly. Mindenütt építkezések folytak, éjjel-nappal dobogtak a cölöpverő gépek. A „Rokkantelepet” sem fejezték még be. A harmadik emeleti lakásunkba, napi 30–40 kg kányási kockát kellett felvinnem tüzelni, mivel a falak még jócskán vizesek voltak.

Pontosan nem emlékszem, hogyan találkoztam az ottani kollégákkal először, de Mustó és Pataki mindenképp meg akartak nyerni maguknak. Czinkéről mindenféleképp mondtak, Feri meg nagyjából hasonlókat róluk. Végülis Ferihez kerültem közelebb. Talán, mint „gyüttmentek” jobban megértettük egymást.

Ferinek volt egy irhabundája, ehhez svájci sapkát hordott és Gizikével mindig karonfogva sétáltak föl a hegyre.

Rézkarcs – Sok mesterségbeli fogást lestem el tőle. Akkoriban albumok készültek a megye fejlődését bemutató (pl. Ipoly szabályozásáról, Hollókőről). Ültünk a műteremben, néztük a frissen lehúzott próbanyomatokat. Én mindegyikhez hozzáfűztem:

– Itt meg itt, ezt meg ezt ki kell javítani.

Erre Feri nyugodt bölcsességgel:

– Gyűjtsunk rá, aztán majd megszokjuk.

Karancs Szálló – Ferinek szocialista szerződése volt a hotellel – mai nyelven, ő volt a látványtervező. A Karancsot akkoriban „Karancs Mari”, az igazgató, Kontó úr, a főpincér (aki kiváló költő is volt) és Gabora, a mélyhegedűn játszó cigányzenész neve fémjelezte. Május 1. közelgett. Mivel a felvonulás a főutcán haladt végig, az épület homlokzatát díszíteni kellett. Feri kitalálta, hogy vágjunk ki kartonból óriási békegalambokat. Léckeretre erősítve, dróton lelógattuk őket a tetőről. Másnap viharos szél támadt. Feri aggódva figyelte távcsővel a műterme ablakából, hogy a galambok vergődve, csapkodva röpködtek. Isteni szerencse, hogy nem zuhant le egy sem, és nem állt bele valamelyik arra vonuló „elvtárs” fejébe. (Most hallom, hogy a Karancs már nem „Karancs”, és Csohány kerámiáját leverték...)

Zbrojovka – Nem zubrowka. Ez lengyel vodka, az előbbi pisztoly. Ferinek – fontos ember lévén – lehetett önvédelmi fegyvere. Egy kis tokban féltve őrizte, vitte magával mindenhová. Soha nem sikerült rávennem, hogy lőjünk már egy nyulat vagy fácánt – pusztán önvédelemből.

Delegációk – Akkoriban a város büszke volt művészeire és minden delegációt egyúttal műterem-látogatásra is kalauzoltak. A vendégek különböző kelet-európai

országból érkeztek, de leginkább a Szovjetunióból. Feri valahogy mindig megsajnálta őket, és általában a látogatás úgy végződött, hogy minden alkalommal vett tőlük egy-egy fényképezőgépet, távcsövet.

Különös barátok – Ferinek kiterjedt baráti köre volt a felső sorokból. Nem tudom, hogyan tett rájuk szert. Emlékszem egy Móna nevű pártközpontos emberre, akit magam is láttam egy nap háromszor is berúgni és csak kétszer kijózanodni.

Iványi Ödön – Mikor Dönci felesége megszökött egy sofőrrel – nagy élet alakult ki a házában. Czinke, Molnár Zsolt, Kiss Imre, Kojnok, Kerekes és nem egyszer maga Hankó elvtárs, a Megyei Tanács elnöke is csatlakozott társaságunkhoz. Igen vidám estéket töltöttünk együtt Döncinél.

Tavaszi Tárlatok – A megnyitók után a kollégák feljöttek hol Ferihez, hol hozzám. Jánossy Firinc – a kiváló balassagyarmati festő –, aki folyamatosan elvonókúrákra járt, képes volt 3–4 pohár szóda elfogyasztását követően ugyanolyan részeggé válni, mintha bort ivott volna.

Preco? – Ezt akkor mondta Feri, amikor Besztercebányán, a testvérvárosban egy kiállítás megnyitása után, a Fiat 127-es autójával, késő éjszaka hazafelé közlekedtünk. A rendőr megállított bennünket, de e szó hallatán úgy ellágyult, hogy az alkoholszonda már elő sem került – szerencsére.

Bolyai Gimnázium – Mint rajztanárt, és az első iskolagaléria létrehozóját – mindig is csodáltam. És abban is, hogy a délelőtti tanításon túl, este a saját „melóit” tudta csinálni.

Papírrepülők – Néha, amikor Paróczai Gergővel és más barátokkal felmentünk Ferihez a „hegyre”, papírröpsiket csináltunk. A műteremablakból röptettük. Sokáig néztünk utánuk. Egyik-másik majdhogy elérte a városközpontot...

Emlékek Czinke Ferencről

Nem tartoztam Czinke Ferenc szűkebb baráti köréhez. És mégis – ennek ellenére is – számtalan az emlékem róla. Mert voltak közös fellépéseink, közös tanítványaink és hosszan tartó beszélgetéseink. Ezért tartom nemcsak fontosnak, de indokoltnak is a jeles évfordulón az információk továbbadását. Messzemenőig szem előtt tartva a tárgyyszerűség és a hitelesség követelményeit, és kiemelve egyúttal a kevésbé ismert részleteket.

Nézsáról indulva

Mivel nem köztudott Czinke Ferenc Salgótarjában kerülésének körülménye, ezért erről kell először szólnom. És nem máshol, hanem csakis itt, a *Palócföld* hasábjain, mert Czinke Ferenc Salgótarjában kerülése elválaszthatatlan a *Palócföld*től, ahhoz szorosan kapcsolódik. Ugyanis a *Palócföld*hez keresték és a *Palócföld*nek találták meg Czinke Ferencet. Az induló megyei folyóirathoz kellett olyan valaki, akinek kezében jól és gyorsan mozog a ceruza, a toll, a kréta és az ecset. Hogy tervezzen, rajzoljon, illusztráljon.

Keresték és megtalálták. Nem könnyen, de nem is túl nehezen. Nem közel, hanem a távoli Nézsza községben, mivel Czinke Ferenc grafikus-tanár családjával Nézsán élt. Neve nem volt már ismeretlen, de nagyon ismertnek sem volt mondható. Kazári Gyula, a Nógrád Megyei Tanács elnökhelyettese mindenesetre tudott Czinke Ferencről.

Hogy mennyire fontos kérdésről volt ez esetben szó, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy maga Kazári Gyula – aki igen fogékony volt a kulturális és művelődésügyi kérdések iránt – ment ki Nézsára, hogy Czinke Ferencsel megbeszélje a lehetőségeket és a további terveket.

Kazári Gyulát elkísérte útjára Bobál Gyula, a Megyetanács sajtó- és propaganda-felelőse, aki a *Palócföld* megindításán már korábbról nagy kedvvel buzgólkodott.

Amikor a két tekintélyes férfiú bekopogott Czinkéék szerény nézsai otthonába, a család éppen ebédelt.

Grízes tésztát ettek.

Zagyvarónai évek

Czinke Ferenc nem Salgótarjában, hanem Zagyvarónán kap állást és lakást. A zagyvarónai általános iskolában tanít és a zagyvarónai művelődési ház mellett lakik. De csak addig, amíg az új emeletes tanintézet fel nem épül. Amikor felépült az új iskola, annak földszintjére költözik a családjával.

Zagyvarónai lakos tehát és zagyvarónai pedagógus. Rajztanár.

Czinke Ferencnek és családjának életében fontos állomás Zagyvaróna. Meghatározó több szempontból.

Élnek ma is az ott töltött idők emlékei Czinke Ferencről, a rajztanáról, aki az iskola folyosóin és lépcsőin naplóval a hóna alatt órára siet és aki az óráin mindig

nagy hévvel magyaráz. Értelmezi, tolmácsolja a képek, rajzok tartalmát, mondani-valóját, üzenetét. Az azokon látható vonalak és színek jelentőségét.

Élnek az emlékek a pedagógusról, aki a foglalkozásokon nagy kedvvel és lelkesedéssel mesél. Nem önmagáról – önmagáról sohasem. A gyerekek elé megtörtént és elképzelt eseményeket varázsol, azokat állítja példaként. Többek közt sokat merít a mitológia világából.

Átéléssel adja tovább történeteit, gesztikulálva, szinte megelevenítve azokat. Életkedv és vitalitás jellemzi ilyenkor.

Meséi nyomán a gyerekek egy egész világot építhettek fel magukban.

Emellett követel.

Mindenkor önálló elképzeléseket, gondolatokat és munkákat vár. Pedagógusi tevékenysége így válik emberfejlesztővé, magatartásformálóvá.

Alakítani a gyerekek jellemét, kihozni belőlük mindazt, ami bennük van – ez volt a célja. Ebben látta tanári munkálkodásának értelmét.

*

Az egyik alkalommal idősebb Szabó István látogatta meg Czinke Ferencet Zagyvarónán. A későbbi Kossuth-díjas művész.

Mivel Czinke Ferencnek épp akkor halaszthatatlan elfoglaltsága akadt, az egyik kedves tanítványát küldte a neves vendég elé a buszmegállóba.

– Megismered zömök alakjáról és a bajuszáról. Kérj elnézést a nevemben és kísérd ide az iskolába. És szólítsd nyugodtan Pista bácsinak.

Minden a várakozásnak megfelelően történt, idősebb Szabó István megérkezett a menetrendszerinti busszal.

– Hát akkor, menjünk Pista bácsi, vár bennünket Czinke tanár úr.

– Megyünk fiam, megyünk..., máris indulunk, de előbb mutasd meg, hol a kocsma.

A kocsma nem volt messze.

A találkozás ezt követően létrejött. Amelynek során hosszú beszélgetés folyt idősebb Szabó István és Czinke Ferenc között a zagyvarónai iskola falai között. Azt viszont nem lehet pontosan tudni, miről szólt az eszmecsere, az örökre titok maradt.

Mint ahogyan az is rejtély (legalább is sokunk számára), hogy ez a két nagyszerű művész hogyan távolodhatott el a későbbiek során annyira egymástól.

*

Czinke Ferenc azonban olyan pedagógus, olyan rajztanár Zagyvarónán, aki tanári munkája mellett nem lankadó szorgalommal rajzol és fest. Gyerekfejeket, portrékat, munkásarcokat (bányászokét, acélgyári munkásokét) és színezi a zagyvarónai és a Salgótarján környéki tájat. Megörökíti az élő természetet és benne az embert, mert mindegyiket szereti.

Többen hiszik és vallják, Czinke Ferenc Zagyvarónán készített képeivel nagyot lépett előre és messzire jutott azon az úton, amelyen elindult, amelyen mindig is menni akart.

A teremtenivágyás gondolata itt már valóban egyértelműen tetten érhető nála. Az az egyáltalán nem titkolt és ezért teljesen világos cél vezérelte, hogy nyoma maradjon munkájának, életének. Mert Zagyvaróna kitapintható hely a számára, és meghatározóak a benyomások, az élmények.

Vannak helyek, amelyek nem eseményeik által nevezeteseek elsősorban, hanem önmagukban hordoznak valamiféle jelentést. Zagyvaróna ilyen település. Czinke Ferenc számára itt egyszerre van jelen a rejtettség, a védettség (ezzel együtt a biztonság és a nyugalom) valamint a nagy-nagy panoráma, a kitörési lehetőség és a szubjektív nyugtalanság. Egyszerre a konkrétumokhoz való ragaszkodás, a tapadás az ottanihoz, a zagyvarónaihoz, másfelől az elvontságra való hajlam. Czinke Ferenc felettebb igyekezett megtalálni a vetülési pontokat.

Társítsuk még mindezekhez azt is, hogy Czinke Ferenc Zagyvarónán nem csak pedagógus (beosztott tanár, majd vezető) és művész, de közéleti ember is. Világnézeti, társadalmi kiállása csak növelte presztízsét a községben.

Hogy Czinke Ferenc művészként műveivel mikor lépett a nagyközönség elé, azt nem tudom, de nem is az én tisztem megállapítani, kutatni. Azt viszont tudom, hogy 1955. novemberében már jelen van a III. Megyei Képzőművészeti Kiállításon Salgótarjánban.

Erről Szabó Béla tudósít a *Palócföld* második számában, 1956. júniusában. Írásában Czinke Ferenc munkásságát „sokatígérőnek” nevezi. A *Ronyvaparti halászok* című festményét külön kiemeli, amely „szépen felépített kompozíciójával, friss színhatásával lepte meg a nézőt”.

Találkozásaink

Az 1990-es években rendszeresen találkoztunk és természetesen „rendszeretlenül” is nemegyszer. Összekötött bennünket pedagógus mivoltunk és jónéhány közös tanítványunk.

Többször megfordultam Czinkéék lakásán, fenn a hegytetőn, a Szerpentin út 37-ben. Ahol Feri azonnal a műtermébe vezetett, megmutatta, hogy éppen min dolgozik. Majd elvonultunk a műterem melletti kis szobába, ahová Gizike, a felesége máris hozta a tejszínhabos kávé és a ropogtatnivalót.

És következett a hosszú beszélgetés, az eszmecsere... Ennek során megismerhettem Czinke Ferenc véleményét politikáról, gazdaságról, társadalomról. És a művészetek (képzőművészet) legkülönbözőbb kérdéseiről. Hosszan taglalta például a művészetek szükségszerűnek vélt „elfajulását” a kapitalizmus viszonyai között, ahol annyira „a pénz az isten”.

A művészetek elméleti kérdései közül Czinke Ferencet azok érdekelték elsősorban – azokat tartotta igazán fontosnak –, amelyeket a mindennapi életből, a gyakorlatból – úgymond – ellenőrizni lehet. De azt is természetesnek tartotta, hogy a művészek beleszóljanak a művészetek különböző kérdései mellett a politikába is.

*

Az egyik beszélgetésünk alkalmával váratlanul ezt kérdezte tőlem:

- Mondd, a napi pedagógiai munkád során, az órákon szoktál a táblára rajzolni?
- Rajzolni? Rajzolni már nem.
- És korábban, régebben?
- Korábban, emlékszem, egyszer rajzoltam a táblára, még pályám legelején. A tananyag előírásaiból adódóan egy virágcsokrot kellett felrajzolnom a táblára. Amikor kész lettem vele, megkérdeztem az osztályt:
- Na, gyerekek, mi ez?

Kórusban zengték:

– Seprőőő...

– Hát azóta nem.

Czinke Feri jót nevetett, és ezt mondta: „Hidd el, kell, szükséges a tábla, hogy vonalakat húzzunk, köröket rajzoljunk rá.”

Rendíthetetlen optimista volt.

*

Képet, azaz festményt „rendeltem” tőle, mivel úgy véltem, szükségem van egy Czinke-alkotásra. Szóltam neki, kértem rá, s ő a kérést teljesítette időben, ahogyan megbeszéltük.

A képet hazavittem és ma is ott függ a szobám falán. Sokszor megállok előtte, s hosszan nézegetem. Címe nincs. Czinke nem adott címet neki. Nem is kell, hogy címe legyen, vélekedtem én is, mert ez esetben nem szükséges az „útbaigazítás”. Mert cím nélkül is tudom – tudom és látom – mi olvasható le róla. Hogy ott van rajta Zagyvaróna és az ottani emberek (gyerekek, tanítványok) és anélkül vannak ott, hogy egyetlen épületet, egyetlen arcnak a vonásait megjelenítette volna a vásznon.

Ezért olyan érdekes az egész műalkotás, ez a Czinke-kép.

*

Meggyőződése: azt is kevesen tudják Czinke Feriről, hogy nem csak a ceruzát (az ecsetet és a krétát) forgatta hozzáértéssel, hanem a tollat is. Hogy írt is. Még-hozzá nem is keveset.

Jónéhány írását megmutatta; a megjelenteket, s emellett a félig készeket is. Meglepődtem, amikor elolvastam őket. Meglepődtem azon, hogy milyen gondosan és milyen választékosan fogalmaz.

„Akár szépíró is lehetett volna belőle”, mondta róla egy közös ismerősünk, és a Lalula András emlékére írt Czinke-cikkekre utalt, amely a *Nógrád Megyei Hírlap* 2000. február 5-ei számában jelent meg.

Szépnek, emellett meghatónak nevezték Czinke Ferencnek ezt az írását mások is.

Az írás elolvasása után teljes egészében egyet tudtam érteni az előző véleményekkel.

*

Czinke Ferenc azonban nemcsak írt, olvasott is. Ismerősei (barátai) hozzá vitt, neki mutatott írásait szívesen fogadta. Így az enyémet is.

A Ravasz Istvánról szóló visszaemlékezésemet dicsérte, azt mondta róla, hogy „igazi mives munka”, a műfaját tekintve pedig: „dokumentum regény”. „Illusztrációkat fogok készíteni hozzá kapcsolódva, ha minden összejön” –, toldotta meg félig bizonyossággal és félig bizonytalanul.

Nem rajta (szándékán és akaratán) múlt, hogy ez nem valósult meg. Mint ahogyan az Asperján Györggyel tervezett találkozás sem.

Örömmel nyugtáztam és jóleső érzéssel tettem táskámba Czinke Ferenc dedikációit. Először azt, amellyel az *Ezredvég* című rangos országos folyóirat VI. évfolyamának 3. számában megjelent *Igazán holnaposok vagyunk* című cikkét ajánlotta a figyelmembe. Utána pedig azt, amit miskolci katalógusának margójára írt 1996. áprilisában.

*

Találkozásaink és felettebb érdekes beszélgetéseink summázataként elmondhatom: minden egyes alkalomkor érzékeltem kíváncsiságát, nyugtalanságát és keménységét. Ezek mellett jó megfigyelőképességét, kiváló elemzőkészségét. Ugyanakkor megfontoltságát is minden esetben.

Én bölcsességet tanultam tőle.

Amit nem tapasztaltam nála, az a kíméletlenség, ami sokak szerint jellemezte őt, amikor véleményt mondott bizonyos kérdésekben és jónéhány pályatársáról, kollégájáról.

Elgondolkoztató véleménynyilvánításainak nagyobbik részét megjegyeztem, idézni tudom, s közzé tételét, másokkal való megismertetését szükségesnek és kíváncsnak tartom.

Czinke Ferenc mondta

Arról, amit sohasem szeretett:

„Nem szerettem a háborút, az élelmiszerjegyeket, a leventésdit, az életveszélyt, halottakat temetni, s még sok más egyebet, ami a háborúhoz/háborúkhoz kapcsolódik.”

Amikor Nógrádba érkezett, s lakást kapott Nézsán, majd Zagyvarónán:

„Egy rabszolgarendszerből érkeztem ide.”

„A palócok földje az igazi.”

Amikor a politikáról beszélgettünk:

„Mi magyarok a rendszerváltás során is túlságosan szabadjára engedtiük magunkat.”

„Az MSZP kiengedte kezéből az értelmiséget. S ha így folytatja tovább, egészen el fogja azt veszíteni.”

Amikor a közéletiségről és a közszereplésről volt szó:

„A művésznak joga, sőt kötelessége bizonyos esetekben részt venni a közéletben, az úgynevezett közéleti töltéssel alkotni, politizálni.”

„Az a művész, akiből teljes egészében hiányzik a közéleti tevékenység, az csonka és nem sokat ér.”

Amikor Gerelyesné (született Schlattner Edit) férje salgótarjáni emlékkövének felállításán eredmény nélkül fáradozott:

„Jóra képtelen világ ez.”

Amikor „filozofikus” hangulatban volt:

„Minden emberi dolognak két arculata van: az egyiket mindenki látja, ez a hamis ábrázat. A másik elrejtőzik: ez a valódi.”

„Ami folyam, annak folyóia kell valahová, mert ha állna, akkor csak mocsár lenne.”

„Az ember érdeme nem az, hogy ki az apja, hanem, hogy mit tud.”

A művészetekről szólva:

„Olyan műveket alkossunk, amelyeket a nép ért és megért.”

„A magas kultúrába beemelődik a népi kultúra. És így fog létrejönni a magasabbrendű művészet.”

„Olyan művészek is vannak, akiket a kialakult kavalkáád már végképp nem érdekel. Akik már unják az egészet, főleg a már megfestett képeket.”

„A művészt biológiai halála után néhány évre vagy évtizedre el kell felejtetni. Hogy aztán, ha már feltámad, teljesen és némileg új pompával támadjon fel: könyvekben, könyvtárakban, kiállítótermekben – az emberekben.”

A rajz pedagógiai szerepéről:

„A művészet – ezen belül a rajz – átfogja életünket. A tanárokét, tanítókét éppúgy, mint a diákokét. A pedagógus nem mellőzheti a táblát. A betűk tanítása, a szavak írása során nem

lehet megkerülni a rajzolást. Amikor a pedagógus krétát vesz a kezébe, ír vele a táblára, már vonalakat húz, köröket formál, tehát tulajdonképpen rajzol. Amivel egyúttal a gyerekek szemléletét formálja, látásmódját javítja, értelmi képességét fejleszti.”

Svédországi tanári tapasztalatainak summázataként:

„...ott a mi gyerekeinkhez képest analfabéták próbálkoznak rajzzal, festéssel... Csak-hogy ott van pénz, a gondos apukák megfizetik a tanár urat. Megfizetik, hogy kielégítse csemetéik ilyen irányú óhajait, vágyait.”

Amikor képet vásároltam tőle:

„Nézd, nálam X forintnál kezdődnek az árak. De neked odaadom X forint feléért.”

A költészetről külön, mert azt is nagyon szerette:

„Olyan költőket szeretek, mint amilyen Ady Endre és József Attila volt. És Papp Lajos. Akiknek versei vívódásaik tükröképei, s egyben a kiábrándultságé is.”

Amikor önmagával foglalkozott:

„Ahhoz, hogy valaki elégedett legyen önmagával, az kell, hogy nyugtalanul éljen.”

Amikor nem ment el az érettségi találkozóra:

„Nem megyek közéjük, volt osztálytársaim közé. Öregségben szenvednek mindannyian. Még elkapom tőlük.”

Az elmúlásról és a maradandó értékekről:

„Lehet, hogy festményeim alig élnek túl engem, de a szép fenyőim, hársfáim minden évben és hosszú ideig hirdetni fogják, hogy éltem, jelen voltam.”

A temetésén

Elkéstem Czinke Ferenc temetéséről. Sajnáltam, és sajnálom ma is. Így látni nem láttam, csak hallottam a tömeg széléről azt, aki a ravatalozóban a koporsó fölött éppen beszélt.

Ismerős volt a hanghordozás, a stílus, az elhangzott szavak. Hamar rájöttem, nem tegnapról való az ismeretség, hanem a távoli múltból, a Ménesi úti Eötvös Kollégiumból.

Czinke Ferenc hamvai fölött Baranyi Ferenc beszélt.

Nem sokkal ezután, már Czinke Ferenc végső nyughelyénél, egymás mellé kerültünk. Hárman: Baranyi Ferenc, a neje, Erzsébet asszony és jómagam.

– Szépen szóltál, sügtam.

– Szépen – hagyta jóvá –, már amennyire lehetséges „szépen szólni” egy ilyen szomorú eseményen.

– Kár, hogy az elejét nem hallottam.

– Nem hallottad?

– Nem.

Néhány másodpercnyi hallgatás, majd Baranyi ismét:

– Ha nem hallottad, akkor olvasd! Neked adom.

Egy rövid mozdulattal felöltöje zsebébe nyúlt, onnan kivette a beszéde szövegét tartalmazó papírlapot és a kezembe nyomta.

Átvettem, megköszöntem.

– És akkor neked...?

– Hagyd... Sajnos nekem annyi gyászbeszédem van már, hogy megszámolni sem tudom... Veres Péter, Váci Mihály, Garai... Egy vaskos kötetet lehetne összeállítani belőlük.

Még hozzátette:

– Ez a beszéd pedig a tiéd, rád hagyom. Használd fel belátásod szerint.

Tudtam azonnal, igazi értékhez jutottam a nemes gesztus révén. Amely – úgy gondolom – nemcsak az egykori egyetemista- és kollégistatársnak, hanem a több évtizedes barátságnak is szólt.

Sokáig vártam. Azonban már nem várok tovább, mert eljött az ideje, hogy Baranyi Ferenc 2000. november 29-én Salgótarjánban elmondott búcsúbeszédének tartalmát és szövegét a *Palócföld* olvasói is megismerjék.

„Használd fel belátásod szerint!” – ma is fülemben csengenek Baranyi Ferenc szavai.

BARANYI FERENC

Búcsú Czinke Feritől

Legszebb esélye a harcnak, hogy az ember belehalhat – írtam csaknem húsz évvel ezelőtt egy versben, amelyet Czinke Ferinek ajánlottam. És ő, íme, élt is az eséllyel: belehalt a harcba.

Olyan emberek, akik a jobbért, az emberibbért való küzdelmet választják életformául, hamarabb kopnak el. Azok viszont, akiknek teljesen közömbös a nemzet, a haza, vagy akár csak a másik ember sorsa is, rendszerint tovább élnek. Nem vesznek a szívükre semmit, így a szívük kevésbé károsodik azokénál, akik a létért való küzdelem ritka szüneteiben is a létminőség javításán fáradoznak. Tisztító hangzattal, bensőnket szépítő képzőművészeti alkotásokkal, emberebbé igéző igékkel. Feri ezek közé tartozott. És szíve felmondta a szolgálatot, mert sokszor szinte az egész emberiségért kellett dobognia.

Amikor Gizike telefonált, úgy éreztem, mintha mellbe döftek volna. Éppen Itáliába indultam, három napra mindössze, de azt reméltem, hogy ez a kurta kiruccanas is tompítja majd bennem a szomorúságot. Nos, nem tompította, hanem növelte. Elém tárultak ugyanis azok a helyszínek, amelyeken a hatvanas évek elején, ösztöndíjasokként, együtt ittuk szomjúhozó lélekkel az örök város mámorító szépségeit. Aztán, amikor hazaérkeztem, leültem az egyik grafikája elé. Ott lógott a falamon. Illusztráció a *Körösvény* című versemhez, amelyben apám haláláról tudósítok.

Ültem a kép előtt és zaklatott lelkembe végül beköltözött a béke. Felfogtam Feri üzenetét. A rajzon öreg Baranyi a földre üti az ásóját és átballag a másvilágra. Nem viszi be az ásót a sufniba, hanem a földre ütve hagyja. Mert reméli, valaki folytatja az ásást. Nos, Feri is földre ütve hagyta az ő jelképes ásóját, hogy mi, akik még itt maradtunk egy kis időre, folytassuk a szív-emésztő harcot. Azért, hogy a világ előbbre menjen.

A testvérem volt, nemcsak a barátom. És munkatársam is: közös termékeink száma igen nagy. A legutóbbi, az általam szerkesztett *Őrizem a szemed* című antológia

most jelent meg, szinte nyomdameleg még. Legfőbb értékét a Czinke-illusztrációk adják. A januári *Ezredvég* tele lesz az ő Radnóti-illusztrációival. Én mutatom be őket, erről nem is szóltam Ferinek, meglepetésnek szántuk baráti, ajánló soraimat. Már sosem fogja megismerni.

József Attila írta, hogy a lét dadog, a törvény a tiszta beszéd. A költőnek a verse a törvény, abban a legszabatosabb. Ezért azzal a versemmel búcsúzom tőle, amelyet négy esztendeje – egyik művéről – írtam, de immáron elsősorban rá, az alkotóra vonatkozik.

Bukott angyal

Zuhanás? Ez a mélybe-szárnyalás? Ez?
E diadalmas út a föld szívéig?
Valami magma húz, akár a mágnes,
melyben vulkánok kitörése érik.

A föld gyomrában biztos, hogy pokol van?
S a kék eget fölött van a mennyország?
Miért nem ott a bal, ahol a jobb van?
Kitől függ, hogy Istent hová sorolják?

Zuhanva válik emberré az angyal
és legnagyobb győzelmét így aratja,
amikor végre szabad akarattal
a földhözkööttséget elfogadja

s bár hetven évgyűrű – megannyi hínár –
fonódik rá, vitája nincs velük sem:
odahúzzák, ahová maga is száll
az égi angyaloknál nagyszerűbben.

Czinke Ferenc: Bukott angyal VIII.

A szieszta

Aggódott a fiúért, hogy nem lesz ereje szembeszállni ezzel a betegséggel. Saját magával. Ha legalább le tudta volna győzni gátlásait, hogy megszólaljon; hogy kibeszélje – neki, a mesterének – tehetetlenségét, legszebb és legalantasabb vágyait!... Már nem volt éretlen kamasz, megvolt mindene, ami szükséges egy férfinak; kinézésre eléggé izmos, vállas volt, inkább nyúlánk, mint zömök, csak szeme alatt volt korához képest túl mély az árnyék. Arcának himlőhelyeit pirosság takarta el, régóta csúf pattanások feszítették a zsíros bőrt, a kelések ki is pattantak a gennyetől; ez aztán még zárkózottabbá tette, szemében szégyenkezés, a megvert állat alázata, vagy inkább ijedtség – az űzött vadé. A keze serényen járt munka közben, de amikor egyedül maradt és kedvére elábrándozhatott, szíve hevesebben kezdett verni, mintha – valamilyen isteni csoda folytán – egyre hosszabb ideig tartó pillanatokig érzékelni tudta volna a múlt részegítő, édes illatokkal vegyes sok-sok üzenetét. Az ódon fiókos szekrény intarziái s az ében árnyékából kiütöző finom fafaragások: rátenni ujjadat arra a helyre, ahol a forma pontos körvonalakat nyer. A hajlított lábú íróasztal „háromfiókos” titkai; a komód virágos tapétával felelő, négyzetbe foglalt kerek rozettája; a gótika nosztalgiájából teremtetett rácsos széktámlák; a magas háttal ágy árnyékának néhai szenvedélyeket rejtő, napszakokkal váltakozó sok színárnyalata... Ha ujjbegyei végigszaladtak egy készülő bútordarabon, a gyalult fa érintése borzongásba hozta, mint kezdő művészt az első vakmerő futamok.

A mester a legforgalmasabb szezonban is ragaszkodott a sziesztához. Könyvekből olvasott föl kissé éneklő hangon: híres felfedezőkről, keresztes háborúkról, melyek során perzseltek, dúltak, pusztítottak, s a vitézek arcát sisakrostély takarta; zátonyra futott hajókról és boldogságról, ám olyan álombeli tájról is, hol örök idők óta fehér vitorlák és delfinek úsznak. Némelykor meg a bibliából, melyben az édes fűvet rágó behemót víziló kiegyenesített farka a cédrushoz volt hasonlatos, amint négy vasrúdon állt a lótusz árnyékában. A fiú, ha túlságosan elragadta a képzelete, még a szörnyeteget is szelídnek látta. A mester ilyenkor jobban aggódott érte, mintha a saját fia lett volna. A szép asszony pedig (mint rendszerint valakinek a felesége) látszólag nem tulajdonított jelentőséget annak, hogy a fiú kétségbeesett erőfeszítéssel lesi minden kétértelmű szavát és mozdulatát, hát még időnként gúnyossá élesedő mosolyát. M.-né, anélkül, hogy legyezője vagy szempillái megrezdültek volna, úgy tett, mintha a kacérság szikrái nagy gonddal kifestett szemében és a fiúnak szánt kétértelmű megjegyzései, távozásakor pedig a sokat mondó, sejtelmes visszapillantások köszönés helyett – mind csak ártatlan játék lett volna. Testén izzott a könnyű ruha...

„– Mit gondolsz, miért ilyenek a fehérnépek? – kérdezte egyik alkalommal a mester, kulcsra zárva a kaput vendége után, aki különleges rendelések ürügyével toppant be a műhelybe, a legkülönbözőbb időpontokban, feltehetően már nemcsak őmiatta. – A keblek dombhajlata, a combok kevély fensége, a far és a medence domborulata. S a forró öl. Csupa búbáj és bizarrság!... Világi muzsikát hallasz,

ugye, te is? Már nem arra gondolsz, hogy magadhoz vedd a szent ostyát, ha két szeme ablakából tűz lövell feléd... Ajka bársonyos szirom; ám mihelyt megnyílik, vonz, mint a mélység. Vagy, mint egy mohó húsevő növény. Egy titkos csókra vágysz, mely könnyen börtönöd lesz... Hát még, ha a gonoszkodó angyaltekintet eretnek vágyat ébreszt benned.” A fiú sápadtan állt, rosszallást s szemrehányást lehetett kiolvasni máskor riadt tekintetéből. Majd szeméből kibuggyant egy könny-csepp – lerítt róla, hogy a torkát sírás fojtogatja – és kirohant a házból. Ő még utána akarta kiáltani: „Mondjam inkább azt neked, hogy óvakodj a hosszú karú, hosszú lábú szörnyetegektől? Mint amilyen ez a szőkeség is. – Nehezen leplezte mogorvaságát. – Uri hölgy, vagy céda...”

A tanoncnak nem volt dolga még, a kezének se, nőnemű lénnel. S itt van ez, a rafináltságban a közönséges fehércselédek messze lepipáló úrinő, akit (ő ne tudná?) a társadalmi különbségek cseppet sem látszanak aggasztani.

A mester utóbb már keményebben, nyersebben kísérelte meg visszafogni a nőt, hegektől eldurvult, érdes érintésű kezét sem restellte igénybe venni. Kettesben maradván, megszorította a M.-né csuklóját, miként az életekért felelős mozdonyvezető a vasmasina kormányát; különben könnyen elszabadulhat a pokol!... Sok év után először támadt föl benne a zord táncos mén fölénye, ki szótlanul vette volt tudomásul az alatta ficáncoló test hálás sikoltozását. De M.-né most a borostás képű férfi szemébe kacagott, majd büszkén, begyesen vonult el az antik bútorok előtt, melyek a mester kezének köszönhetően, lám, visszakapták egykori fényüket s méltóságukat, némelyik közülük egy múzeumban is megállná a helyét... Valamikor őrá is kivetette volt hálóját az asszony, s szépségének erejével valóságos ostorcsapásokat mért rá. „Ha másképp nem lehet észre téríteni, zsarolni fogom!”, születt meg benne a váratlan elhatározás. Amíg nem késő.

Még agyában zsongtak a háborgó szidalom elnyelt szavai. Futva tette meg az utat a folyópartig; halk nyári neszek kísérték. Ott kusza árnyakat látott maga körül.

Hozták a fiút, hordágyon. Le volt takarva már; nem látta pattanásos arcát, s a fulladásnyomokat.

Elfordult, hogy ne lássa a folyót. A víztükör valószínűtlenül lángolt a délutáni napban; mint Tintoretto képzeletében, midőn halott lányát készült megfesteni.

Az ő lelkét a hullámoknak a hús szagát, a romlottság leheletét semlegesítő, győzedelmes játéka még sokáig nem hagyta nyugodni. Amíg valahonnan eszébe nem ötlött, hogy a nők éppoly szépek akkor is, amikor keresztfákat állítanak.

Szieszta ideje volt, cinóber fénysugarak ölelkeztek ártatlanul.

Hol kezdődik a semmi közepe?

Világméretű láthatatlan álom. A Semmi közepe. A jövő. Gyámoltalanság foglya vagy, amíg élsz. Csak öntudatod tart éber fegyelemben – több ez, mint önuralom –; némelykor összekeveredik már a jelen a múlttal, s mintha csak a legendás kínai festőt utánoznád, aki saját festményeiben járt, a maga kreálta-firkantotta ösvényeken sétafikált.

Van olyan időszak a életednek, amelyikből legfeljebb néhány elmosódott (halott) arcra tudsz visszaemlékezni, évek sötét, omladozó, vagy lebombázott sikátorai – mikor is volt az, midőn nem volt kivel megosztanod a magányt? Pedig élt anyád, s talán még apád is – ő valamilyen alkalmi „céget” ál(nok)-célt szolgáló bódulattal, az együgyűek hitével rohant két krízis, két terepút között. Holott csak le kellett volna pillantania – mostanában te ezt teszed –, hogy az idő alattomos nyílása, krátere láttán megborzadjon.

Időnként persze viszonylagos csend van és belső nyugalom.

Csak a tudatod mélyén hallható énekhang cseng, a gerinced billentyűin végig egy régi, egyszerű dalt gyakorol valaki... Már nem nézel olyan lesajnáló tekintettel a nálad gyengébbekre, a kicsikre, ha beléjük botlasz. Hányszor ráztad le őket sietve magadról; mígnem egy reggel borongó lélekkel ébredsz (talán rosszul aludtál?), s magadra ismersz bennük. Ugyanaz a nyugtalanság és vakmerő lendület, ugyanaz az elégedetlenség – de nem ugyanaz az élet.

Lenézel kioldódott cipőfűződre, aztán még lejjebb (a padló, az aszfalt mögé? ki tudja rá a pontos választ?) – ott vár az idő szakadéka; kivárja, amíg már nem vagy képes befűzni cipődet, és az agyadban szertelenül össze-vissza tekeredő gondolatokat: a remény legkisebb pupillanyílásába az értelmet sugárzó fényt.

SIMEK VALÉRIA

Lángra kap a csend

Gyufát gyújtasz,
lángra kap a csend.
Kémény száján elfüstölög
a délután. Távol kalapálnak
a hideg didergésben.
Hangot hoz és elvisz a
távolság.
A kályha duruzsol,
kibeszéli a lombok suttogását.
Melegszerem a múlt gondolatainál,
idehozom a szeretteim, velem
vannak, de már csak én
emlékezem ebben a decemberi
várakozásban.

Himfy-szerenád

Lélegzetem fogná vissza
Így is alig moccanok
Látok hajad lugasában
Sziporkázó csillagot

Alatta hogy illatoznak
Szép birskörte-melleid
Fülem tücsökdalokkal és
Egy szavaddal megtelik

Nem volt szüretem ily boldog
Sem gazdagabb mint veled
Hogy levettem öledről e
Pirók szőlő-levelet

Malomtó-mementó

(önarcképpel)

Tavasszal levelek
Ded bimbait vigyáztam
A meggyfavirág majd a
Nyárfapihe havazásban.

Nyáron nyakamba dőlt
(Mint tücsöknek) a zápor,
Ám mit nekem, boldog voltam
Egy szerelmes suttogástól.

S mert rögvest e vízparti
Vén platán alatt fogok állani
– Már a tavon reszketnek lombja
Barna-narancs árnyai –,

Hogy várjalak, lehajtott fővel:
Ha megjössz, oly fehérén és
Oly puhán simulj rám, akárha
Van Gogh fülére a kötés.

Horatius: Thaliarchushoz

Lám, hófehér Szent György-hegyi fákra hull
Sűrű pehely s szőlők sora horgadoz,
Fenyő belégörnyed gerincen
És a Tapolca felől futó ér most

Jég foglya. Tégy hát tűzre akáckarót
És pinceajtót nyiss, a lopó üveg
Ragyogjon e télben nekünk csak,
Teljen arany boraiddal, ej!, meg.

Jóvátevődik mind ami rossz ugyis
Az ég alatt, elfárad a szél, csitul
S nem birkolódzik majd a ciprus
Szép derekával, a gesztenyékkel.

Hány új nap az, mely még ezután jön el?
Mért kérdenéd – csak csapd a bevételek
Közé, s amíg ifjú vagy, el ne
Hagyd szaladozni időd szerelmes,

Táncos találkák nélkül, öreg korod
Hisz messze sincs; ősen s kötekedve jársz...
Ma szállni hív a végtelen tér
Vagy cicerélni keríts zugot hát,

És tudd, azért sikkann nevetése a
Lánynak, hogy rálelj, bárhova bújt el ő;
A záloghoz húz egészen,
S mérges is lenne, ha már kerülőd.

Czinke Ferenc: Illusztráció *A szív szonettjei* című kötethez

SOLYMÁR JÓZSEF

A jóember szerepében: Zenthe Ferenc

Félek már hazamenni a falumba. Mert mintha csak felsőbb szándékkal történne, ha én Mátraballán időzök, hétköznapi is folyton harangoznak. Nem csak hajnalban, délben meg este, ahogy illik, hanem két-három óránként megbontja a harangszó a falu csendjét. A lélekharang csengettyűje után ugyanis a harangozás megtiszteltetése is kijár az elhunytaknak. Ha templomunk tornyában a születés jelzésére is lenne egy formás kis harangocska, az alighanem már berozsdásodott volna használat híján. Egy évben tizenöten, tizenhatan haláloznak el és jó, ha akad három születés. Bizony, ez nagyon szomorú.

Gyerekkorunkban nem csak az eleven csigabigákat csalogattuk kifelé a kedves mondókákkal, de örültünk annak is, ha jókora üres csigaházat találtunk. Megmostuk a kútnál, gyönyörködtünk benne, hiszen olyan volt, akár egy ékszer. Mostanában már nem divat a falurombolás, de kis falvaink e nélkül is kiürülnek. Félő, vajon nem válnak-e üres csigaházakká szép településeink?

Korán elhunyt testvérbátyám figyelte meg a palóc gyászjelentések háromféle változatát. Ha valaki sokat szenvedett, azt mondták rá, hogy „jól járt szegény”. Ha valakit nagyon megrogyantott az öregség, akkor azt, hogy „arra való volt már”. Ha jól tartotta magát, akkor meg azt, hogy „élhetett volna még”.

És amikor otthonlétem rövidke ideje alatt oly sokat harangoznak, mindig lelkiismeret-furdalásom is van. Megint elment valaki és elvitte magával az emlékeit. Pedig, ha megkértem volna, minden biztonnyal mesélt volna olyan emlékeket, eseményeket, szokásokat, amelyekről csak ő tudott. Úgy látszik, rossz sáfára vagyok a rám bízott kincseknek. Nem élek a bizalommal, amelyet itt élt családom szerzett meg nekem, s amit azért nem játszottam el teljesen. Ma már majd' minden falunak megvan a maga krónikása, és lám, Ballát rám osztotta a sors.

A palócok Görbeország nagyobb annál, hogy az egészet szülőföldünknek tekinthessük. Belenőttünk, belegyőződünk mi már a tagoltságba, a többközpontúságba, amelynek – legalábbis a hagyományok gazdagságát illetően – hasznát is láttuk. Ám, ahogy eljött az érdekérvényesítés trónra emelése, szükségesnek látszott tovább erősíteni a Mikszáth által olyan jól megalapozott palóc önérzet mellett a palóc összetartozás tudatát is. Ezért ragadtam meg néhány évvel ezelőtt a *Palócföld* főszerkesztőjétől kapott lehetőséget, hogy elindíthassam *Jeles palócok* felcímmel szubjektív interjú-sorozatokat. (Néha úgy vélem, rossz boltot csináltam. Hiszen az egy szerző-egy írás felvállalásával hosszú időre megfosztottam magam annak lehetőségétől, hogy novellával, tárcával vagy egyéb „sületlenségekkel” jelentkezhesek a folyóirat hasábjain...)

Mikor a sorozat elindult, el kellett döntenünk: ki számít jeles palócnak. Vajon a József Attila által oly gyönyörűen megfogalmazott kritérium szerint az a palóc, aki

született, elvegyült és kivált? Vagy inkább a zsidók példáját vegyük, akik szerint az a zsidó, aki magát annak vallja, és akiről a környezete is így vélekedik? Ha szőrös szívűek lennénk, ehhez még azt is hozzátehetnénk, hogy az igazi palóc az, aki a nyelvjárás szépségét holtáig megőrzi, de legalább emlékeiből előhívhatja, ha kedve tartja. A „tisztá vérvonalat” egy ilyen sokszor irtott és sokszor pótoló népességben, mint a magyar, akkor sem erőltethetnénk, ha netán ehhez lenne kedvünk. De a mondottakhoz – részben személyes elfogultságból – még egyet szívesen hozzátennék: palóc az, aki gyermekkorának legfogékonyabb éveit Palócföldön, palócok között töltötte. Itt csodálkozott rá a világra, itt tanult meg járni, beszélni, itt voltak első játszópajtásai, s netán első szerelmei is. Nem titkoltam soha: magamat is ezek közé sorolom.

Egy nyolcvan felé bandukoló, öreg tollnoktól talán nagyralátó tervezgetés volt ebbe a sorozatba belevágni. Első nekifutásra tizenkét beszélgetést terveztem. Hogy miért pont ennyit? Talán csak azért, mert tizenkettő tesz ki egy tucatot. Igaz, ezek egyike sem nem tucatember, de ez így még inkább kiviláglik. És hát az apostolok is tizenketten voltak, és a Nemzet Színészeinek zártkörű társasága is csak ennyi tagot számlálhat.

Eleinte úgy terveztem, hogy ha bevégeződik ez a sorozat, gazdag nyugdíjasként, a saját költségemre meghívom valamennyi jeles palócot egy ebédre vagy vacsorára, és együtt megbeszéljük: hogyan tovább? De ebből úgy látom, már nem lesz semmi. Annak ellenére, hogy egyik sem karon ülő, mindegyik elvesztette már a csikófogat, mégis egytől egyig szorgalmas, elfoglalt emberek, nem akarnak békén ücsörögni a babérjaikon. Ráadásul egyikük úgy ment el közülük, hogy róla nem készült el a tervezett portré. Egy hely, talán a korelnöknek kijáró, azon az asztalfőn üresen maradna. Igen, Zenthe Ferencről van szó.

Hogyan történhetett ez meg? Terhel-e mulasztás? Megpróbálom tisztára mosni a szennyesemet. A beszélgetések sorrendjének kialakításánál három szempont érvényesült. Az első azt volt, hogy olyan jeles palócokkal kezdjem a sorozatot, akik már korábban is a barátaim voltak, vagy legalábbis ismertük egymást, akiknek nem kell bizonygatnom, hogy nem vagyok kutyaütő, vagy a szenzáció luftballonjait fújó ifjú zszurnaliszta. A második, hogy indulástól mennél gazdagabb, színesebb legyen a csokor: filmrendező, operatőr, színész, szobrász, fotográfus, politikus, gazdasági szakember váltsák egymást, és így tovább. De volt még egy harmadik szempont is. Mivel rossz derekam miatt nehezen mozgok, s büntetlenül vagyok szobafogságra ítélve, azokat a személyeket vettem előre, akikről úgy véltem, hajlandók meglátogatni. (Van is már azóta egy olyan ebédlőszékem, amelyet a rátelepedettek okán akár a Palóc Múzeumra is hagyományozhatnék.) Megkönnyítette a szervezést, hogy miként a székeknek, a jászoknak, a hajdúknak, s a többi karakteres népcsoportnak a tehetséges fiai közül is sokan betömörültek országunk szívébe, a jeles palócok egy része is pesti palóc lett.

Zenthe egészségi állapotáról nem jöttek riasztó hírek. A *Szabó család* bölcs, öreg újságírójaként hetente újra, meg újra megszólalt, s a *Szomszédok* televíziós sorozatának ismétlése is elhitette velünk, hogy deli öreglegény még a Tenkes kapitánya. Aztán meghalt, pedig élhetett volna még.

Temetését a televízió is közvetítette, ott néztem végig, nem csekély szomorúsággal. Szép temetés volt, ha ezt a jelzőt egy temetés esetén illendő lenne használni.

A kis urnát, mintha sugárkoszorú vette volna körül. A jelenlévők, a színésztársak arcán, nem csak őszinte gyász, de valami csöndes áhítat és tiszteletadás is volt látható. Annak tudata, hogy lám, nehéz, keserves évtizedeket, egy hosszú életet is lehetett ilyen tisztán, mondhatni ártatlanul végigélni. A sírnál Szabó Gyula, a nemzet színészei nevében, mielőtt a mennyei postaládába tették volna a hamvakat (egy pap barátomtól tanultam ezt a meghatározást), Szent Pál szeretethimnuszát mondta elcsukló hangon, szellemi végrendeletnek is beillően.

Az idén, tehát 2006 szeptemberében, hivatalos voltam a falum kompér (azaz krumpli) ünnepére. Ha nagy néha hazajutok, mindig előre elgondolom, mire kérdezek majd rá. A kocsiban üldögélve, talán a Zenthe-temetés hatására, dúdolgatni kezdtem magamban egy szomorú katonanótát. Mostanában nem hallottam, tehát nem árt, ha ideírom a szövegét:

„Diófából, sej, haj,
Diófából nem csinálnak koporsót.
A bakának sej, haj,
A bakának nem írnak búcsúztatót.
Ágyúgolyó lesz annak a búcsúztatója,
Barna kislány, sej, haj,
Barna kislány lesz az elsiratója.”

Kíváncsi lettem, emlékszik-e még valaki a falu lakói közül a régi búcsúztatók szövegére. Mert az én gyerekkoromban nem lehetett temetés búcsúztató nélkül. Az elhunyt valamelyik családtagja felkereste a kántor urat, s elmondták, megrendelték, hogy a halott kitől és nagyjából milyen mondanivalóval kíván elkészönni. A kántor úrnak egy füzetbe, melyet magam is láttam, fel volt írva a gazdag választék. Öregember, öreg asszony, szülésbe belehalt menyecske, fiatal leány, ifjú legény, kisgyerek, és a többi. Aztán sorakoztak a klapanciák, sógorra, rokonra, szomszédra vonatkoztatva. És ahogy a kántor úr énekelve elkészönt a már koporsóban fekvő elhunyt nevében, úgy erősödött fel, hol itt, hol ott a zokogás a megszólítottak részéről.

A második világháború után az egyház betiltotta, sőt üldözni kezdte ezt a barbár szokást. (Bár az is lehet, hogy csak a féltékenyek sugallatára iktatták ki a szertartásból a búcsúztatót, mivelhogy az nagyobb hatást váltott ki a kenetteljes papi szavaknál...) Tudtam, hogy a háztól való temetés megszüntetése a virrasztás, a siratás szokását is megváltoztatta, s csak remélhettem, hogy találok emlékezőket, valamelyik öregasszonnyá lett barátném tud majd rekonstruálni valahányat. Mindenesetre meglepetten vehettem tudomásul, hogy a búcsúztató szokása azért nem tűnt el nyomtalanul, sőt inkább visszalopózott, és a palóc falvak papjai napjainkban már több megértést tanúsítanak az ősi szokást gyakorlók iránt.

Hát, Zenthe Ferenc tudhatott erről valamit, és nem bízta másra az elkészönnést. Ha nem is ő maga, de a televízió szerkesztői eldöntötték, hogy a temetési szertartás kevésbé eseményes részeibe bevágják az elhunyt egykori jellegzetes nyilatkozatait, nem mellőzve a derűs arccal elmondottakat sem. Így nem csak Salgótarján, netán Nógrád megye zászlaját hajtották meg a kicsi urna előtt (vagy nem mondták be, vagy én nem figyeltem meg rendesen, hogy mely település díszpolgárságért járt ki neki eme megtiszteltetés), hanem Zenthe is elkészönt. Elmondta, hogy a színművészeti

főiskolai felvételi vizsgáján olyan nagy zavarban volt, hogy a színpadra felvezető kétoldali lépcsőket mellőzve középen mászott fel, majd be is mutatta, hogy milyen ízes palócsággal kezdte szavalni: miként látogatta meg kálomista pap barátját Csonkai Vitéz Mihály. De már a második strófa végén leállította őt a zsűri. Zenthe azt hitte, hogy kirúgták, de tévedett, hiszen felvették. Szépen, hibátlanul bemutatta a palóc nyelvjárás kedvességét, s úgy ízlelgette az egyes szavakat, mintha jó bort kóstolna.

Az a pap barátom, akit a mennyei postaládák révén fentebb már emlegettem, s aki Ludányhalásziban is szolgált egy ideig, később Farkasréten lett káplán. Sokat temetett, s a szertartás után szívesen megivott egy-egy fröccsöt az ismerős sírásókkal. Szomorú eseményként az egyik éjszaka váratlanul elhunyt egyikük, aki előző délután még a cimboráival borozgatott. A sírásók megásták sírásó kollegájuk sírját, s illőn el is temették kollegájukat. Elhangzott a szép beszéd, ahogy szokott: az emléket megőrizzük, meg effélék. Aztán az egyik öreg sírásó, aki már sok szép búcsúszöveget végighallgatott, levette az egyensipkáját, rátette a frissen hantolt sírra, és azt mondta:

– Ne áltassuk magunkat, el fogjuk felejtetni őt. Ezért, aki az özvegyét és a két árváját segíteni akarja, dobja most ide az adományát.

Röpke néhány perc alatt több mint hússzezer forint jött össze abban a sipkában, mesélte pap barátom (nekem akkoriban 3600 forint volt a havi fizetésem).

Az öreg sírásó szavain okulva határoztam el, hogy nem halogatom a jóvátételt. Ha már Zenthe Ferencet nem szólaltathattam meg, körkérdest intézek a folyóirat hasábjain általam már bemutatott jeles palócokhoz: milyen emléket őriznek róla? Milyen embernek tartották Zenthét?

Elsőnek természetesen Avar Istvánt kérdeztem, hiszen ők ketten nemcsak a nemzet színészeinek zártkörű társaságában kaptak helyet, de mindketten Palócföldről, a szénbányák vidékéről jöttek. Amikor korábban Avarral beszélgettünk, kéretlenül is szóba hozta közös palóckodásaikat.

Avar bányászlegény volt Eger-csehiben, Zenthe pedig a salgó-telepi bánya főmérnökének volt a fiacskája. Ő a hatszobás villából, s az ezzel járó polgári jólétből ment ki játszózni a vájárok, csillések kölykeivel. (Érdemes visszaidézni, mekkora ostobaság volt a szocializmus építésének naiv, avagy gonosz időszakában – válasszon ki-ki ízlése vagy emlékei szerint – fetisizálni a származást. Akkor az volt a hiedelem, hogy a munkás gyermeke csakis derék, haladó gondolkodású emberré válhat, a parasztgyerekek meg akként kategorizálандók, hogy kulák, ingatag közép-paraszt vagy agrárproletár volt-e az édesapjuk. És ha a szülőnek kocsamája vagy vegyesboltja volt? Az bizony ellenség! A haladó vagy nem haladó értelmiségen pedig azok sem tudtak igazán eligazodni, akik a szabályokat megalkották.)

Zenthe soha nem titkolta származását és másokra hagyta a politizálást. Én, mint a mátraballai állomásfőnök úr kisebbik fia, saját életem példáján is tanúsíthatom, hogy azok a gyerekek, akik jómódban élve figyelhették meg társaik családjának szegényes életét, küzdelmét a létért, a megmaradásért, gyakran maradandóbb élményhez jutottak, mint azok, akik nyomorúságukat eleve istencsapásként, természetes helyzetként fogadták el. Nem tudom, akad-e ember, aki meg tudná mondani, miféle politikai nézeteket vallott Zenthe Ferenc? Mert erről ugyanolyan okosan, tartózkodóan, mondhatni szemérmesen hallgatott, mint magánéletének bármely eseményéről.

Zenthe hűsége a Madách Színházhoz közismert. Avar egyszer öt, és még egyszer hat éven át volt a társulat tagja. Furcsa, hogy az ember néha pontosabb képet őriz, hitelesebbet tud rajzolni arról, akivel csak egyszer találkozott, mint akivel nap mint nap együtt volt. Mintha az egymásra torlódó emlékek kiiktatnák egymást.

Avar valami nagyon kedveset is elmondott. Mindkét Palócföldről jött és palócul tudó színész közös tulajdonsága volt a szakmai fegyelem rigorózus megtartása. Néha azért próba vagy előadás után összenéztek, és ilyenkor nem azt kérdezték egymástól, hogy megigykunk-e egy pohár borocskát, hanem így szólt a kérdés:

– Nem veszünk magunkhoz egy kis napfényt?

Sára Sándor, a maga tömondatos módján így válaszolt a kérdésekre:

– Ismertem Zenthét, de soha nem dolgoztunk együtt. Így hozta az élet.

Majdnem így jártam Gaál Istvánnal is: az ő filmjeiben sem szerepelt Zenthe. Viszont Budán nagyon közel laktak egymáshoz:

– Az élelmiszerboltban néha összefutottunk, és ha egyikünk sem sietett, akkor mindig palóckodtunk egyet.

Ennél egyébként többről is szó volt. Már a vele készült interjú után mondta el Gaál István, hogy a *Sodrásban* című átütő erejű filmjében Göngyösi Imre volt a konzultáns, s ő barátjának, a *Jób lázadása* készítésekor, visszaszolgáltatta ezt a segítséget.

A *Jób lázadása*, mint tudjuk, Zenthe filmbeli szerepléseinek csúcspontja lett.

Zenthe, amikor a *Jób lázadásáig* eljutott, már a *Tenkes kapitányától* a *Szabó családon* át, a *Szomszédok* Taki bácsijáig, minden sorozat és minden közönségfilm kedvelt alakja volt. A szakma jóemberként törzskönyvezte őt, így keresték. Nagy szerencse, hogy amikor a *Jób lázadása* meghatározó figurájának kiválasztására került a sor, az alkotóknak nem jutott – és nem is juthatott – más az eszébe a színészválogatásnál, mint Zenthe Ferenc, akiről mindenki tudta, mindenki elhitte, hogy valóban jó ember.

Egy este felhívtam Ács Irént is, hogy abban a több tízezer fotográfiában, amelyet készített, akad-e kép Zenthéről is. Sajnálkozva közölte, hogy emlékezete szerint ez

a találkozás elmaradt, mert ő viszonylag keveset fotografált színházi előadásokon, filmforgatási helyszíneken. Irénke azért aludt rá egyet, s reggel ő telefonált:

– Mégis vannak képeim Zenthéről!

Elmesélte, hogy Boross Péter, a későbbi miniszterelnök, sok esztendővel ezelőtt, amikor még a Belvárosi Vendéglátóipari Vállalat igazgatója volt, a színvonal emelése és egyes vendéglátóhelyek népszerűsítése érdekében kitalálta, hogy egy-egy este ismert és népszerű személyiségek mutassák be a vendégeknek főzőtudományukat. Egy

alkalommal a Vörös Postakocsi nevű patinás, óbudai étteremben Zenthe Ferenc „lépett fel”, mint a szakácsok kapitánya. Ez alkalommal természetesen palóc ételekkel is kínálta a meghívottakat. Így olvasóink most egy olyan fotográfiát látnak, amely korábban csak egy kis példányszámú szakmai lapban kapott helyet.

Ifjú Szabó Istvántól azt kérdeztem, nem jutott-e eszébe Zenthéről portrét készíteni?

– Eddig még nem. Pedig szép, karakteres feje volt.

Pista bátyámnak üzenem: nem árt készülődni, mert nem nehéz megjósolni, hogy Zenthe emléke Görbeországban nem sokáig marad megörökítetlenül!

Hát az öreg sírásó példáján okulva ennyit dobhattam be az emlékezés kalapjába.

A jeles palóc emlékezők közül többen is fontosnak tartották megemlíteni, hogy az idős kora miatt fáradékonyabb színész a színházi próbák, film- és rádiófelvételek szünetében néha félrehúzódott, mondván:

– Ha nem haragudtok rám, én most hunyok egy hangyányit.

Hát, ez az utolsó hunyás most kicsit hosszabb lesz – hacsak a mennyei réztrombiták idő előtt fel nem ébresztik őt...

De Tenkes kapitánya addig is hetykén és mindig győztesen lovagol tovább emlékezetünkben.

Zenthe Ferenc (1920–2006)

A Palócföld jeles születésnapjára, a 2006. július 30-án elhunyt Zenthe Ferencre – a Salgótarjáni Városi Televízióban vele készült interjú részletével – emlékezik szerkesztőségünk.

– A Városházán 2003. február 27-én (csütörtökön) ünnepséget rendeztek, melyen az 1920. április 24-én, Salgóban született Kossuth- és Jászai-díjas színművészt, a Nemzet Színészét, Zenthe Ferencet köszöntötték a megjelentek: a város vezetői, önkormányzati képviselők és a Salgóbarátok Baráti Kör tagjai.

Mivel a színművész a Magyar Kultúra Napján megrendezett ünnepségen nem tudott részt venni, ezért a város polgármestere ekkor adta át a Salgótarján Díszpolgára kitüntető címet kiemelkedő színvonalú színművészeti tevékenysége elismeréseként Zenthe Ferencnek, aki – ahogy a polgármester fogalmazott – csak pár évvel idősebb szülővárosánál.

Zenthe Ferenc beszélt arról, hogy mindig örömmel jön haza Salgótarjánba és a lelke mindig megmozdul, ha meghallja a jellegzetes palóc beszédet.

A színművész a díjátadáson meglehetősen mondott köszönetet a szeretetért, a kitüntetésért.

– Ezek olyan megható dolgok mindig, tudniillik elég sok kitüntetést kaptam, de ide van egy kötődésem, ez tulajdonképpen az én szülőhelyem: Salgóbarát, de én mindig büszkén mondtam, hogy Salgótarján, mert itt voltam anyakönyvezve.

Ezek az érzések idősebb korban érzékenyebben érintik az embert, az idegrendszere már meg van cincálva, hogy így mondjam, az élet megöröült. 82 év azért 82 év... Most úgy érzem, az a bizonyos 6 éves gyerek, aki elemibe jár, megjelenik a múltból és megjelenik a jelen és ami közben volt. Hogy milyen sok év az... És ez most olyan kicsi lett, mint amikor elmentem Salgóra, s az a kerítés, amit most át

tudok lépni, akkor alig bírtam átmászni rajta. Az idő múlása az emberrel sok mindent csinál. Közben sokat tanul, sokat tapasztal, sokat keseredik, sokat örül, de amit a szülőföld adott 10 éves korig, ezt az élet nem tudja soha produkálni, mert olyan szerencsés voltam, hogy jó családba, szép helyen, jó helyen, jó környezetbe születtem. Ez Isten adománya. Ezt hál' Istennek megkaptam.

– Ezek szerint, amikor meglátta a „Salgótarján” táblát, olyan érzése volt, mintha hazatért volna ismét?

– Így van. Így van. Megjelenik előttem az egész kert – pedig az nagyon régen volt –, úgyhogy visszaforgok a fénykép. Érdekes, Tarjánra nem ismertem rá. Én itt a „Duda” cukrászdára emlékeztem, ahol olyan nagy habos sütemények voltak... Itt, a hegyen kereszteltek, ebben a templomban. Amikor volt az elsőáldozás, akkor mindig vittünk föl ilyen habos süteményeket... Aztán én innen elkerültem 10 éves koromban. Utána nagyon sokáig nem tudtam idekeveredni. Amikor a Gábor diákot forgattuk, akkor Sinkovits Imrével eljöttünk ide. Fölgyalogoltunk Salgóra. Ezt úgy élvezte, hogy mindent elmeséltem neki. A fákra is emlékeztem. Volt ott egy kanyar a kisvasút, a fogaskerekű mentén, ott állt egy érdekes formájú fa, ami még mindig megvolt, csak már kiszáradt.

– Hogyha a gyerekkori emlékei közül ki kéne ragadni egyet, ami a legkedvesebb, ami a legtöbbször eszébe jut, akkor mi lenne az?

– Hát, a fáramászás mindenképpen... Hú, de szerettem fára mászni! Annyira, hogy – volt ott fönt egy tenispálya és azt fák vették körbe, és – mint a majmok ugráltunk egyikről a másikra, közben pedig lent teniszeztek. Ez volt a nagyon-nagy élményem, hogy jöttek a budapestiek és ezt nem tudták utánunk csinálni. Viszont nekik volt egy olyan rollerjük, hogy ha megrúgták, akkor elmentek messzire, a mienk meg ilyen fa kerekű volt, s az nem akart menni sehogy se.

– Nekem ebből a beszélgetésből az derült ki, hogy ön nagyon optimista és életvidám. Mennyire látja, mondjuk ugyanígy a színészek, a színház helyzetét, amikor napjainkban a hirtelen felröppent sztárocskák veszik át a műsorvezetőket, a színészek helyét? Milyen helyük van ma a magyar színészeknek? Lesz-e nekik jobb?

– Bízunk benne, hogy lesz. Most nem jó. Tényleg nem jó. Ezen változtatni kell, de már elég régen ebben a helyzetben vagyunk, sajnos. Mint ahogy nálunk, a Madáchnál is rákényszerült a színház a musicalre. Pénzt kell keresni... Viszont a mi mesterségünk nem arról szól, hogy pénzt keressünk, hanem ez egy hivatás. A játékkal az erkölcsöt meg a szépet kellene mutatnunk. A musical is jó, valóban kell, de ilyen arányban nem lenne szabad... Bízunk a változásban! Én optimista vagyok. Különben nem ülnék itt.

– Azt mondta, hogy csak a jó szerepeket, csak a tisztességes szerepeket szereti elvállalni. Miért?

– Azért, mert nem tudok rossz embert játszani. Mindenkinek megvan a maga helye...

– Még két hónap van a születésnapig, de ha már most kívánhatna egyet, akkor mi lenne az, amit mindenképpen szeretne?

– Javuljon meg a világ! Legyen jobb világ!

ELEKES ÉVA

Vahot Imre: Magyar táj- és életképek

Gondolatok egy könyv kapcsán

Az idei Gyöngyösi Könyvhét meglepetés könyvét tartom a kezemben. Földi küldte földinek... mert tudja róla, úgy szereti Balassagyarmatot, hogy harmincöt esztendő múltával sem feledi Gyöngyöst és a Mátrát...

A könyvet mohó kíváncsisággal olvastam végig és azóta is naponta belebelelapozok. Próbálom pótolni a Vahotokra, valamint a „szabadalmazott” mezővárosra (Gyöngyösre) vonatkozó irodalmi történelmi ismeret hiányosságait. Vachott Sándor „régis ismerős”, tananyag volt a gyöngyösi gimnáziumban. A róla elnevezett utcában is sokszor jártam sietősen, vagy éppen andalogva, amikor még Gyöngyösön laktam.

És tessék! A napokban megérkezik egy másik Vahot írásaiból szerkesztett könyv, mely tele van jobbnál-jobb olvasnivalóval. Az *Utószóból* megtudható, hogy a gyöngyösi Fülöp Lajos nyelvész, etnográfus és a városhoz érzelmileg kötődő Lisztóczy László irodalomtörténész közös irodalmi vállalkozásáról van szó. Évekkel ezelőtt elhatározták – sok közös kutatómunkájuk során –, hogy számba veszik Gyöngyös irodalmi örökségét és annak gyarapítását folytatják... Választásuk a méltatlanul agyonhallgatott Vahot Imre és

Vachott Sándorék hatalmas életművére esett. Bemutatójukat egy sorozatban tervezték meg.

Az első kötet már megjelent, 2005-ben. Vachott Sándor versei *Emlékeim* címmel. Eleven érdeklődés fogadta. A második kötet az idei könyvhéten került a gyöngyösi olvasók kezébe és csak nem régen az enyémbe is. *Magyar táj- és*

életképek a címe. A harmadik kötetet idén karácsonyra ígérk a Szerkesztők. Vachott Sándorné Csapó Mária költő emlékirataiból készülő válogatást azért várom személy szerint, én is nagy érdeklődéssel (és megelőlegezett rokonszenvvel), mert ő sem született gyöngyösi lányként vált Gyöngyös és a Mátra rajongójává és megverselőjévé...

Ez a mostani könyv, a *Magyar táj- és életképek* Vahot Imre gazdag életművéből készült nagyszerű válogatás. (A külső megjelenése is méltó a „belbecshez”...) Különös hangsúlyt kap benne – az irodalmár szerzőpáros személyes érintettsége okán – Gyöngyös szabadalmazott mezőváros története, a Mátra és Eger története.

Fülöp Lajosnak az értelmező, érző, kiváló bevezető tanulmánya és a közösen összeállított szó- és szólásmagyarázat, valamint Lisztóczy Lászlónak az összegező gondolatai, remek irodalmi

jegyzetei jól ötvözik a tudományos közvetítést az érzelmi ráhatással...

A könyv „főszereplője” az a Vahot Imre, aki Gyöngyösön született 1820. február 25-én, és meghalt Budapesten 1879. február 11-én és akit, nemcsak mint jogászt és írókat ismerhetünk meg, hanem mint egy igazi polihisztort (színműíró, színikritikus, szerkesztő, tudósító, újság- és könyvkiadó, honismereti író). Munkássága mellett az élete, személyisége is izgalmas tanulmány lehet azoknak, akiket a lélektani összefüggések is érdekelnek.

Emlékirataiból – örömmre – sokat idéz a könyv. Az önéletrajznak már az első mondata is kíváncsiságra és szeretetre hangol...

„Születtem az egyesült Heves és Szolnok megye igen népes középponti városában, Gyöngyösön, a bükk és tölgy koszorúzott agg Mátra-hegy tövében, a székeltséghez hasonló palócok különös sajátosságú földjén, egy igen regényes és festői szépségű tájékon... itt – e bűvös-bájos tündérvárosban töltém gyermekéveim aranykorát.”

Ez a gondtalan, vidám gyermekkor csak 11 éves koráig tart, mert imádott édesanyjuk kolerában meghal. Édesapjuk is betegeskedik, ezért jogász rokonukhoz, Szontágh Samuékhoz kerülnek Eperjesre, a híres Evangélikus Líceumba. Később ugyanott, a Jogi Akadémián folytatják tanulmányaikat. Imre – kedves modorával, közvetlen természetével – hamar beilleszkedik és jó barátokra talál Sárossy Gyula, Kerényi Frigyes és Lisznai Kálmán személyében, akikkel később műkedvelő társaságot alakít. Lapot is szerkeszt *Eperjesi kurjancs* címmel – diákkorában.

Lisznai neve Nógrád megyei „ismerősként” köszön rám a könyv több oldaláról is... Balassagyarmathoz közeli Herencsényben élő barátaim büszkén

szokták emlegetni falujuk „híres szülöttét”, úgy is, mint „a tájnyelvi költészet egyik megteremtőjét”.

Az eperjesi tanulóévek daliás idők Imre számára, színházi és irodalmi érdeklődésével, kitűnő szervezőkészségével, „valamint szép, magyaros alakjával, délceg mazur táncával, a táncvigalmakban is ismeretes” – írja róla Jókai.

Joggyakornoknak Pestre kerül, ahol jól hasznosul sokoldalúsága. Ezekben az időkben a magyar színjátszás ügye foglalkoztatja. *Zách-nemzetség* című tragédiáját be is mutatják. Közben szembetegsége miatt külföldi gyógykezelésre szorul. A kezelések helyszíneiről, ottani tapasztalatairól, ausztriai, csehországi és németországi élményeiről tudósít. Gyógyulása után megnősül, egy orosz nemesi család lányát veszi el feleségül, és végérvényesen Pesten telepedik le. Mint újságíró, a hazai politikai események mellett a magyar művelődés, a magyar nyelv- és irodalom sorsa is foglalkoztatja. Sokat ír Bajza *Athenaeum*-ban, Garai Regélő *Pesti Divat*-jában. Később meg is vásárolja tőle; a lap népszerűsége egyre nő. Vörösmarty javaslatára maga mellé veszi segédszerkesztőnek Petőfit, munkatársa lesz Tompa Mihály is, igaz, csak rövid ideig.

Számomra eddig nem volt ismert – de nagyon tetszik! –, hogy ekkor veszi meg Petőfitől *Kukorica Jancsi* című munkáját, és ő adja ki *János vitéz* címen. (Meg kell hagyni remek üzletember volt ez a mi Vahot Imrénk.)

Tudósításaival nagybátyja, Kossuth Lajos *Pesti Hírlap*-jában is sokszor találkozni. Kossuth nézeteit bemutató írásai, valamint *Országgyűlési Almanachja*, és a *Nemzetőr* hazafias szellemisége miatt bebörtönzik. Lapjait betiltják.

Az önkényuralom idején is a nemzeti öntudat ébren tartására törekszik, a

Remény c. folyóirat alapításával pedig a magyar irodalmi élet újraindulását igyekeznek segíteni, akár csak az almanachok, képes naptárak, évkönyvek, füzetsorozatok kiadásával.

Sokat utazik Magyarországon is, főleg a Felvidékre, kedves szülőföldjére jár vissza szívesen és Erdélyben tesz hosszabb riportkörutat.

Gyöngyöst, a „szabadalmazott mezővárost” nemcsak kritikusan szemléli, hanem sok szeretettel, változtatni akarással, „modernizáló” szándékkal. Büszkén mutatja be plasztikus stílusban a polgárosodó szülő várost 1846-ban.

Például így: „A gyöngyösi középrend szépei igazi magyar lányok, kik a gazdaasszonykodást éppen úgy szeretik, mint a fényűzést, a katonákkal éppen olyan szívesen társalognak németül, mint a nem katonákkal magyarul. Könyveket s divatlapokat szívesen olvasnak – de csak ha kölcsönkapják azokat... Gyöngyös a csinosabban épült magyar mezővárosok sorába tartozik... ámbár számos egyenetlen utcáit, a szoros közöket... szabályozni, szépíteni kellene.

– Ritka mezővárosnak van oly derék laktanyája, mint milyen a gyöngyösi.

– A gyöngyösi kézművesek – kik legnagyobb szerencsével űzik a csizmadia, szűrszabó-, varga- és szűcs-mesterséget, s a durva posztó s pokróc készítését – már csak azért is igen eredetiek, mert az iparűzést föld- s különösen szőlőműveléssel kötik össze, s nagy részint éppen olyan jó kapások, mint milyen ügyes mesteremberek.

– Viseletük is eredeti – a lányok viselete: igen rövid szoknya, úgyhogy lábikrájuk, mint a tiroli nőknek, egészen kilátszik, fekete cipellő, kék harisnya, selyem nyakkendő, a hajfonadékból nagy selyem csokrok...

A gyöngyösi köznép általában véve jószívű, vidor, elmés, szorgalmas, büsz-

ke, bátor, tisztaságszerető, másrésről tékozló, csellemes (rafinírozott), makacs, vakbuzgó...

Igazi reformeri »fohász«: Kisdedóvó és takarékpénztár – jöjjön el a te országod Gyöngyösön is!”

A Mátráról szóló írásaiból is sok található a könyvben. Ahányszor idelapozok, mindig az az érzésem, hogy nem egyszerűen földrajzi helyről beszél, hanem egy „szent hegyről”, egy gyermekkori mesevilágról, az övéről..., az enyémről..., sokunkéről...

Eger története, A vár ostroma c. fejezetek erős történelmi tudatát, korrekt, érzékeny kor- és helyrajzi ismeretét tükrözik. Akár a többi városrajza, útirajza, táj- és természetleírása, népismerete is olyan hiteles korrajz, akár ma is használható és annyira eleven, színes, „praktikus”, hogy akár szociográfiai munkaként, bedekkerként is megállja a helyét.

„A hazai honismereti kutatások kezdeményezője és művelőjeként is értéket alkotott” – az irodalomtörténetessel szólva.

Bármelyik írásából idézhetnék, az egyik szemem mindig csak mosolyogna és mindig helyeselnék Jókainak, aki szerint: – Szép és eredeti humor volt munkáiban.

Vahot Imre nagy ívű, gazdag és színes írói pályájára büszkék lehetnek, nemcsak a gyöngyösi, maga a magyar irodalom is...

Mégis életének utolsó éveit megrendüléssel és „miksáthos megértéssel” tölthetnek el, mivel politikai nézetei miatt többször bebörtönzik, lapkiadói tevékenységében akadályozzák, illetve a *Budapesti Képes Újságot* be is tiltják. Ekkor kerül teljes anyagi csődbe, vagyonát elkobozzák, kegydíját megvonják. Amikor megözvegyül, országos előadói, felolvasói körútra indul

Lisznyai Kálmán barátjával és másokkal. De a sikertelenség, szeretetlenség és a sok nélkülözés nemsokára őt is sírba viszi. (A Kerepesi úti temetőben nyugszik.)

Munkáiban tovább él. Ha ritkán is, kiadják írásait, ahogyan a Magyar Könyvterjesztő Vállalat is tette 1984-ben és 1985-ben. Megjelentette reprint sorozatában a *Magyar föld és népei eredeti képekben* (1846–47) és *Magyarország és Erdély képekben* I–IV. kötetben (1853–54).

A magyarság története, a magyar népélet, a magyar néphagyomány azért

érdekli, mert a magyarság fennmaradásának és fejlődésének éltető gyökerét látja ezekben.

„A Vahot írások 150 esztendő elmúltával is megőrizték érvényességüket és frissességüket. Hamar el is fogytak, ma már a folyóiratok reprint kiadása is ritka kincs az antikváriumainkban...” – írja Lisztóczy László.

Az az érzésem, hogy a most megjelent *Magyar táj- és életképek*re is hasonló sors vár...

Ezért ajánlom jó szívvel: keressük... olvassuk... szeressük... ezt a szép és hasznos könyvet.

N. TÓTH ANIKÓ

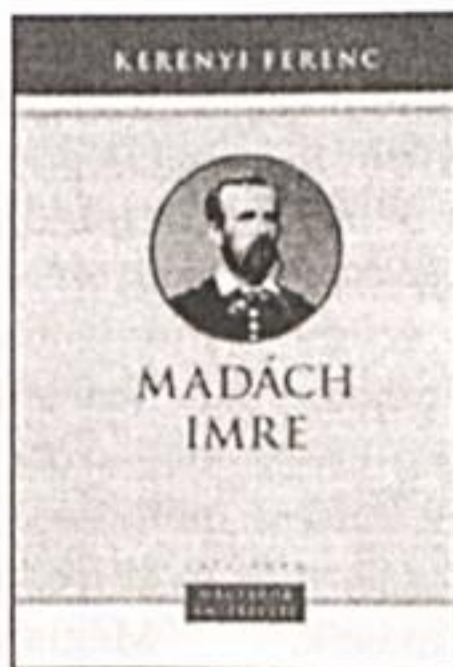
Madách, az ember

A pozsonyi Kalligram Kiadó a közelmúltban *Magyarok emlékezete* címmel sorozatot indított, melyben jeles elődeink életútját adja közre az újabb kutatások tükrében Margócsy István és Szörényi László gondos szerkesztői kézjegyével.

E sorozat második darabjaként látott napvilágot 2006-ban Kerényi Ferenc *Madách Imre* című munkája. Kerényi

Ferenc a felvilágosodás és reformkori magyar irodalom kutatója, emellett színháztörténettel is foglalkozik, Madách életműve pedig különösen kedves témája, amint ez publikációs tevékenységéből jól érzékelhető.

Műfaji értelemben életrajzot olvashatunk az újabb könyvben, mégpedig

egy csaknem négy évtizedes feltáró munka adatokban, tényekben bővelkedő, precíz eredményét. A biográfia nyolc fejezetben időrendben előrehaladva mutatja be a madáchi életút stációit. Rokonszenves módon minden fejezetcím egy-egy Madách-idézet, ami hangulati háttérrel biztosít. A nagyobb fejezetek alfejezetekre tagolódnak, meg-

könnyítve a tájékozódó olvasást.

A Madáchok családfájának bemutatásával indul a könyv (a 13. században), kitérve a név lehetséges magyarázataira is. Majd részletesen körülírja Madách Imre nevelődésének helyszíneit, meghatározó személyeit, a szellemi környezetet, különösen sok figyelmet szentelve

a pesti diákéveknek. Madách felnőtt életét a vármegyei hivatalnokoskodás, a közéleti szereplés határozza meg elsősorban, melyről jegyzőkönyvek, törvényhatósági akták, hivatali jelentések és magánlevelek adatai tanúskodnak. Külön fejezetben olvashatjuk a Madách-család tragikus sorseseeményeit a szabadságharc ideje alatt. Majd a magánéleti válság képei tárulnak fel, végül az utolsó évek tényei sorakoznak egymás mellé.

Milyen ember, jellem, lelkialkat, szellem képződik meg az új életrajzban? A hagyományban továbbörökített Madách-kép, mely egy magányos, a zajos társasági élettől félrehúzó, íróasztala fölé hajoló, befelé forduló, kizárólag a nagy műre összpontosító férfit ábrázol, jelentősen árnyalódik. Életét sajátos kettősség jellemzi: meg kell felelnie a családi tradíciónak és a szigorú anyai elvárásoknak, vagyis földesúrként ügyesen kell(ene) vezetni a gazdaságot, egyre feljebb kell(ene) lépkedni a vármegyei hivatali ranglétrán, ugyanakkor folyamatosan kacérkodik a művészi-költői pályával. Közéleti-politikai szerepvállalásában sosem a saját hasznát lesi, hanem a közösséget, a nógrádi embereket, a nemzetet szolgálja, *csatázva a kisszerű kor szűk korlátaiban*, bátran vállalva a konfliktusokat, sőt akár a megtorlást, a börtönt is. Költői-drámaírói pályáján félszegen lépeget, a sorozatos kudarcok pedig elbizonytalanítják. Éppen ezért nem tud dönteni a közéleti tevékenység vagy az irodalmi munkálkodás elsőbbségét illetően. A testi bajoktól állandóan gyötört Madách önmagával szemben rendkívül szigorú, erkölcsi és esztétikai mércéjét nagyon magasra tevő, ritka önfegyellemmel rendelkező, ugyanakkor a soha meg nem elégedés nyugtalan lángjaiban lobogó lélek és szellem, akit

elsősorban a gondolkodás, a bölcsekedés, a szellemi energia mozgásba hozása hevít, s ebben – szerencséjére – partnerekre lel a legközelebbi barátaiban.

Madáchot egyművű szerzőnek szokás tekinteni. Az *ember tragédiája* kétségkívül fontos alkotás nemcsak a magyar, hanem az európai irodalom történetében. Kerényi Ferenc e fő művet jelentőségének megfelelő aránybanterjedelemben mutatja be, ugyanakkor felvázolja Madách lírikusi próbáit, valamint a *Tragédiát* megelőző és megelőlegező drámai alkotásoknak is kellő figyelmet szentel.

A könyv alighanem legizgalmasabb része Az *ember tragédiája* kiadástörténetét tárgyalja. A közelmúltban a kritikai kiadás munkálatai közben a *Tragédia* kéziratát ugyanis igazságügyi kéz- és gépírászakértő krimináltechnikai módszerekkel vizsgálta. Így egyértelmű válasz adható arra az irodalomtörténetben sok vitát generáló kérdésre, hogy Arany János társszerzőként vagy szerkesztőként vesz-e részt a mű publikálásában. Nem kevésbé érdekfeszítő a *Tragédia* fogadtatástörténete, hiszen a mű erősen megosztotta az irodalmi közvélekedést, s Arany feltétlen ujjongása mellett fanyalgó hangok is megszólaltak a kortársak körében.

Az életrajzhoz függelék csatlakozik. Előbb két kronológiát olvashatunk, az elsőben egy kitekintést kapunk a családtagok sorsáról Madách halála után, majd a Madách-kultusz legfontosabb eseményeiről tájékozódhatunk (pl. az alsósztrégovai Madách-kastély megnyitásáról). Ezt követi egy válogatott bibliográfia, mely segítséget nyújt a könyvtárnyi Madách-irodalomban való tájékozódáshoz (beleértve a forráskiadványokat, kritikai kiadásokat, az életműre vonatkozó elemző munkákat). A

mellékletben pedig képanyag visz közelebb az olvasott élettényekhez; néhány kép itt kerül először nyilvánosság elé.

Kerényi Ferenc tehát úgy hajol közel kedves témájához, hogy mindvégig objektív marad, a tények feltétlen tisztelete vezeti. Végig elkerüli az érzelmi és erkölcsi véleménynyilvánítást, ami nagyon rokonszenves vonás, hiszen így nem enged teret pl. a Madáchot erősen befolyásoló két asszony, az édesanya, Majthényi Anna és a feleség, Fráter Erzsébet alakját az irodalomtörténeti legendákban behálózó előítéleteknek. Kerényi Ferenc célja: rögzíteni a filológiai kutatások eredményeit, és bemutatni egy embert a fennmaradt régebbi és újonnan feltárt dokumentumok tükrében. Ezt a vállalt feladatot a könyv maradéktalanul elvégzi.

Ugyanakkor nem biztos, hogy Madách életművének befogadásához, értelmezéséhez, élvezéséhez feltétlenül szükségünk van életútjának aprólékos ismeretére. Amikor pl. a *Prágai színt* olvasom, nem Madách Imrét vagy netán korát akarom megismerni, megérteni, megfejtetni, hanem elsősorban önértést hajtok végre. Éppen ezért az életrajzot nem mint valami segédanya-

got olvasom, háttérinformációk és kordokumentumok gyűjteményét, hanem önálló műfajként közeledem hozzá. Követendő (vagy elvetendő) példaként állhat előttem ez a belső feszültségeket hordozó, szenvedélyeit nagy önuralommal kordában tartó, a középszerűsége mindenáron és szüntelen felül-emelkedni vágyó férfi; cselekedetei, döntései akár visszaigazolások lehetnek saját lépéseimre. A *Tragédia* olvasói élményéhez azonban az életrajzi tények nem tesznek hozzá és nem vesznek el belőle.

Az olvasók többsége viszont alapvetően kíváncsi természetű, szenzációra éhes, és talán szívesebben olvas szerzői életrajzot, mintsem magát az életművet vagy annak kiemelkedő darabjait. (Madách munkái amúgy sem adják könnyen magukat, nemcsak a filozofikus háttér, hanem a nyelv miatt sem.) Kerényi Ferenc könyve azzal töltheti be igazi küldetését, ha felkelti a potenciális olvasók érdeklődését, hogy magukat a szépirodalmi alkotásokat is a kezükbe vegyék, s azokon keresztül önmagukhoz jussanak el.

(Kerényi Ferenc: *Madách Imre*.
Kalligram, Pozsony, 2006)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Baranyi Ferenc (Budapest), Barati Attila (Pácin), Barcs János (Szigethalom), Bozó Gyula (Salgótarján), Csongrády Béla (Salgótarján), Debreceni Boglárka (Salgótarján), Elekes Éva (Balassagyarmat), Fehér József (Sátoraljaújhely), Földy Ferenc (Sáropatak), Gáspár István Gábor (Salgótarján), B. Gedeon Hajnalka (Salgótarján), Kasza Marton Lajos (Toronto), Kelemen István (Balassagyarmat), Lászlóffy Csaba (Kolozsvár), G. Lóránt Lujza (Salgótarján), Lóránt János Demeter (Mezőtúr), Keszthelyi Rezső (Budapest), Németh István Péter (Tapolca), Nógrády Andor (Jobbágyi), Peák Ildikó (Salgótarján), Simek Valéria (Bakonycsernye), Solymár József (Solymár), Sulyok László (Salgótarján), N. Tóth Anikó (Ipolyság)

Életünkben vannak nyomtatható helyek, de ahol össze-
sűrűsödnek; ott annak oka van! Egy élet alkotói potskövös-
sége munkát a "fremtő" időben, - az indulás mindenre em-
lékező aláírata -, különösen az alkotó embernél van ez
így, ha gyökereit a keszke-tanya belsőre, Pácin, Sáros-
patak, Sátorajánjékul
dajkálta... Kis ösmer.
- Ide mindig honvá-

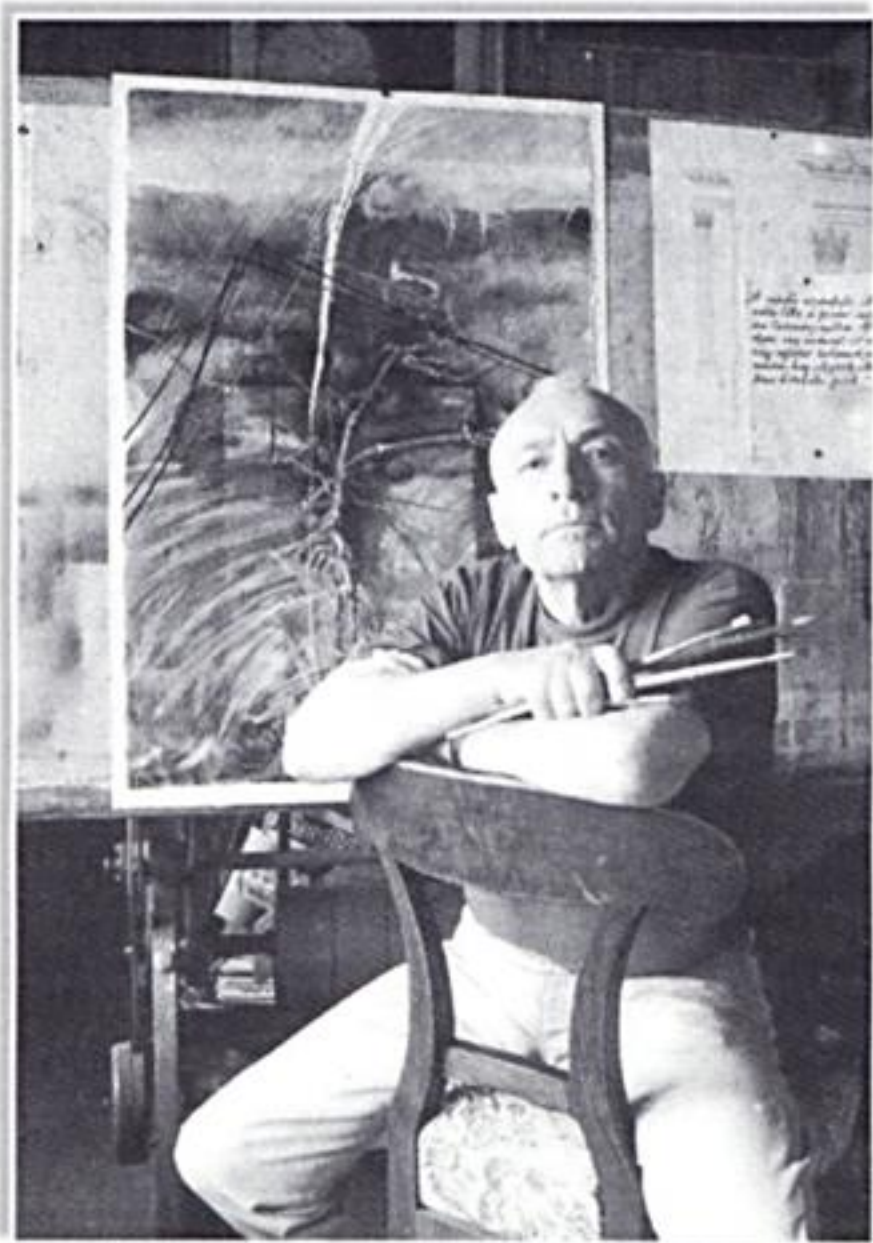
A pots kisraimithi
valami rend szerint
nem Szakiton poha,
átlet történeteknek, és
hullámkon, aztán is
elzajlott pillanatok
minékben kisraimithi
stánna íhat az em-
ősmagnkon túlmutat
remtől kordatt két
változik, leírják leme-
nagyis, az igazság egy
összefüggése.

Ezek között a "bon-
tis kategória"ja előtt
ha igazsága az idő abban, hogy ez a műteremtés; tudat-
formáló, ember-alakító, elidegenedésünk mai konflikt-
usában, törtéte alapállást, műveti karaktert, azaz
ethoszt fremtett volna...

Hitem, hogy szírávámykergetése az a paradigma,
ahol "nekelhető" a dal, törtéte a stándék, jellemző a kor
igénye, a kollektív tudathatalom visszafelé is igazol!

Kez min a házon tető"- így az út végén azt csomálom,
- hisselem; - nem ítem kiata! -

Sátorajánjékul, 1999 okt. 9.

regis
al;-
nija
élet-
kar
a
nyer-
ma,
te-
veg-
r:
ak

iclen-
én,

/©Vince Jecuc

Czinke Ferenc: Illusztráció *A szív szonettjei* című kötethez

9 770555 886015